UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

Mateja Salčnik

VLOGA SOCIALNO–EKONOMSKEGA STATUSA PRI ZGODNJI SOCIALNI KOMUNIKACIJI

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

Mateja Salčnik

VLOGA SOCIALNO–EKONOMSKEGA STATUSA PRI ZGODNJI SOCIALNI KOMUNIKACIJI

Magistrsko delo

Mentorica:

doc. dr. Lea Šugman Bohinc

Študijski program:

Sociologija – socialno delo v skupnosti

Ljubljana, 2016

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujem mentorici doc. dr. Lei Šugman Bohinc za vso strokovno pomoč in podporo ter ves njen čas, ki mi ga je namenila.

Hvala mojemu možu, hčerki in sinu za vso vašo potrpežljivost in spodbude v času magistrskega študija.

Hvala mojim staršem in moževim staršem, za pomoč pri varstvu in neprecenljivo podporo pri dosegu cilja.

Največja zahvala gre mojemu pokojnemu dedku, ki je vse do svojega zadnjega dne verjel vame.

Univerza v Ljubljani

IZJAVA

Spodaj podpisani/-a **Mateja Salčnik**, študent/-ka magistrskega študija Sociologija - socialno delo v skupnosti, Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani, z vpisno številko 06051047, s svojim podpisom izjavljam, da sem avtor/-ica magistrskega dela z naslovom:
»Vloga socialno - ekonomskega statusa pri zgodnji socialni komunikaciji«.

S svojim podpisom zagotavljam:

- da je predloženo magistrsko delo rezultat mojega samostojnega raziskovalnega dela ter da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev citirana in navedena v seznamu virov, ki je sestavni del predloženega magistrskega dela;
- da se zavedam, da je plagiatorstvo, ne glede na obliko in način predstavljanja tujega avtorskega dela kot svojega, v nasprotju z akademsko etiko in s pričakovanimi moralnimi prepričanji ter pomeni hujšo kršitev pravil in predpisov, ki urejajo to področje, kot tudi posledic, ki jih ima takšno dejanje za predloženo delo in z njim povezani status;
- da sem seznanjen/-a z določili Pravilnika o magistrskem študiju;
- da je predloženo pisno delo identično elektronski verziji istega dela;
- da v skladu s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 16/07, 68/08 in 110/13) dovoljujem, da se zgoraj navedeno magistrsko delo objavi v digitalni zbirki eGradiva in repozitoriju UL.

V Ljubljani, 14. 6. 2016 Podpis avtorja/-ice:

S svojim podpisom:

- dovoljujem knjižnici Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani uporabo svojega rojstnega datuma za namen obdelave magistrskega dela v sistemu COBISS;
- soglašam z objavo svojega magistrskega dela na svetovnem spletu;

V Ljubljani, 14. 6. 2016 Podpis avtorja/-ice:

PODATKI O MAGISTRSKEM DELU

Ime in priimek: Mateja Salčnik

Naslov magistrskega dela: Vloga socialno-ekonomskega statusa pri zgodnji socialni komunikaciji

Mentorica: doc. dr. Lea Šugman Bohinc

Kraj: Ljubljana

Leto: 2016

Število strani: 110 **Število prilog:** 1 **Število tabel:** 27

Število grafov: 0 **Število slik:** 8

Povzetek: Magistrsko delo opisuje vlogo socialno-ekonomskega statusa družine pri zgodnji socialni komunikaciji otrok, tuje raziskave namreč ugotavljajo pomemben vpliv tega dejavnika na razvoj komunikacijskih spretnosti otroka. Prvi del naloge predstavlja teoretične osnove komunikacije, kakor tudi dejavnike, ki imajo velik vpliv nanjo, torej družino. V drugem delu je predstavljena empirična raziskava, ki primerja stališča staršev do zgodnje socialne komunikacije glede na njihov socialno-ekonomski status. Nalogo zaključujem z ugotovitvami, do katerih sem prišla po analizi dobljenih podatkov. Ugotovila sem, da med posameznimi skupinami v mojem vzorcu ne obstajajo statistično pomembne razlike v stališčih staršev o zgodnji komunikaciji glede na socialno-ekonomski status. Med glavni sklepi magistrskega dela je kritična refleksija raziskovanja dejavnikov razvoja komunikacije otroka zgolj s proučevanjem stališč staršev. Kot smer potrebnega nadaljnjega raziskovanja predlagam dopolnitev uporabljene metodologije z neposrednim opazovanjem komunikacijske interakcije med otroki in starši z različnim socialno-ekonomskim statusom.

Ključne besede: zgodnja komunikacija, socialno-ekonomski status, socialno delo z družino, stališča staršev

Title: The role of socio-economic status in early social communication

Key words: communication, social work with family, the views of parents

Summary: This master thesis describes the role of socio-economic status of a family in early social communication of children. Foreign researches identify a great impact of the early social communication on development of children's communication skills. The first part of the thesis represents the theoretical basis of communication and the family, which is a factor with a great influence. In the second part we present the results of the empirical study in which we compare the view of the parents on early communication regarding to their socio-economic status. We conclude with the findings generated with analyzing the collected data. During the research we found out that there are no statistical important differences in the view of the parents on the early communication regarding their socio-economic status. Between main findings of this work is also critical reflection of researching the children's communication skills development only with observing the view of the parents. For further research of this topic we recommend the improvement of currently used methodology with direct observation of communication interactions between children and parents with different socio-economic status.

KAZALO VSEBINE

1 TEORETIČNI DEL 1

1.1 KOMUNIKACIJA, JEZIK IN GOVOR 1

1.1.1 KOMUNIKACIJA 1

1.1.2 JEZIK 4

1.1.3 GOVOR 7

1.2 VPLIV ZORENJA MOŽGANOV NA RAZVOJ KOMUNIKACIJSKIH SPRETNOSTI 11

1.2.1 EVOLUCIJSKI RAZVOJ MOŽGANOV 11

1.2.2 VPLIV IZKUŠENJ NA ZORENJE MOŽGANOV 13

1.2.3 NAVEZANOST 15

1.3 VERBALNA KOMUNIKACIJA 19

1.3.1 PRODUKCIJA VERBALNEGA GOVORA 20

1.3.2 RAZVOJ VERBALNE KOMUNIKACIJE 22

1.3.3 RAZUMEVANJE GOVORA 26

1.4 NEVERBALNA KOMUNIKACIJA 30

1.4.1 RAZVOJ NEVERBALNE KOMUNIKACIJE 31

1.5 DRUŽINA 38

1.5.1 DRUŽINSKO OKOLJE 39

1.5.2 VZGOJA 41

1.5.3 SOCIALNO DELO Z DRUŽINO 42

1.5.3.1 Družine z nižjim socialno-ekonomskim statusom 43

1.5.3.2 Pomoč družini 44

2 EMPIRIČNI DEL 46

2.1 NAMEN RAZISKAVE 46

2.2 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA IN HIPOTEZE 46

2.2.1 SPREMENLJIVKE 47

2.3 METODOLOŠKA OPREDELITEV 48

2.3.1 VRSTA RAZISKAVE 48

2.3.2 RAZISKOVALNI VZOREC 48

2.3.3 POSTOPKI ZBIRANJA PODATKOV 51

2.3.3.1 Organizacija zbiranja podatkov 51

2.3.3.2 Vsebinsko metodološke značilnosti 51
2.3.3.3 Merske karakteristike 53
2.3.4 POSTOPKI OBDELAVE PODATKOV 54

3 REZULTATI IN INTERPRETACIJA 55

3.1 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO ZGODNJE SOCIALNE KOMUNIKACIJE 55
3.1.1 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO OTROKOVEGA ČUSTVOVANJA IN USMERJANJA POGLEDA V SMISLU ZGODNJE KOMUNIKACIJE 55
3.1.2 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO OTROKOVE ZGODNJE KOMUNIKACIJE 58
3.1.3 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO UPORABE GEST 61
3.1.4 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO UPORABE GLASOV PRI ZGODNJI KOMUNIKACIJI 65
3.1.5 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO BESED V ZGODNJI KOMUNIKACIJI 68
3.1.6 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO POMENA RAZUMEVANJA V ZGODNJI KOMUNIKACIJI 72
3.1.7 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO OTROKOVE RABE PREDMETOV V RAZVOJU KOMUNIKACIJE 75
3.1.8 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO ČASA, KI GA IMAJO NA VOLJO ZA SPODBUJANJE RAZVOJA KOMUNIKACIJE 79
3.1.9 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO DENARJA, KI JE POTREBEN ZA OPTIMALNO SPODBUJANJE RAZVOJA KOMUNIKACIJE 81
3.1.10 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO RAZLIČNIH MOŽNOSTI, KI SO NA VOLJO ZA SPODBUJANJE OTROKOVEGA RAZVOJA KOMUNIKACIJE 83

4 RAZPRAVA 86

5 SKLEPI 91

6 PREDLOGI 94

7 LITERATURA 95

8 PRILOGA 105

KAZALO SLIK

Slika 1.1: Tridelni sistem možganov 12
Slika 1.2: Razvoj človeških možganov – povezave, ki so odvisne od zgodnjih izkušenj ... 14
Slika 1.3: Rast živčnih povezav 14
Slika 1.4: Govorila 19
Slika 1.5: Vokalni trakt 20
Slika 1.6: Model produkcije govora 21
Slika 1.7: Razvoj govora 22
Slika 1.8: Model razumevanja govora 30

KAZALO TABEL

Tabela 1.1: Simbolno razumevanje v drugem letu 28
Tabela 1.2: Pojav komunikacijskih funkcij med desetim in osemnajstim mesecem 33
Tabela 2.1: Število (f) in strukturni odstotki (f%) staršev po spolu. 48
Tabela 2.2: Število (f) in strukturni odstotki (f%) staršev po izobrazbi matere. 49
Tabela 2.3: Število (f) in strukturni odstotki (f%) staršev po izobrazbi očeta. 49
Tabela 2.4: Število (f) in strukturni odstotki (f%) učencev po socialno-ekonomskem statusu družine. 50
Tabela 2.5: Prikaz izračuna Cronbachovega koeficienta alfa (α). 53
Tabela 3.1: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do otrokovega čustvovanja in usmerjanja pogleda pri zgodnji komunikaciji. 55
Tabela 3.2: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do otrokovega čustvovanja in usmerjanja pogleda glede na socialno-ekonomski status. 57
Tabela 3.3: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do funkcij komunikacije v zgodnjem obdobju. 58
Tabela 3.4: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do otrokove zgodnje komunikacije glede na socialno-ekonomski status. 59
Tabela 3.5: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do otrokove uporabe gest v zgodnji komunikaciji. 61
Tabela 3.6: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do uporabe gest glede na socialno-ekonomski status. 63
Tabela 3.7: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do uporabe glasov v zgodnji komunikaciji. 65

Tabela 3.8: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do rabe glasov v zgodnji komunikaciji glede na socialno-ekonomski status. 66
Tabela 3.9: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do uporabe besed v zgodnji komunikaciji. 68
Tabela 3.10: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do besed glede na socialno-ekonomski status..... 69
Tabela 3.11: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do pomena razumevanja otroka pri komunikaciji..... 72
Tabela 3.12: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do otrokovega razumevanja glede na socialno-ekonomski status..... 73
Tabela 3.13: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do otrokove ustrezne rabe predmetov pri razvoju komunikacije..... 75
Tabela 3.14: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do otrokove ustrezne rabe predmetov glede na socialno-ekonomski status..... 77
Tabela 3.15:Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do časa za spodbujanje otrokovega razvoja komunikacije. 79
Tabela 3.16: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do časa glede na socialno-ekonomski status..... 80
Tabela 3.17: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do denarja za spodbujanje razvoja komunikacije. 81
Tabela 3.18: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do denarja glede na socialno-ekonomski status..... 82
Tabela 3.19: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do možnosti za spodbujanje razvoja komunikacije..... 83
Tabela 3.20: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do različnih možnosti glede na socialno-ekonomski status. 84

PREDGOVOR

Komunikacija je proces, v katerem vsi udeleženci sprejemajo, pošiljajo in interpretirajo sporočila oz. simbole, ki jim pripisujejo določen pomen. Je vedno dvosmeren proces, saj je povezana s sočasno medsebojno zaznavo in hkratno medsebojno izmenjavo sporočil. Komunikacija nam omogoča usklajevanje mnenj, doseganje različnih ciljev, pa tudi vzpostavljanje, vzdrževanje in spreminjanje medosebnih odnosov. Čeprav je spretnost komuniciranja najpomembnejša izmed vseh, ki jih ljudje sploh imamo, se je le malokdaj načrtno učimo.

Za svojo magistrsko temo sem se odločila, ker sem po izobrazbi profesorica defektologije – specialistka klinične logopedije in sem skozi praktične izkušnje pogosto prišla do spoznanja, da ima danes vse več otrok težave na področju komunikacije. Otrok za ustrezen razvoj potrebuje izkušnje, ki jih dobi od staršev, zato pripisujem velik pomen ravno družinskemu okolju.

Družina je naravna socialna mreža, v njej pridobivamo osnovne elemente za vsakdanje delovanje. V različnih družinah srečamo starše, ki imajo različne poglede na vzgojo, s katerimi vplivajo na otroka. Torej vloga družine, njeni odnosi in kompetence imajo velik vpliv na otrokov razvoj. Otrok se ob ustreznih odzivih staršev opremi za izpolnjujoče medsebojne odnose. Ta izkušnja odnosov se vpisuje v implicitni spomin ter tako vpliva na razvoj socialno naravnanih struktur, kot so amigdala, hipokampus, orbitofrontalni korteks idr. (Žagar, 2013). Kar je vpisano v implicitnem, desnohemisfernem spominu, ostaja prisotno v vsakdanjem življenju v vsem, razen v zavesti (Žagar, 2013). Obstaja veliko sodobnih tujih raziskav, ki kažejo, kako pomemben je vpliv okolja na možgane majhnih otrok, kako nevroni vzpostavljajo zveze in zorijo kot odgovor na stimulacije. Ravno zgodnje izkušnje imajo pomemben vpliv na strukture v možganih, saj le-ti funkcionirajo po principu »uporabi ali pa bo izgubljeno«. Če otrok nima ustreznih spodbud, se lahko zgodi, da izgubi priložnost za nastanek določenih struktur (Bjelić, 2007). Le varno, ljubeče, skrbno in občutljivo domače okolje lahko zadovolji otrokove potrebe v tem najzgodnejšem obdobju. Na tak način se lahko otrok nemoteno razvija na vseh področjih razvoja. Zgodnja komunikacija pri tem odigra glavno vlogo, saj predstavlja most med vsemi področji razvoja. Ustrezno otrokovo okolje skuša z raznolikimi interakcijami otroku omogočiti čim bolj primeren in uspešen razvoj. Kadar temu ni tako, se lahko zgodi, da ti otroci težko nadoknadijo zamujeno oz. se posledično pojavijo še druge težave. Srečala sem se torej z dejstvom, da ne glede na to, kako pomembno je zgodnje obdobje v razvoju otroka, nekateri otroci ne dobijo ustreznih spodbud za svoj celostni razvoj.

Predmet raziskovanja v magistrski nalogi je odnos med socialno-ekonomskim statusom družine in stališči staršev do otrokove zgodnje socialne komunikacije. V okviru zgodnjega razvoja komunikacije sem se omejila na starost od enega do dveh let, torej na obdobje malčka. To obdobje zajema čas, ko se otrok izjemno hitro razvija na telesnem in intelektualnem področju. Za konec prvega leta je značilna močna interakcija med malčkom in vsaj eno odraslo osebo, na področju spoznavnega razvoja pa se razvije simbolna funkcija in množica za človeka

specifičnih socialnih značilnosti, ki otroku omogočajo socialno učenje (Zupančič, Marjanovič Umek, 2004).

To obdobje je zelo pomembno, saj predstavlja temelj za izgradnjo komunikacijskih spretnosti otrok.

V zadnjih letih je bilo na področju nevroznanosti opravljenih veliko raziskav (Gerhardt, 2004), ki dokazujejo izjemen vpliv zgodnjega okolja in izkušenj na razvoj in zorenje možganov. Pri tem odigra glavno vlogo interakcija med otrokom in njegovimi bližnjimi, zlasti starši. Raziskave kažejo, da pride do spoznavnega napredka najprej v kontekstu socialne interakcije, torej v zgodnjem obdobju skozi igro, ki predstavlja ključni vidik otrokovega razvoja (Vygotsky, 1998). Poleg igre me je zanimala tudi uporaba gest, saj so raziskave (Rowe, Ozcaliskan in Goldin – Meadow, 2008) pokazale, da so malčki ob starših, ki so pri komunikaciji uporabljali tudi geste, dosegli boljše rezultate pri preizkusih komunikacijskih sposobnosti kot tisti malčki, ki s strani staršev niso dobili kretalnih spodbud.

Osnovni namen raziskave je bil preveriti, kakšna so stališča staršev v kontekstu socialno-komunikacijskih spretnosti otrok ter kako se slednje povezuje s socialno-ekonomskim statusom družine.

Spoznanje, da je človek družbeno bitje, je splošno sprejeto. Že dolgo vemo, da je razvoj človekovih kognitivnih zmožnosti odvisen od vplivov okolja. Problematiko družbeno prikrajšanih otrok pa so do sedaj potrdile številne raziskave, ki ugotavljajo med otroki različnega družbenega položaja pomembne razlike v njihovem spoznavnem, jezikovnem in motivacijskem razvoju (Andrejc, 2011). Kadar okolje otroku ne daje dovolj izkušenj, ki so nujno potrebne za učenje, je pomembna vključitev strokovnjakov s področja socialnega dela z družino, da staršem svetujejo in jih usmerjajo, kar posledično prispeva k uspešnejšemu otrokovemu razvoju (Čačinovič Vogrinčič, 2008).

Moja glavna predpostavka je, da so malčki že v zgodnjem obdobju sposobni uspešno sodelovati v komunikaciji z odraslimi, in ker se v tej dobi ustvarjajo matrice za kasnejši celovit razvoj otroka, je raziskovanje zagotavljanja čim spodbudnejših okoliščin za ta razvoj vredno posebne pozornosti različnih znanstvenih in strokovnih disciplin. Moja pozornost je usmerjena na to zgodnje obdobje komunikacije, ki temelji predvsem na interakciji otrok – starš, za katero so značilna nejezikovna sredstva oz. predverbalne spretnosti v komunikaciji.

1 TEORETIČNI DEL

1.1 KOMUNIKACIJA, JEZIK IN GOVOR

1.1.1 KOMUNIKACIJA

Komunikacija izhaja iz latinske besede *communicare*, ki pomeni posvetovati se, vprašati za nasvet, razpravljati o nečem, sodelovati, deliti.

Komunikacija je interakcija, pri kateri gre za izmenjavo mišljenja, čustev, informacij in potreb med ljudmi (Bijelić, 2007: 3). Komunikacija zahteva (najmanj) dve osebi in dejanje ene osebe mora biti usmerjeno k drugi osebi. Druga oseba pa se nazaj odzove z ustreznim odzivom (k prvi osebi). Komunikacija je torej vedenje (ki je definirano v družbeni obliki) usmerjeno k drugi osebi, ki v zameno zagotovi posredno ali socialno nagrado/odziv (Frost in Bondy, 2002: 1).

Komuniciramo že ob rojstvu in to počnemo do konca življenja. Komunikacija je gotovo ena izmed najpomembnejši spretnosti v življenju. Komuniciramo ves čas in vsepovsod. To lahko počnemo namerno ali nenamerno. Pri tem večinoma uporabljamo govor, vendar pa pri posredovanju sporočila uporabljamo tudi številne geste, obrazno ekspresijo, držo telesa in ton glasu. Raziskovalci poročajo, da pri večini interakcij nosijo neverbalni znaki in barva glasu večjo težjo sporočila kot pa besede same (Kumin, 2003: 1).

Komunikacija je torej proces, s katerim posredujemo sporočilo drugi osebi, ki to sporočilo sprejme, nato se vlogi zamenjata. Na enak način poteka tudi komunikacija med otrokom in mamo. Ta osnovna struktura menjavanja vlog v interakciji mama – otrok se začne razvijati že pred pojavom jezika (Kranjc, 1999: 21). Otroci so torej že v zgodnjem obdobju sposobni komunicirati na osnovnem nivoju. To počnejo tako, da z jokom ali obraznimi izrazi sporočijo staršem svoje zadovoljstvo ali nezadovoljstvo (Kumin, 2003: 1-2). Mati in otrok vzpostavita individualni stil komunikacije, ki je značilen za njiju. Otrok natančno ve, kaj naj pričakuje in kako naj odgovori. Ta komunikacija se razvije v rutino. Starejši kot je otrok, bolj kompleksna postaja njuna komunikacija (Kranjc, 1999: 22). Želja matere in otroka po medsebojni komunikaciji je neprecenljiva spodbuda pri ustvarjanju nezavedne prilagoditve med obema. Kar povzroči, da mati prilagodi svoje vedenje

in govor situaciji.

Zakaj komuniciramo?

Komunikacijske spretnosti so glavnina socialne interakcije. Razvoj komunikacijskih spretnosti omogoča otroku, da prevzame nadzor nad svojim socialnim in emocionalnim svetom in ima odnose z drugimi (Buckley, 2003: 2).

Temeljni namen zgodnje komunikacije lahko opredelimo kot zahtevo (neposredni izid za otroka je nekaj materialnega, otipljivega, nekaj kar želi) ali opazko (otrok ne bo dobil materialne stvari, ampak bo zgolj nekaj komentiral – dal opazko staršu), ki mu bo zagotovila socialni odziv (Frost in Bondy, 2002: 1).

Stopnje komunikacijskih spretnosti, skozi katere prehaja otrok, mu zagotavljajo osnovo za uspešno komunikacijo kasneje v življenju. Avtorja (Frost in Bondy, 2002: 2) navajata tri različne spretnosti komunikacije:

1. spontana komunikacija,
2. odzivna komunikacija,
3. posnemanje.

Otroci z značilnim razvojem neodvisno razvijejo vsako od treh spretnosti komunikacije. Pomembno pa ni le to, da otroke naučimo spretnosti komuniciranja, ampak tudi to, da jih naučimo razumeti, kdaj z njimi komuniciramo. Otrok mora vedeti, kaj mu sporočamo, če želimo, da se bo naučil uporabljati spretnosti komuniciranja. Vendar pa se na žalost ti dve spretnosti (raba in razumevanje komunikacije) ne razvijeta skladno in samodejno. Torej vemo, da ne gre za samodejno posploševanje od izražanja k razumevanju ali obratno. Poznamo otroke, ki lahko razumejo govorno navodilo, vendar istih besed ne znajo uporabiti. Strokovnjaki, ki se ukvarjajo s preučevanjem jezikovnega razvoja, so ugotovili, da obstaja točka zgodnjega jezikovnega razvoja pri zelo majhnih otrocih, ko lahko neko besedo uporabljajo, vendar se nanjo ne odzovejo ustrezno, kadar jo slišijo v navodilu. To govori v prid učenju uporabe in razumevanja besede v dveh ločenih procesih. Skladno s poznejšim razvojem se otroci naučijo posploševati med tema dvema spretnostma (Frost in Bondy, 2002: 2-3).

Komunikacija je ključna za izobraževanje in v odraslem obdobju jo potrebujemo za sodelovanje na vseh področjih življenja, tudi v službi, prostem času in razmerju (Buckley, 2003: 2).

Sredstvo komunikacije

Učinkovita komunikacija lahko vključuje različna komunikacijska sredstva. Pri sporazumevanju gre pogosto za združevanje različnih komunikacijskih sredstev (Frost in Bondy, 2002: 3).

Komunikacijska sredstva so:

- govor, } VERBALNI KANAL
- pisanje ,

- kretnje,
- znakovni jezik, } NEVERBALNI KANAL
- slike.

Za komunikacijo torej uporabljamo verbalne in neverbalne kanale. Pod neverbalne razumemo samo fizično prisotnost, očesni kontakt, izraz obraza, geste. Verbalna komunikacija pa vključuje uporabo jezika, ki je pisan ali govorjen. Večina komunikacij vključuje kombinacijo neverbalnih in verbalnih kanalov.

Napačno pojmovanje ključnih spretnosti komunikacije lahko omeji naše prizadevanje zgolj na eno sredstvo komunikacije, ki je govor. Pri nas kot tudi v svetu so včasih uporabljali napačen pristop v razvoju komunikacije, kot je npr. čakanje, da bo otrok začel govoriti. Na srečo je pri zaznanih težavah na področju komunikacije v današnjem času pogostejši in tudi ustreznejši pristop posnemanje govora, poučevanje kretenj in znakovni jezik (Frost in Bondy, 2002).

1.1.2 JEZIK

Kadar komuniciramo uporabljamo simbole ali jezik. To pomeni, da pri prenosu sporočila ne uporabimo konkretnega predmeta, temveč simbole, ki predstavljajo posamezen predmet (Kumin, 2003: 2). Jezik je strukturiran, arbitrarni sistem simbolov, ki jih uporabljamo pri komunikaciji. Gre za skupno kodo/simbol članov določene jezikovne skupnosti. Le-to se otroci učijo skozi socialno interakcijo (Kumin, 2003: 2).

Razvoj jezika

Na študij otrokovega jezikovnega razvoja so vplivala spoznanja različnih ved, predvsem pa je pomembno psihološko spoznanje, da se otrok rodi kot socialno bitje. Otrok se ne rodi le s sposobnostmi zaznavanja in gibanja, temveč že zelo zgodaj kaže široko polje socialnega vedenja (Harris in Coltheart, 1989).

Prva materina vloga pri učenju jezika je bolj funkcionalna kot pa strukturalna. Mati se na otrokovo oglašanje in geste odzove, s tem pa otroku omogoči odkrivanje vloge jezika. Otrok se tako nauči, da imajo njegovo oglašanje in geste komunikacijski namen in da je komunikacija nekaj prijetnega in koristnega (Kranjc, 1999: 22).

Bruner (Harris in Coltheart, 1989: 37) meni, da otrok dobi informacijo o jeziku v družinskem okolju, predvsem pri komunikaciji z mamo. Te informacije se izražajo kasneje v jezikovnem razvoju. Brunerjevo sociolingvistično stališče govori o povezanosti med psiho- in sociolingvistiko. Meni, da pri razvoju jezika prirojena jezikovna zmožnost nima tolikšnega vpliva kot prirojena človeška dejavnost. Pri tem pa prirojenih jezikovnih predispozicij ne izključi povsem, temveč zgolj poudari, da slednje ne morejo delovati, dokler otrok ne dobi izkušenj iz socialnega okolja (Kranjc, 1999: 23).

Danes je večina razvojnih strokovnjakov mnenja, da na usvajanje jezika vpliva prepletenost dednih in okoljskih vplivov (Papalia, Wendkos Olds in Duskin Feldman, 2003).

Na razvoj jezika torej vplivajo različni dejavniki, ki jih avtorji delijo na notranje in zunanje (Kranjc, 1999: 20):

1. notranji (psihološki in fiziološki)

Med notranje dejavnike prištevamo prirojene predispozicije za razvoj govora in jezika, motivacijo in čustveno stanje.

Pomen notranjih dejavnikov zagovarjajo nativisti. Mednje spada Noam Chomsky, ki govori, da je tisto, kar otrok prinese na svet, najpomembnejše za njegov razvoj (Kranjc,1999: 23). Chomsky zagovarja trditev, da je jezikovna spretnost samostojna zmožnost, večinoma prirojena, in se zato razvija tudi ob minimalnih spodbudah iz okolja (Kunst Gnamuš, 1979).

Salzman (2007: 39) razlaga, da Chomsky govori o genetsko vgrajenem sistemu, ker se je otrok sposoben v tako kratkem času naučiti jezik, ki pa je precej kompleksen.

Notranji dejavniki, ki jih izpostavljajo nativisti:

- predispozicije za razvoj jezika,
- univerzalna slovnica, ki otroku, rojenemu v Sloveniji, omogoča, da bo razvil slovenščino.

Nativisti prav tako poudarjajo pomen vpliva zunanjih dejavnikov, kot so motivacija, želja, interes, itn. (Andrejc, 2011: 4).

Na drugi strani pa sociolingvisti očitajo nativistom, da niso upoštevali razlik med uporabniki istega jezika. Osredotočili so se na razlike v jeziku, ki so posledica dejavnikov okolja: družbeni sloj, starost, spol, nastanitev (Andrejc, 2011: 4).

2. zunanji (socialni in sociološki)

Med zunanje dejavnike pri razvoju otrokovega govora in jezika prištevamo socialni položaj družine, izobrazbeno strukturo staršev in širše družbeno okolje, v katerem

družina živi. Pomembno je omeniti, da sociološki dejavniki vplivajo na nekatere psihološke dejavnike.

Zunanje dejavnike zagovarjajo behavioristi, ki razlagajo njihov pomen (Andrejc, 2011: 4-5):

- ali je otrok prvorojenec, edinec oz. koliko sorojencev ima;
- ali gre za ruralno ali urbano okolje;
- za kakšen socialno-ekonomski status družine gre;
- kakšna je izobrazba staršev;
- kje otrok živi;
- kako intenzivno in kvalitetno se starši z otrokom ukvarjajo;
- kakšna je kakovost komunikacije oz. interakcije v družini;
- kakšna je vključenost otroka v institucije.

Tudi Skinner se opira na zunanje dejavnike, saj izpostavlja pogojevanje kot način učenja. Trdil je, da otrok s slučajnim posnemanjem govora dobi pozitivni odgovor, kar krepi njegovo reakcijo oz. posnemanje in s tem razvija jezik (po Palmer, 2002).

Pri razvoju govora in jezika ni toliko pomembno, za katere dejavnike se bomo zavzeli, temveč je potrebno izpostavit dva glavna pogoja:

1. ustrezen nevrološki razvoj,
2. otrokovo socialno okolje.

Za optimalen razvoj govora in jezika morajo biti dejavniki med seboj usklajeni. Torej mora otrok imeti ustrezne predispozicije motoričnega in intelektualnega razvoja ter mora biti motiviran za učenje ene izmed najpomembnejših spretnosti (McLean, 1999).

Jezik vključuje dva procesa − sprejemanje in razumevanje sporočila ter oblikovanje in posredovanje sporočila. Kadar sprejmemo sporočilo in ga

poskušamo razumeti, takrat dekodiramo jezik. Slednje imenujemo receptivni jezik. Kadar pa oblikujemo sporočilo in ga posredujemo, takrat govorimo o kodiranju jezika oz. ekspresivnem jeziku . Eden od načinov kodiranja oz. ekspresivnega jezika je govor. Drugi načini za izražanje jezika je lahko skozi znakovni jezik, komunikacijske mape ali oblikovanja pisnega sporočila (Kumin, 2003: 2).

1.1.3 GOVOR

Včasih je prevladalo mišljenje, da se otroci rodijo z nerazvitimi zaznavnimi mehanizmi, sedaj pa vemo, da temu ni tako. Otrok je ob rojstvu izredno razvit na vseh področjih delovanja, tako na gibalnem kot zaznavnem. Otrok se rodi s skoraj popolnoma funkcionalnim slušnim sistemom, vizualni sistem je bolj razvit, kot se je mislilo, na svet pa pridejo tudi z zmožnostjo interakcije s fizičnim in socialnim svetom, kar predstavlja dober temelj za učenje jezika (Kranjc, 1999: 17). Otrok se mora v procesu učenja jezika naučiti pravil, kdaj, kje in kako govoriti − torej strategij govora (Kranjc, 1999: 17).

Govor je verbalni jezik ali proces proizvajanja zvokov in glasov ter nato kombiniranje le-teh v besede, primerne za komunikacijo. Gre za sistem, ki je za učenje in uporabo težaven. Saj vključuje moč, koordinacijo in čas preciznih mišičnih gibov. Govorjenje tudi vključuje koordinacijo številnih možganskih sistemov za oblikovanje in nato izvedbo govorjenega sporočila (Kumin, 2003: 2).

Razvoj otrokovega govora

V zgodnjem obdobju je najpomembnejše, da otrok razvije ustrezne komunikacijske spretnosti, medtem ko razvija temelje za govor (Kumin, 2003: 3).

Po Piagetu sta za razvoj govora najbolj pomembni prvi dve leti, ki ju imenujemo zaznavno-gibalna (senzomotorična) faza razvoja mišljenja. Otrok v tem obdobju spoznava svet, ga interpretira preko neposrednega stika s predmeti, spoznava le izrazite in ločene izkušnje, svoja spoznanja pa izraža z gibi, gestami in glasovi.

Jean Piaget je zaznavno-gibalno fazo mišljenja razdeli na šest stopenj (Kranjc, 1999: 17-18):

1. Diferenciacija refleksov (od rojstva do tretjega meseca)

   Otrok se rodi z nekaterimi refleksi. Le-ti so pomembni za razvoj. Takšni refleksi so na primer: če mu damo predmet v dosego ust, prične sesati; obrne glavo proti zvoku; stisne predmet, ki pride v stik z rokami (Marjanovič Umek, 1990: 32).

2. Razvoj prvega prilagajanja – akcijski vzorec (od prvega do četrtega meseca)

   Za to obdobje je značilna otrokova koordinacija dveh aktivnosti, tudi zaznavanje in aktivnost. Za to stopnjo so značilne t.i. primarne krožne reakcije, kot na primer, ko otrok sesa palec, ker mu je to v zadovoljstvo (Kranjc, 1999: 17).

3. Razvoj akcijskih vzorcev z zunanjim svetom (od četrtega do osmega meseca)

   Otrok se zanima za ljudi in predmete, ki so okrog njega. Za to fazo so značilne sekundarne krožne reakcije, ki se −podobno kot primarne − ponavljajo (Kranjc, 1999: 18).

4. Nove prilagoditve in pričakovanja (od osmega do dvanajstega meseca)

   Tukaj pride do usklajevanja dveh ali več sekundarnih krožnih reakcij oziroma dveh ali več podobnih akcijskih vzorcev. Pojavljati se začenja spoznanje o stalnosti predmetov, ki obstajajo, tudi če jih mi ne vidimo. Značilen je pričetek k cilju usmerjenega vedenja (Kranjc, 1999: 18).

5. Nova spoznanja pridobljena ob aktivnem eksperimentiranju (od dvanajstega do osemnajstega meseca)

   So vezana na tercialne krožne reakcije. Značilnost te faze je raziskovanje, metoda pa so poskusi in napake (Kranjc, 1999: 18).

6. Nova spoznanja pridobljena ob miselnih kombinacijah oziroma zvezah (od osemnajstega do štiriindvajsetega meseca)

Za to fazo je značilen postopen razvoj notranjih mentalnih predstav (Marjanovič Umek, 1990: 34).

Poleg otrok igrajo v razvoju govora aktivno vlogo tudi njegovi starši. V prvih mesecih po rojstvu je pomembna mama oz. tisti biološki ali socialni roditelj, ki prevzame glavno skrb zanj. Med otrokom in njo oz. njim se vzpostavi posebna vez.

Avtorja (Harris in Coltheart, 1989) navajata analize videoposnetkov, iz katerih lahko razberemo, da mama in otrok pogosto istočasno gledata isti predmet. To se dogaja tako, da otrok vodi, mama pa mu sledi. Po dopolnjenem prvem letu pa se situacija obrne in otrok sledi pogledu matere.

Piaget je menil, da otroci niso dobri sogovorniki, ker je njihov govor egocentričen. Vendar novejše študije (Foster, 1990; Slosberg Andersen, 1992; Kranjc 1992, 1993) kažejo, da temu ni tako, saj se otroci mnogo bolj zavedajo poslušalcev oziroma sogovorcev, kot je razlagal Piaget. Raziskave kažejo, da se otroci tega začno zavedati že zelo zgodaj, čeprav potrebujejo več časa, da se naučijo teh jezikovnih spretnosti, ki so potrebne za komunikacijo. Otrok se mora naučiti, kako govoriti z različnimi ljudmi v različnih situacijah, kar pa predstavlja pomemben del v procesu učenja jezika (Kranjc, 1999).

Dejavniki potrebni za razvoj komunikacije, jezika in govora

Otroci za razvoj komunikacije, jezika in govora potrebujejo subtilno kombinacijo in interakcijo okoljskih in notranjih dejavnikov (Lees in Urwin, 1991).

<u>Notranji dejavniki</u>

- Otroci potrebujejo željo po komunikaciji.
- Otroci morajo imeti socialni interes, socialno zavedanje in znanje o socialni interakciji.
- Otroci morajo vedeti, kakšen je namen komunikacije.
- Otroci potrebujejo pravilne stavke (predvsem slušno in vidno).

- Otroci potrebujejo ustrezno nevrološko rast in razvoj.

- Otroci potrebujejo normalno strukturno rast in razvoj, npr. respiratornega sistema, grla in artikulacijskih organov.

- Otroci morajo imeti normalni kognitivni razvoj.

- Otroci morajo imeti dobro razvite zaznavne in miselne procese za govor, jezik in učenje.

Okoljski dejavniki

- Otroci potrebujejo varne čustvene odnose s starši, kar jih motivira h komunikaciji in jim zagotavlja povratno informacijo o njihovi komunikaciji.

- Otroci potrebujejo čim več priložnosti za interakcijo z odraslimi in vrstniki, za učenje pogovora in primerne socialne interakcije ter za podporo razvoja svojih komunikacijskih spretnosti v različnih kontekstih.

- Otroci potrebujejo priložnost za interakcijo z odraslimi, da slišijo govorjen jezik in tako razvijajo razumevanje jezika ter urijo svoj razvijajoči se ekspresivni jezik.

- Otroci imajo veliko korist od poslušanja jezika, ki je prilagojen njihovemu nivoju razumevanja. Za mlajše otroke to pomeni, da odrasli pri pogovoru z njimi uporabljajo manjši in enostavnejši besednjak, stavki in fraze so gramatično preproste, poudarjena je višina govora in izgovor ključnih besed.

- Za otroke je nujno doživetje dogodkov, ki zagotavljajo priložnost za učenje asociativnih konceptov in jezika. Pogosto ponovljena rutina, kot npr. kopanje, oblačenje, otroku omogoča utrditev in okrepitev znanja o situacijah in s tem povezano jezika.

- Otroci se o svetu učijo skozi izkušnje, še posebej skozi igro. Zato potrebujejo širok nabor igralnih priložnosti in predmetov, da lahko razvijajo kognicijo, jezik in socialno razumevanje.

1.2 VPLIV ZORENJA MOŽGANOV NA RAZVOJ KOMUNIKACIJSKIH SPRETNOSTI

Možgani so kompleksen organ, sestavljen iz milijard nevronov, katerih vloga je sprejem in prenos sporočil oz. dražljajev, ki prihajajo iz različnih možganskih predelov, celotnega organizma ali zunanjega okolja (Žagar, 2013: 27).

Možgani imajo pomembno nalogo usmerjanja našega funkcioniranja. Zaradi nevroplastičnosti so podvrženi spremembam (Žagar, 2013).

Možgani otroka so ob rojstvu razviti, vendar nezreli, saj njihovo zorenje poteka šele po otrokovem rojstvu. Pri procesu zorenja gre za tvorbo povezav med možganskimi celicami (Popenko, 2011: 35).

1.2.1 EVOLUCIJSKI RAZVOJ MOŽGANOV

Za razumevanje možganov je potrebno poznati njihov evolucijski razvoj – eden od bolj znanih modelov predpostavlja njihovo trodelnost. McLean (Cozolino, 2010: 8) predstavlja razvoj trodelnega sistema možganov preko plazilskega dela, sesalskega dela in racionalnega dela do polno razvitih človekovih možganov. Ob rojstvu so ti trije možganski sistemi ločeni oz. nepovezani. V procesu zorenja pa se med seboj povežejo.

Avtorica Sunderland (2010: 18-19) takole opisuje evolucijski razvoj sistemov možganov:

1. Plazilski sistem

Gre za najstarejši del v evoluciji. Je enak pri vseh vretenčarjih in prevladujoč del možganov pri plazilcih. Njegove glavne naloge so nadzor refleksov in notranjih telesnih funkcij (dihanje, žeja, lakota, prebava, srčni utrip, telesna temperatura, ipd.).

Odgovorni so za nastanek in vzdrževanje instinktivnega spomina in lekcij predhodnih generacij (Cozolino, 2010: 77).

2. Sesalski možgani

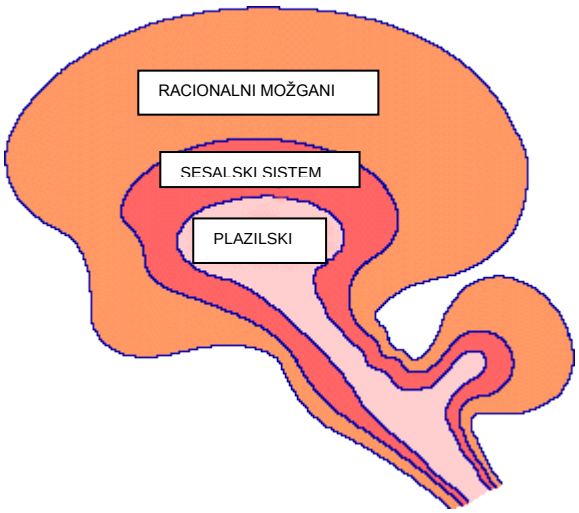
So evolucijsko mlajši kot plazilski možgani. Zgradba in kemično funkcioniranje človeškega dela sesalskih možganov je povsem enako kot pri drugih sesalcih. Njihova glavna naloga je socialno vedenje in čustvovanje (empatija, igrivost, motivacija, aktivacija močnih čustev, pomoč, navezovanje, ipd.).

Odgovorni so za nastanek in vzdrževanje emocionalnega spomina in lekcij pogojnega učenja, kar je mešanica prvinskih impulzov in preživetvenega programa, pridobljenega z izkušnjami (Žagar, 2013: 25).

3. Racionalni možgani

Gre za evolucijsko najmlajši in najobsežnejši sistem, ki obdaja oba predhodno omenjena sistema. Ta del možganov je značilen zgolj za človeka. Zavzema 85 % celotne mase centralnega živčnega sistema. Njegove glavne naloge so zapleteni procesi (mišljenje, sklepanje, reševanje problemov, odločanje, ustvarjalnost, pozornost, spomin, itn.). Starševo čustveno odzivanje na otrokove potrebe ima na racionalne možgane neverjetno velik vpliv (Sunderland, 2010: 18).

Odgovorni so za nastanek in vzdrževanje eksplicitnega besednega spomina, ki je v domeni leve hemisfere (Žagar, 2013: 25).

Slika 1.1: Tridelni sistem možganov
(http://brainmind.com/images/BrainTriune22.gif)

Poznavanje teh sistemov je bistveno pri razumevanju vpliva zorenja možganov na razvoj otrokove komunikacije (Popenko, 2011: 36).

1.2.2 VPLIV IZKUŠENJ NA ZORENJE MOŽGANOV

V zgodnjem obdobju otrok potrebuje izkušnje oz. interakcijo in s tem komunikacijo z okoljem, da lahko pride do povezav med tremi možganskimi sistemi. Pomembni so predvsem starševi odzivi na otroka ter uravnavanje njegovih notranjih stanj s sočutnimi odzivi in povezovanje plazilskega sistema z racionalnimi možgani (Siegel, Payne Bryson 2013: 49).

Napredek nevroznanosti je omogočil, da imamo znanstveno dokazane raziskave, ki govorijo o tem, da ima lahko način starševe komunikacije z otrokom dolgoročne posledice na njegove možganske funkcije in na kemično ravnovesje v njegovih možganih (Sunderland, 2010: 20). Vsaka izkušnja spremeni fizično podobo možganov, saj nenehno nastajajo nevroni ter povezave in ločnice med njimi (Siegel, Payne Bryson 2013: 73).

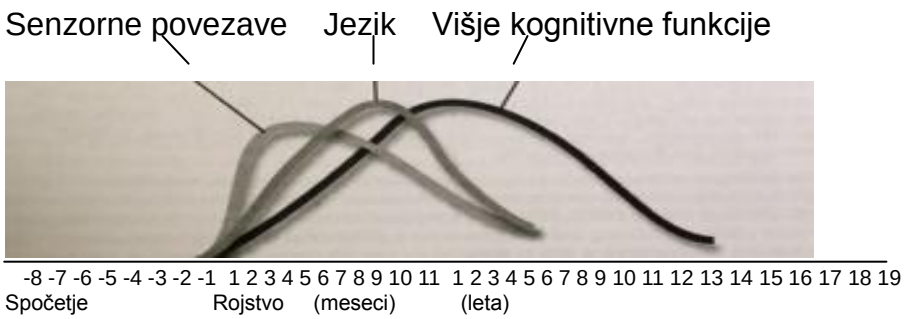
Zgodnje izkušnje vplivajo na zorenje možganov na dva načina:

1. Vzpostavljanje povezav

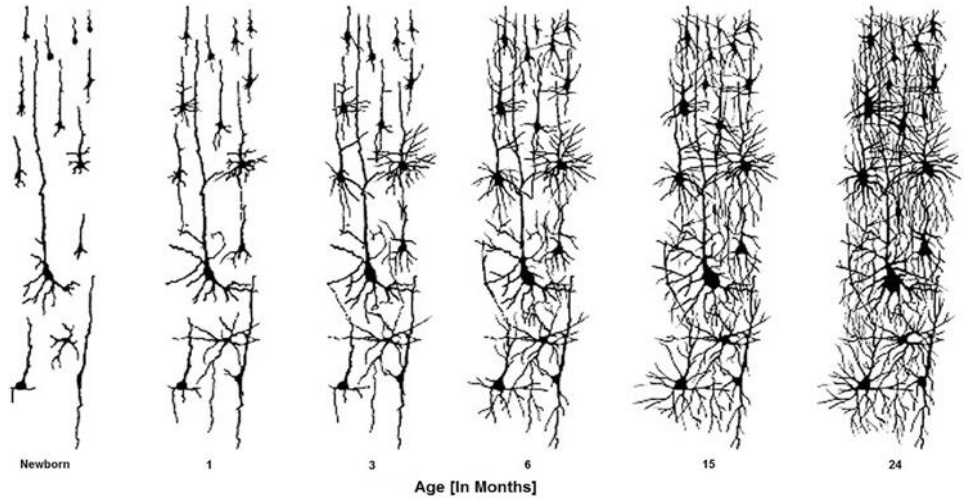
Možgani otroka so ob rojstvu razviti, imajo končno število nevronov, vendar so le-ti nezreli, kar pomeni, da med njimi ni povezav, saj zorenje možganov poteka šele po otrokovem rojstvu. Pri zorenju pa gre za tvorbo povezav med možganskimi celicami. Še posebej so pomembne povezave med zgornjimi in spodnjimi možgani.

V obdobju do petega leta starosti nastane kar 90 % povezav, večina celo do drugega leta otrokove starosti (Popenko, 2011: 35). Avtorja (Lexmond in Reeves, 2009) navajata, da se od rojstva do tretjega leta starosti število nevronskih povezav za 20-krat poveča. Ravno zaradi slednjega so zgodnje izkušnje tako pomembne.

Raziskave kažejo, da je moč in kvaliteta interakcije med otrokom in starši bistvena za efektiven razvoj strukture, funkcije in kapacitete otrokovih možganov (Fogel in drugi, 2009).

Slika 1.2: Razvoj človeških možganov – povezave, ki so odvisne od zgodnjih izkušenj (Shonkoff in Phillips (eds), 2000).

Slika 1.3: Rast živčnih povezav (http://www.frontiersin.org/files/Articles/25631/fnint-06-00036-HTML/image_m/fnint-06-00036-g004.jpg)

Komunikacijska mreža se širi glede na pobude iz okolja in omogoča izrazito rast na vseh razvojnih področjih (Papalia, Wendkos Olds in Duskin Feldman, 2003: 160).

2. Kemični procesi v možganih

V možganih so naravne kemične snovi, ki lahko zavirajo ali spodbujajo zorenje naših možganov. Avtorica Sunderland (2010: 86-87) opisuje dve skupini hormonov. Prvi so hormoni, ki pozitivno vplivajo na povezave v možganih. Med te uvršča oksitocin, prolaktin in opoide. Ti povzročijo, da se dobro počutimo in omogočajo ustvarjanje povezav, zlasti med zgornjimi in spodnjimi možgani. Druga skupina hormonov, t.i. stresnih hormonov, pa ima na zorenje negativen vpliv. To so zlasti hormon kortizol, adrenalin in noradrenalin. Slednji zavirajo ustvarjanje povezav predvsem med zgornjimi in spodnjimi možgani.

Raziskovalci navajajo, da imajo otroci z močno, pozitivno čustveno vezjo s svojimi starši neprestano nižjo vrednost kortizola. Le-ta lahko ob povišanih vrednostih moti razvoj in funkcioniranje možganov (University of Maine Cooperative Extension, nd).Brez varne navezanosti lahko pride do daljšega obdobja neurejenega stresa, ki se odraža v dolgoročni izpostavljenosti povišanim vrednostim stresnega hormona in fizičnim spremembam v možganih (Halfon in dr., 2001; Goswami, 2008).

Iz vsega navedenega lahko povzamemo,da prevladovanje stresnih hormonov v zgodnjem otroštvu privede do trajne prekomerne aktivacije sistemov, ki sproščajo te hormone. Če otroku pri obvladovanju teh sistemov ne pomagajo starši, se bo kasneje v vsaki stresni situaciji odzval s spodnjimi deli možganov namesto z zgornjimi. Kasneje teh negativnih izkušenj ne bo mogel več spremeniti.

1.2.3 NAVEZANOST

Že predhodno sem omenila pomen navezanosti na razvoj možganov, v nadaljevanju pa bom še podrobneje predstavila ta pojem.

Navezanost je medsebojno močno naklonjen recipročen odnos med dvema osebama. Običajno gre za naklonjen odnos med otrokom in osebo, ki skrbi zanj (Zupančič, 2004: 262). Model otrokove navezanosti na enega od staršev predstavlja vzorec komunikacije med otrokom in staršem kot pomembnim drugim (Siegel, 1999: 76-77). S pomočjo medsebojne komunikacije se uravnavajo

otrokova telesna, mentalna in vedenjska stanja. Otrokov živčni sistem se oblikuje s pomočjo starševih zrelih možganov (Siegel, 1999: 278; Lapides, 2011: 161; Kompan Erzar, 2006: 51).

Razvoj navezanosti poteka v štirih fazah (Zupančič, 2004: 263):

1. Faza pred navezanostjo (do šestega tedna otrokove starosti)

Za to fazo so značilni različni signali, s katerimi dojenček vzpostavi stik z ljudmi. Dojenčki v tem obdobju še niso navezani na določeno osebo.

2. Faza oblikovanja navezanosti (do osmega meseca)

V tej fazi se dojenčki na različne ljudi odzivajo različno. Bolje se odzivajo na osebo, ki je več časa v njihovi bližini. Skozi interakcijo se učijo, da s svojim vedenjem vplivajo nanje.

3. Faza jasne navezanosti (do leta in pol ali dveh let starosti)

Pojavi se separacijska anksioznost, kadar pomembnega drugega ni v njihovi bližini. V njegovi prisotnosti pa ves čas vzdržujejo bližino. Na podlagi pojava separacijske anksioznosti, lahko sklepamo, da so si dojenčki sposobni priklicati v spomin osebo, ki je ne zaznavajo v svoji bližini.

4. Faza oblikovanja recipročnega odnosa (od leta in pol ali dveh let naprej)

Značilen je upad separacijske anksioznosti zaradi hitrega razvoja mentalne reprezentacije in govora, ki mu omogočata, da razume, zakaj pomembnega drugega ni tam. Prav tako pa omogočata, da otrok razvije predvidevanje njegove vrnitve.

Navezanost je povezana s kasnejšimi značilnostmi posameznika: način kako uravnava svoja čutenja, kako razvito je njegovo samozavedanje in razumevanje samega sebe, kako oblikuje socialne stike, koliko je odprt za intimne odnose (Siegel, 1999:298; Kompan Erzar, 2006: 51).

Kakovost navezanosti

M. Ainsworth je s sodelavci opredelila štiri glavne vzorce navezanosti, ki se med seboj razlikujejo po kakovosti (Zupančič, 2004: 264-265).

VARNA NAVEZANOST

1. Varno navezani

Iščejo nenehen stik z osebo, na katero so navezani. Ob njeni prisotnosti veliko raziskujejo in so dejavni s predmeti. Ob ločitvi od pomembnega drugega so prizadeti in se težko potolažijo. V času odsotnosti te osebe zelo malo raziskujejo in niso dejavni s predmeti. Ko se oseba vrne, se razveselijo in potolažijo ter so ponovno bolj dejavni.

Temelj varne navezanosti je odzivanje starša na otrokove potrebe (Siegel, 1999: 70).

Varna navezanost vpliva na možgane, tako da omogoča interakcijo, uravnavanje živčevja ter funkcionalno odzivanje na izzive iz okolja (Cozolino, 2006: 147; Siegel, 1999: 92).

NE-VARNE NAVEZANOSTI

2. Izogibajoče navezani

Njihova dejavnost je enaka ob prisotnosti ali odsotnosti osebe, na katero so navezani. Ne težijo k vzpostavljanju stikov z nobeno osebo. Ko oseba, na katero so navezani, odide, ne kažejo posebnega vznemirjenja. Ob vrnitvi osebe ne kažejo veselja. Otrok se na starša odziva brez čustev, bolj se osredotoča na igrače in okolje. Gre za odnos čustvene distance, prezrtosti in zavračanja starša do otroka (Siegel, 1999: 92-94). Otrok zaradi neodzivnega vedenja s strani starša (neprepoznane in neizpolnjene čustvene potrebe otroka) čuti, da ni potrebno iskati starševe pozornosti in se prilagodi na takšno dinamiko odnosov.

Nevrološko gre za pretirano aktivacijo parasimpatičnega živčevja, kar povzroča manjšo čustveno izraznost, izogibanje očesnemu kontaktu, prekinjanje stika z drugimi, zmanjšano željo po raziskovanju okolja in težave pri medsebojni

komunikaciji (Cozolino, 2006: 147).

3. Ambivalentno navezani

Izražajo manj dejavnosti kot varno in izogibajoče navezani, ne glede na situacijo. Občasno jokajo ali protestirajo, še preden se ločijo od osebe, na katero so navezani. Ko ostanejo sami z neznano osebo, še več jočejo kot varno navezani in jih ni mogoče potolažiti. Ko se oseba, na katero so navezani, vrne, so do nje ambivalentni. Z njo izmenično iščejo stik in se ji upirajo. Otrok razvije negotovost glede izpolnjevanja njegovih potreb, zato svojo pozornost nenehno usmerja na počutje svojega starša namesto nase in na svojo dejavnost.

Pri ambivalentnem tipu navezanosti je otrok v vlogi opazovalca neverbalnih znakov odraslega, da bi vedel, »kako naj se počuti« (Siegel, 1999: 107). Ambivalentno navezan otrok ob starših čuti stisko, ki je večja kot tolažba, ki jo starš zmore ponuditi. Ker se mora prekomerno ukvarjati z nepredvidljivim odnosom, doživlja stres, kar pa otežuje njegov razvoj.

4. Dezorganizirano navezani

Njihovo vedenje je nepredvidljivo in ekstremno v vseh situacijah. Ob ponovnem srečanju z osebo, na katero so navezani, se vedejo zmedeno in nepričakovano (do nje pridejo z žalostnim obrazom; jokajo, ko so se že potolažili).

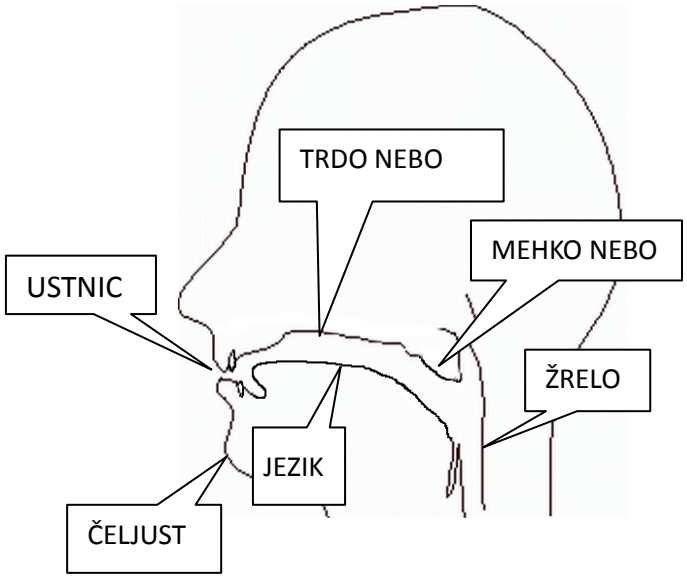
Za dezorganizirani tip navezanosti je značilno, da starši do otroka pristopajo na osnovi strahu, grožnje, zmedenosti. Zaradi tega je otroku onemogočen razvoj enotnosti, mentalne organizacije, saj se ob starših ne more naučiti uravnavati izzivov zunanjega sveta, temveč so starši zanj izvir njegove stiske, strahu in zmede (Siegel, 1999: 108).

Bowlby (1969), znani psihiater, v svojem delu razlaga, da bodo varno navezani otroci odrasli in odšli v svet na zdrav način, medtem ko bodo ne-varno navezani otroci čutili oviranost v igri, raziskovanju in socialnih interakcijah (v Siegel, 1999: 72). Če otrokova navezanost ni varna ali je dezorganizirana, bodo spodnji možgani postali dominantni pri odzivih in bo onemogočen popoln razvoj kognitivno regulacijskih struktur. Slednje pa omejuje razvoj samoregulacije, socialne kognicije in empatije (Kraemer, v Child Welfare Information Gateway, 2001).

1.3 VERBALNA KOMUNIKACIJA

Govor vključuje uporabo glasov za izražanje jezika in je le ena od oblik jezikovnega izražanja. Lahko ga razumemo kot glasove, ki so rezultat serije zapletenih mišičnih gibov na različnih položajih v ustni votlini.

Govorila so posamezni deli in mišice ustne votline, ki sodelujejo pri produkciji govora. Mednje štejemo ustnice, jezik, mehko nebo, trdo nebo, žrelo in čeljust. Ko je govor razvit, se govorila premikajo avtomatično in na specifičen način glede na naučene vzorce izgovora za posamezno besedo, ki jo imamo v mislih (Stackhouse in Wells, 1997). Vsaka beseda, ki jo izgovori izkušen govorec, ima svoj artikulacijski vzorec. Eden od aspektov govornega razvoja je razvoj mentalnih vzorcev besedne izreke, ki je nujna za avtomatičen in pravilen govor. Vzpostavitev teh vzorcev je delno odvisna od percepcije besed, ki jih otrok sliši od drugih. Zato je pomembna vzpostavitev slušno zaznavnih vzorcev besed, da lahko doseže točno izreko (Buckley, 2003: 6).

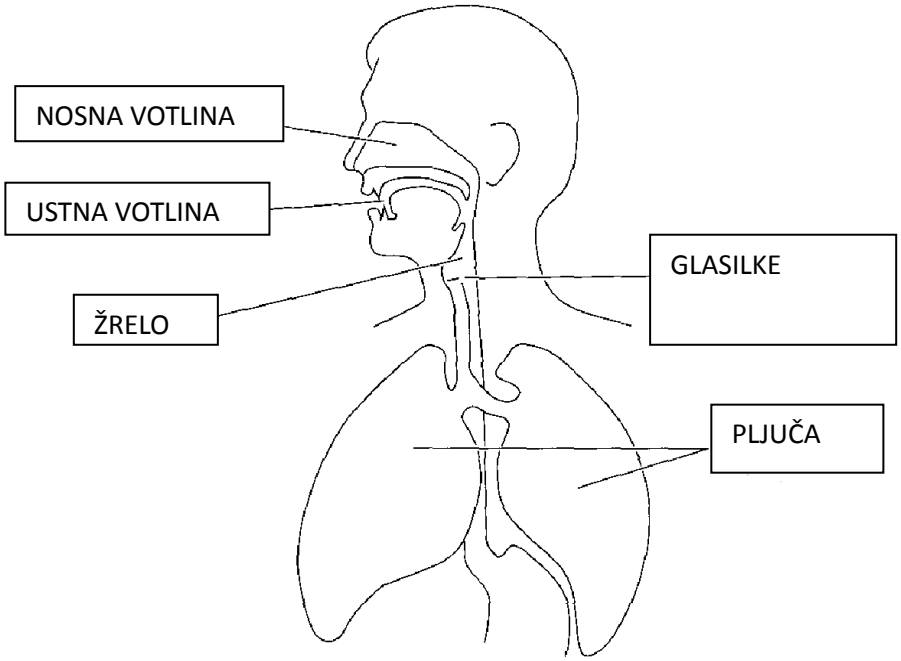

Slika 1.4: Govorila
(http://martinweisser.org/courses/phonetics/img/articula/articulators.gif)

Normalni govor je tekoč zaradi precizne časovne razporeditve in visoke stopnje koordiniranosti med govorili (Borden in Harris, 1984).

1.3.1 PRODUKCIJA VERBALNEGA GOVORA

Govor vključuje izjemno hitro, koordinirano zaporedje mišičnih gibov, ki zavzamejo mesto v vokalnem traktu (Borden in Harris, 1984).

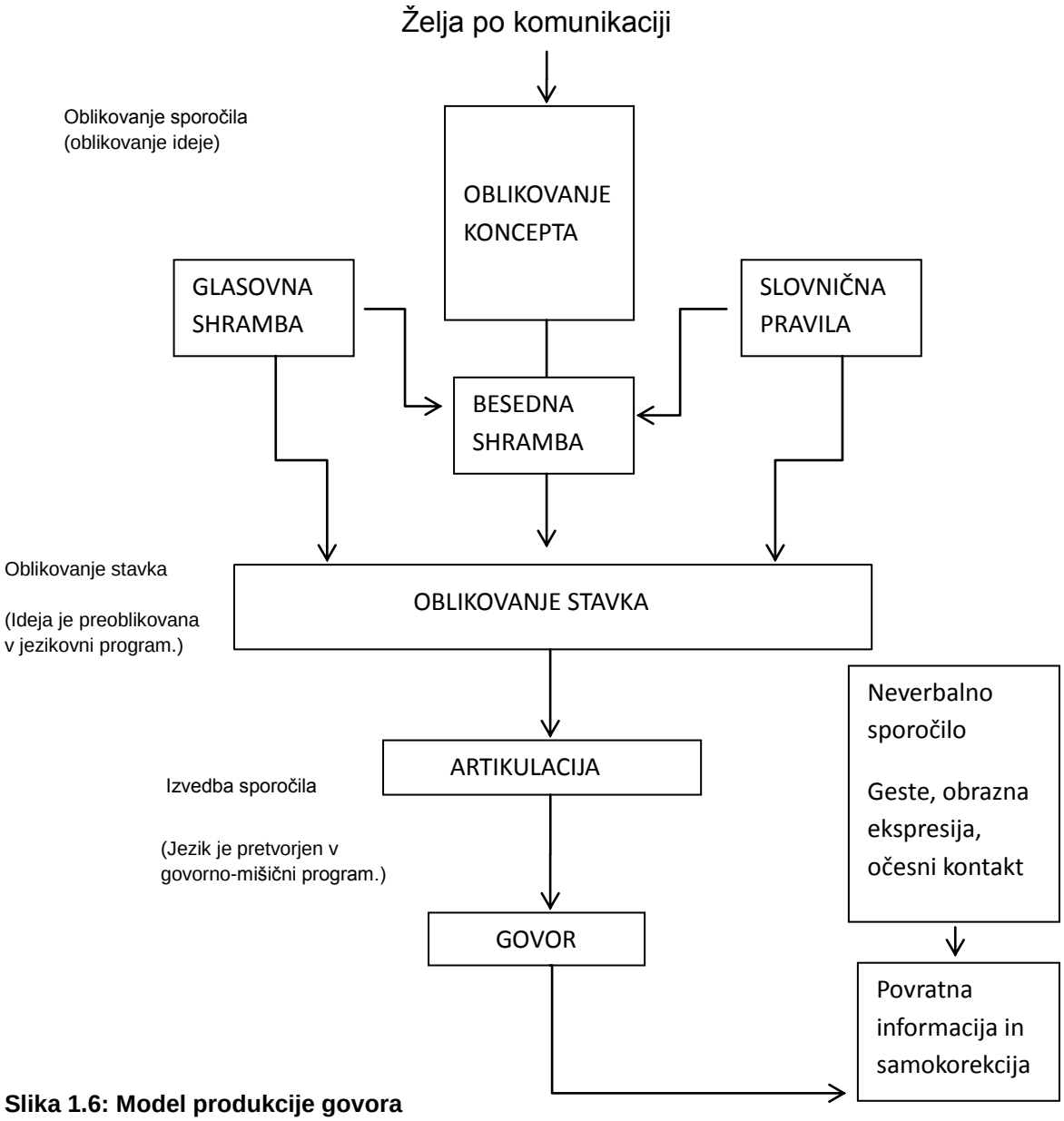
Slika 1.5: Vokalni trakt
(http://www.azlifa.com/wp-content/uploads/2006/07/vocal-tract.gif)

Govor nastane zaradi izdišnega zraka, ki pride iz pljuč kot posledica koordinacije respiratorne funkcije in govorne produkcije. Ko pride izdišni zrak skozi vibrirajoči glasilki v grlu, nastane glas. Grlo, ustna votlina in nosna votlina so resonatorji, ki glasu dajo njegovo človeško in individualno kvaliteto. Pomembni so tudi ostali mišični gibi za pretvorbo zvoka v prepoznaven govor. Ta pa je rezultat serije glasov (samoglasnikov in soglasnikov), ki so izgovorjeni v sekvencah, tako da ustrezajo poslušalčevim slišno zaznavnim vzorcem besede (Buckley, 2003: 8).

Govor je za otroka ena izmed najbolj kompliciranih motoričnih nalog, saj vključuje kar šestintrideset različnih mišic (Borden in Harris, 1984).

Zgoraj navedeno je podano v anatomskem smislu, sledi razlaga procesov, ki sodelujejo pri produkciji govora.

Za verbalen govor/sporočilo moramo sprva sploh vedeti, kaj želimo povedati. Oblikujemo koncepte, ki so lahko kodirani v jezik in izraženi skozi govor (Garman, 1990). Slednje vključuje dostop do besed iz individualne miselne besedne shrambe in govornih glasov iz govorno-glasovne shrambe, z uporabo gramatičnih pravil, ki obsegajo del govorčevega implicitnega spomina o njegovem jeziku. Tako je stavek formuliran in sporočilo poslano iz možganov do artikulacijskih organov, kar povzroči izgovor. Ko je stavek verbalno izrečen je pomembna avditivna in vizualna povratna informacija o tem, ali je bilo sporočilo sprejeto. Pri povratni informaciji je pomembna tudi propriocepcija, ki govorcu omogoča učinkovitost in natančnost izgovora.

Slika 1.6: Model produkcije govora (Garman, 1990; po Buckley, 2003: 11)

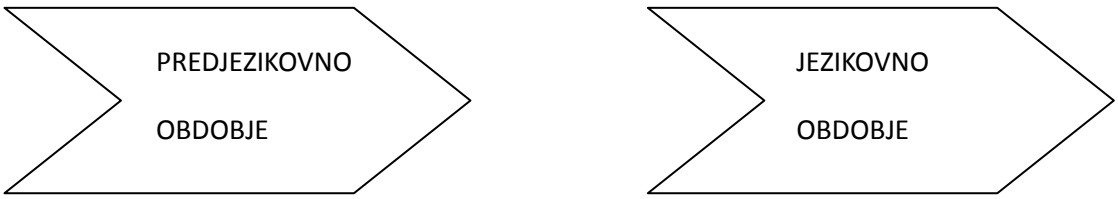
1.3.2 RAZVOJ VERBALNE KOMUNIKACIJE

Pojav govora pri otroku je pogojen z določeno stopnjo senzomotoričnega razvoja na eni strani in motivacijo ter emocionalnim faktorjem na drugi strani.

Da bi otrok dobro obvladal govor, mora imeti dobro organsko zasnovo za razvoj govora, torej zdrav živčni sistem in dobre povezave znotraj njega. Imeti mora pravilno in dobro razvite psihične funkcije, kot so npr. pozornost, zaznavanje, mišljenje, pomnjenje, razvita čutila, kar pomeni predvsem dober sluh, vid in zdrava govorila (Papalia, Wendkos Olds in Duskin Feldman, 2003: 160).

Nikakor pa ne smemo zanemariti vpliva okolja, ki otroku omogoča dovolj dober govorni model, varno navezanost in dovolj priložnosti za urjenje komunikacije.

V obdobju dojenčka in malčka so za razvoj komunikacije pomembne naslednje aktivnosti: jok, hranjenje, igra, dotikanje, očesni kontakt, posnemanje, izmenjava in prvi poizkusi govora (Popenko, 2011: 18). Pomembno je spoznanje, da so aktivnosti, ki spodbujajo komunikacijo, motorične aktivnosti, saj nam to kaže na neločljivo povezavo med motoriko in govorom (Gec, 2002).

Slika 1.7: Razvoj govora (po Kodrič, 2013)

Predjezikovno obdobje

Predstavlja prvo fazo v govornem razvoju. Značilno je za obdobje od rojstva do pojava prvih besed. Otrokov govorni razvoj se začne že takoj ob rojstvu s prvim krikom. Ta sporoča, da so otrokova govorila funkcionalna.

- VOKALIZACIJA

JOK – je prva oblika komunikacije, s katero dojenček sporoča svoje potrebe staršem. Lahko je odraz dojenčkovega notranjega fizičnega stanja (npr. lakota, bolečina, neugodje) ali pa gre za razdraženost, jezo, osamljenost ali frustracijo (Buckley, 2003: 38). V zgodnjem obdobju je pomembno, da se starši odzovejo na dojenčkov jok, saj s tem postavljajo temelje za odzivanje v komunikaciji.

Z razvojem gibalnih in jezikovnih spretnosti se dojenčkovo zanašanje na jok kot sredstvo komunikacije zmanjša.

VEGETATIVNI ZVOKI – se pojavijo v prvih osmih tednih po rojstvu. Dojenčki jih uporabljajo, kadar so veseli. Sprva je teh glasov veliko in so slabše izoblikovani. Kasneje dojenček postopoma izloča tiste glasove, ki jih v svoji okolici ne sliši več in ohranja ter krepi uporabo glasov, ki so značilni za njegovo okolico. Le-ti so zanj akustično najbolj dojemljivi in fiziološko najbolj sprejemljivi. To imenujemo glasovna kontrakcija in je posledica učenja jezika (Gec, 2002: 36).

V tej fazi so torej značilni slabo izoblikovani vokali in drugi glasovi, ki jih otrok pretežno izvaja s pomočjo ustnic in jezika.

- GRULJENJE – pojavi se okrog osmega tedna starosti.

Predvsem gre za odziv na znane obraze in odraslo ogovarjanje. Glasove proizvaja z mehkim nebom in zadnjim delom jezika (k,g in h), pogosto gre za kombinacijo z vokalom (gaa ipd.). V obdobju med drugim in tretjim mesecem starosti dojenčki kot odgovor na ogovarjanje odraslih uporabijo že kombinacijo dveh različnih zlogov kot npr. aah, eeeh, khaa (Bzoch in League, 1991). Za fazo gruljenja in vokalizacije je značilno, da se pojavita tudi pri gluhih, kar pomeni, da pojava začetnega oglašanja ne pogojuje okolje, temveč izvira iz otroka samega (Popenko, 2011: 19).

- VOKALNA IGRA – značilna je za obdobje od dvanajstega tedna.

Značilno je občutno zmanjšanje joka. Pojavi se glasno vriskanje, cviljenje z visokimi toni in kričanje z nizkimi toni. Dojenček uporablja širši nabor samoglasnikov in posamezna zaporedja soglasnikov ter samoglasnikov (npr. mmmuh, uhn …). Pojavijo se glasovi b, p, t in d skupaj s podaljšanim vokalom. Ta

širok nabor glasov, ki jih dojenčki proizvajajo pri vokalni igri, je prehod med začetnim tolažilnim gruljenjem in kasnejšim pravim bebljanjem (Stark, 1986).

- BEBLJANJE – značilno je za obdobje okoli šestega meseca starosti.

Gre za nize ponovitev soglasnik/vokal in zaporedja vokalov. Razpon soglasnikov, ki jih dojenčki uporabljajo, je omejen in vključuje tiste, ki se pojavijo v prvih besedah nekaj mesecev kasneje (Locke, 1993). Avtor navaja, da je bebljanje posledica povečane artikulacijsko motorične kontrole in senzorne povratne informacije. Bebljanje se lahko pojavi kot odgovor na socialno stimulacijo, vendar večina dojenčkov beblja, kadar so sami − v smislu samostimulacije. Dojenčki uživajo v bebljanju, saj le-to predstavlja vrsto igre in se tako šteje kot znak, da gre za zdravega, veselega dojenčka (Locke, 1993). Govor se ne razvije direktno iz bebljanja, vendar začetek bebljanja kaže stopnjo nevrološkega razvoja za pripravljenost na govor (Buckley, 2003: 43).

Pomembno je poudariti, da dojenčki okrog osmega meseca starosti pričnejo uporabljati svoje glasove, da pritegnejo pozornost drugih, torej gre za prehod iz nenamenske rabe glasov v namensko rabo (Bzoch in League, 1991).

- ŽARGON – pojavi se okrog devetega meseca.

Značilne so kombinacije različnih soglasnikov in vokalov pri bebljanju. Nabor soglasnikov se poveča in vključuje tudi zahtevnejše glasove, kot so npr. sičniki (Stark, 1986). Razpon žargona je lahko zelo dolg, zato se pogosto sliši, kot da otrok govori v stavkih. Pri žargonu uporablja različne intonacijske vzorce, zato se sliši kot govor v tujem jeziku (Buckley, 2003: 43). Dojenčki v tem obdobju uporabljajo žargon pri gledanju slik v knjigah in kadar se igrajo.

Po zaključku predjezikovne faze se pojavi eholalija, ki predstavlja ponavljanje glasov in zlogov. Gečeva razlaga, da otrok s stalnim ponavljanjem glasovnih skupin avtomatizira gibe govoril in s tem paralelno oblikuje avditivne predstave glasov (Gec, 2002: 36).

Jezikovno obdobje

Pojav prvih besed se prične v obdobju od dvanajstega do dvajsetega meseca starosti. Prva beseda je beseda, ki jo otrok izgovarja in ima pomen (Marjanovič Umek in Fekonja, 2004: 218). Večina dojenčkov pri dvanajstih mesecih dobro producira posamezne besede, ki ustrezajo besedam odraslih. Način dojenčkove izgovorjave iste besede je drugačen glede na situacijo. Ta karakteristika zgodnje besedne izgovorjave nam govori, da je otrokova motorična kontrola govora še nestabilna (Stackhouse in Wells, 1997). Prve besede s pomenom označujejo osebe, predmete in dogodke iz otrokovega neposrednega okolja, ki so mu zelo znani in ga zanimajo, ter besede, ki odražajo spremembe ali gibanje (Bijelić, 2007: 13). Povezane so s kognitivnim razvojem: s stalnostjo predmeta in z razumevanjem odnosa med sredstvi in cilji. Otrok sedaj verbalno izraža svoje misli: prepričanja o nevidenem, intencah, željah, lastnih dejanjih in dejanjih drugih (Kodrič, 2013).

Prve besede so sprva kombinirane z gestami. Uporaba gest se s povečanjem verbalnih sposobnosti otroka manjša (Buckley, 2003: 44). Za obdobje pojava prvih besed so značilne besede z razširjenim ali zoženim pomenom, kar pomeni, da ena beseda označuje celotno skupino predmetov ali pojavov, ki so si med seboj podobni, ali pa ne zmore posplošitve (Kodrič, 2013).

V drugem letu otroci uporabljajo svoje komunikacijske spretnosti na različne načine s ciljem vključitve v socialno interakcijo, vzpostavitve združene pozornosti in usmerjanja vedenja drugih. Ker otroci v drugem letu komunicirajo v glavnem zaradi socialnih razlogov, da lahko vzpostavijo interakcijo z drugimi, potrebujejo dobre komunikacijske spretnosti z namenom, da se vključijo v prijetno in trajno obojestransko komunikacijo.

Ravno zaradi zgoraj navedenega otroci začno razvijati številne pogovorne spretnosti (Buckley, 2003: 9):

- sposobnost opozoriti na namero za komunikacijo na ustrezen način,
- sposobnost vzajemnega odziva na partnerjeve komunikacijske signale,

- sposobnost biti poslušalec in govorec hkrati, oziroma sprejemnik in oddajnik sporočila,
- sposobnost izmenjav,
- sposobnost manipulacije s temo,
- sposobnost prepoznati, da je komunikacija na napačni poti, in sposobnost prepoznati način za korekcijo pogovora.

Za obdobje drugega leta starosti je značilen tudi skok v razvoju besednjaka. E. Bates in J. C. Goodman (2001) govorita o dveh skokih v razvoju besednjaka. Prvi se pojavi pri starosti 16-20 mesecev, drugi pa pri starosti od 23-30 mesecev.

Po skoku v besednjaku se pojavi dvobesedni stavek, običajno v drugi polovici drugega leta. Avtorja Marchman in Bates (1994) navajata, da otrok zmore prehod na dvobesedne stavke, ko uporablja od 50 do 100 besed.

1.3.3 RAZUMEVANJE GOVORA

Novorojenček in dojenček se sprva naučita razumeti, kako uporabljati govor. Ker je človeški govor drugačen od drugih glasov, se mora dojenček najprej naučiti ločevati med zvoki in govorom. Raziskave so pokazale, da dojenčki stari le nekaj dni dajejo prednost materinemu glasu pred drugimi glasovi, kar kaže na prirojeno sposobnost. Otrok s poslušanjem dobiva izkušnje in spoznanja, vendar da se lahko nauči razumeti govor, ga mora razdeliti na segmente. Pri tem so še posebej pomembni fonemi, ki razločujejo pomen tistega, kar otrok posluša (Marjanovič Umek in Fekonja, 2004: 215).

Avtorici Cook in Williams (2000, v Popenko, 2011: 22) navajata tri temeljne spretnosti za dojenčkovo kasnejše razumevanje povedanega:

- diskriminacija človeškega glasu od drugih zvokov,
- diskriminacija govora od drugih človeških glasov,
- diskriminacija med dvema različnima govorcema.

Razvoj konceptov predmetov

Dojenčki se morajo zavedati, da predmet obstaja, tudi če ga sami ne vidijo. Ta koncept o trajnosti predmetov se začne razvijati okoli petega meseca in se dokončno razvije do drugega leta starosti (Bloom, 1993). Otrokova sposobnost reprezentacije predmeta v mislih je povezana z jezikovnim razvojem. Simbolno razumevanje je pomemben del učenja efektivne rabe jezika. Ko dojenčki spoznajo, da stvari in ljudje še vedno obstajajo, kljub temu da jih oni ne vidijo in da si dejavnost lahko zapomnijo in predvidevajo, takrat bodo imel vzrok za uporabo jezika, da bodo izrazili svoje misli in odkritja. Ravno zaradi tega potrebujejo dojenčki številne izkušnje o stvareh, ki se reprezentirajo v jeziku (Buckley, 2003: 25).

Predmeti in kategorije

Informacije, pridobljene skozi izkušnje o zaznavnih in funkcionalnih lastnostih predmetov, omogočajo dojenčku, da začne razvijati sposobnost kategorizacije predmetov (Bloom, 1993). Dojenčki morajo razviti kategorično in konceptualno informacijo o predmetu, preden lahko začno govoriti o različnih predmetih. Sprva so kategorije zelo široke, ko dojenček pridobiva znanja o stvareh v svoji okolici, pa le-te postajajo vedno bolj specifične (Mandler in drugi, 1991).

Zgodnje situacijsko razumevanje

Dojenčkovo verbalno razumevanje se začne razvijati med šestim in dvanajstim mesecem. Dojenčki postopoma oblikujejo asociacije med starševimi besedami in znanimi situacijami ali rutinami (npr. hranjenje, kopanje ipd.). Pri tem ne smemo zanemariti pomena neverbalne govorice, kot so geste, spreminjanje glasu, mimika, ipd. (Buckley, 2003: 27).

Če povzamem, v tem obdobju gre za dojenčkovo razumevanje slišanega s pomočjo neverbalnih sredstev in s pomočjo konteksta.

Učenje skozi izkušnje in igro

Dojenčki se o predmetih, ki jih obdajajo, učijo skozi igro in vsakodnevne aktivnosti. Učijo se o uporabi in videzu predmetov ter o podobnostih in razlikah med njimi

(Bloom, 1993). Dojenčki se zlahka učijo besed, ki se nanašajo na akcije, ki imajo specifičen efekt na njih (je, pije, ipd.) in besed akcij izvedenih s strani nekoga drugega (guganje, žgečkanje, ipd.) (Buckley, 2003: 27). V drugem letu malčkova igra odraža njegovo razumevanje sveta, simbolno razumevanje in konceptualno kategorizacijo. Določene oblike igre spremljajo izjemen razvoj na področju komunikacije (Bijelić, 2007: 10-11).

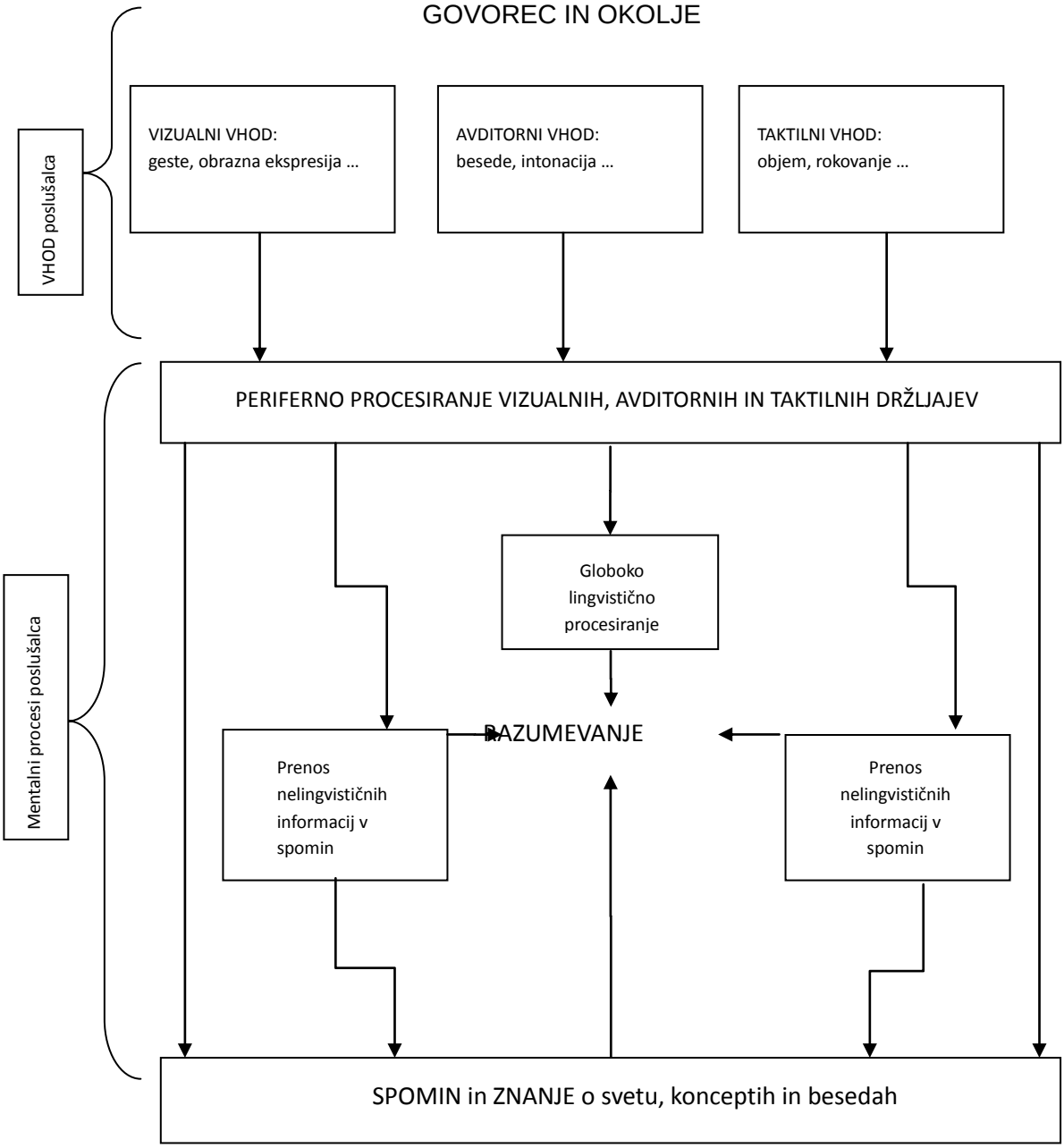
Tabela 1.1: Simbolno razumevanje v drugem letu
(po Buckley, 2003: 53)

STAROST	NIVO SIMBOLNEGA RAZUMEVANJA	IGRA (VEDENJE MED IGRO)
12-14 mesecev	**Prepoznavanje predmetov** Koncepti predmetov niso več vezani na kontekst, otrok zmore prehod od njemu znanega predmeta na vse predmete, ki so podobni. Ta nivo se pojavi tik pred zgodnjim simbolnim razumevanjem.	Kratka, a ustrezna raba vsakodnevnih predmetov (glavnik, skodelica …) izven običajnega konteksta.
15-18 mesecev	**Daljša igra z igračami** Igrače, uporabljene v igri, so tesno povezane z vsakdanjim življenjem in predstavljajo predmete, s katerimi so otroci razvili koncept o predmetih. Za ta nivo simbolne igre je značilna	V igri povezuje dve tematsko povezani igrači (skodelico da na krožnik). Postopno raste število in kompleksnost igralnih sekvenc.

	uporaba preprostih simbolov, ki so v tesni povezavi z resničnimi predmeti.	
18-21 mesecev	**Krajša igra z igračami** Za ta nivo simbolne igre so značilni zahtevnejši simboli. Igrače, ki jih malček uporabi pri igri, so navzven manj povezane s predmeti, ki jih predstavljajo.	V igri povezuje dve ali več tematsko povezanih igrač. Kasneje nastopi igra v sekvencah (hrani – kopa − da spat).
18-24 mesecev	**Dvodimenzionalni simboli** Slike predstavljajo najtežji nivo simbolnega razumevanja. Najlažja slikovna oblika za razumevanje so preproste barvne fotografije.	Sprva ustrezno povezuje konkretne predmete s sliko, nato igrače s sliko.

Igra pretvarjanja je tesno povezana z razvojem jezika, zato je v obdobju malčka pomembno, da jo otrok dobro razvije (Buckley, 2003).

Za zaključek bom slikovno predstavila model procesov, ki so udeleženi pri razumevanju jezika, hkrati pa želim še enkrat poudariti pomen razumevanja jezika, saj je od njega odvisna otrokova nadaljnja jezikovna kompetentnost.

Slika 1.8: Model razumevanja govora
(Garman, 1990; po Buckley, 2003: 10)

1.4 NEVERBALNA KOMUNIKACIJA

Najzgodnejša komunikacija med dojenčkom in starši poteka preko telesnega stika. Dotiki dojenčka pomirjajo in mu dajejo občutek varnosti, to je bistveno za dojenčkovo dobro počutje in razvoj želje po komunikaciji (Skamlič, 2014: 38). Dojenčki najprej uporabljajo pogled, kretnje in geste, šele kasneje razvijejo verbalni jezik za komunikacijo. Način dojenčkovega gibanja telesa in obraza,

njihov pogled, nasmeh in jok so pomembni za razvoj interakcije s starši. Socialna interakcija pa predstavlja zgodnji razvoj komunikacije.

1.4.1 RAZVOJ NEVERBALNE KOMUNIKACIJE

Socialni nasmeh

Temelj socialne interakcije predstavlja razvoj socialnega nasmeha, ki se pojavi med četrtim in šestim tednom in pri starših spodbudi veliko pozitivnih odzivov. Sicer je možno že takoj po rojstvu zaznati šibek novorojenčkov nasmešek, ki pa je posledica dejavnosti živčnega sistema. S socialnim nasmehom nam novorojenček/dojenček sporoča, da je zadovoljen in da uživa v interakciji (Buckley, 2003: 33).

Očesni kontakt

Za zgodnje obdobje je značilna komunikacija obraz na obraz (face to face), pri tem ima glavno vlogo očesni kontakt. Sprva se dojenček sreča s pogledom odraslega in šele pri treh mesecih starosti zmore samostojno poiskati očesni kontakt z drugo osebo (Bzoch and League, 1991). Dojenček svoje odzive na partnerja izmenjuje ritmično, kar spominja na pogovor (Zupančič, 2004: 256).

Mimično izražanje

Zaradi želje po socialnem stiku z odraslim se že zelo zgodaj razvije mimično posnemanje, pri katerem gre za namerno ponavljanje giba oz. vedenja starša, da vzpostavi ali nadaljuje komunikacijo (npr. izplazi jezik, odpre usta, ipd.). To zgodnje mimično posnemanje je posledica učenja in ne refleksnega odziva, na kar kaže sposobnost odloženega posnemanja, ki predstavlja obliko mentalne reprezentacije že v drugem mesecu starosti. Torej gre za najpreprostejšo obliko posnemanja, ki predstavlja učinkovito sredstvo, s katerim novorojenček začne raziskovanje socialnega sveta in vzpostavljanje socialnih odnosov z osebami, ki zanj skrbijo, in sicer tako da si z njimi deli čustvena stanja in vedenje (Zupančič, 2004: 255).

Pri interakciji je pomembno omeniti še principe porajajoče se govorice telesa (Rutten Saris, 1992 v Popenko, 2011: 33):

- uglaševanje/usklajevanje (dojenček in starš se hkrati gibata enako),
- medsebojna menjava vlog (dojenček posnema gibe starša in obratno),
- izmenjave (med izmenjavami vlog eden od partnerjev doda nov gib),
- igranje dialoga (pričakovanje odziva glede na pretekli gib),
- izvrševanje/igranje (izvrševanje gibalne naloge in izkoriščanje nekega prejšnjega odziva za kasnejši gib).

Večina interakcij med novorojenčkom/dojenčkom in starši je imitativnih. Vse takšne aktivnosti pa oblikujejo in podpirajo komunikacijski razvoj (Ljubešić, 2002).

Socialna interakcija

Premik v socialni interakciji naredijo dojenčki okoli četrtega meseca starosti, s tem, da preko očesnega kontakta začno razvijati združeno pozornost z materjo, tako da sledijo njenemu pogledu. Zavedanje o usmerjenem pogledu druge osebe in razvoj očesnega kontakta je osnova združene pozornosti in predstavljata temelj kasnejšim pogovornim spretnostim in sposobnostim videti stvari iz perspektive drugega (Buckley, 2003: 34). Združena pozornost se pri dojenčkih razvije, ko dopolnijo šest mesecev, takrat so sposobni gledati enak predmet, kot ga gleda mati, in začeti gledati bližnje premete, na katere kaže mati. Aktivno sodelovanje pri vzpostavljanju združene pozornosti pa se pojavi okoli osmega oz. devetega meseca, ko otroci spoznajo, da lahko s svojo aktivnostjo usmerjajo vedenje drugih. Dojenčki so sedaj sposobni uskladiti pozornost na partnerja in na dodatno tretjo stvar. Značilna je uskladitev združene pozornosti z gestami.

Tabela 1.2: Pojav komunikacijskih funkcij med desetim in osemnajstim mesecem (po Buckley, 2003: 64)

FUNKCIJA	***PRIMERI***
Usmerjanje vedenja	
1. Zahteva predmet.	*1. S prstom pokaže na lonček / vokalizira / reče: »Sok.«*
2. Zahteva dejanje	*2. Dvigne roke v zrak / reče: »Gor.«*
3. Protestira ob dejanju.	*3. Mama briše otrokov obraz / otrok joče / reče: »Ne.«*
4. Zavrne predmet.	*4. Na tla vrže igračo, ki je ne želi / reče: »Ne to!«*
Socialna interakcija	
1. Pritegne pozornost drugih, da pozdravi ali vzpostavi interakcijo.	*1. Gleda v / se smeje / cuka mamo / maha / reče: »Pa-pa!« / pokliče / reče: »Mama.«*
2. Izraža čustva ali interese.	*2. Se smeje / joka / se glasno smeji / reče: »Am-am.«, »Dobro.«*
3. Zahteva socialno rutino.	*3. Prime starša, da bi se z njim igral igro »Ringa raja / reče: »Daj ringa raja.«*
4. Pozira, da pritegne pozornost.	*4. Dela smešne obrazne izraze / spušča smešne zvoke.*

Vzpostavi združeno pozornost	
1. Daje predmete drugim.	*1. Mami da medvedka / reče: »Tu si.«*
2. Kaže predmete drugim.	*2. Očetu kaže svoj prst na nogi / reče: »Moj prst.«*
3. Komentira predmete.	*3. Pokaže na psa / reče: »Pes.«*
4. Komentira dogodke/dejanja.	*4. Pokaže na muco, ki se hrani / reče: »Ona jé.«*
5. Prosi za informacijo.	*5. Vprašujoč obrazni izraz / naraščajoča intonacija / reče: »Kaj je to?«*
6. Komentira, kar ne vidi.	*6. Reče: »Želim jogurt,« kadar nobenega ni v njegovem vidnem polju.*

Geste

Geste otroku služijo za komunikacijo, dokler povsem ne razvije govora in še kasneje kot podpora verbalnemu izražanju. Geste predstavljajo zlasti gibi rok, ki nosijo neko sporočilo (Kotarac in Kovačević, 2003).

Da lahko govorimo o gesti, morata biti izpolnjena dva kriterija (Kotarac in Kovačević, 2003, po Goldin Meadow in Mylander, 2003):

- Gib mora imeti komunikacijsko funkcijo.
- Gib mora biti usmerjen proti drugi osebi.

Geste lahko − glede na vrsto sporočila, ki ga prenašajo − razdelimo v dve skupini:

1. Protoimperativne ali imperativne geste, s katerimi usmerjamo pozornost druge osebe na predmete ali dejanja. Torej imperativne geste otroku služijo za izražanje želja in se ne nanašajo neposredno na predmete (Marjanovič Umek in Fekonja, 2004: 217). Otrok želi pomoč oz. sporoča svoje želje. Imperativne geste izhajajo iz gest poseganja in postanejo komunikativne, ko otrok spozna, da lahko preko teh gest vpliva na starše (Ponebšek, 2012: 11).

2. Protodeklarativne ali deklarativne geste otrok uporablja za pridobitev pozornosti nekoga drugega z namenom vzpostaviti stik, povezanost (Marjanovič Umek in Fekonja, 2004: 217). Pojavijo se zaradi posnemanja vedenja staršev in pogosto jih spremlja vokalizacija (Cochet in Vouclair, 2010).

Delimo jih na dve skupini:

- izrazne deklarativne geste

  Gre za geste, s katerimi želi otrok deliti nek predmet oz. dogodek s starši. Zato pridobi in preusmeri njihovo pozornost na njemu zanimiv dogodek/predmet.

- informativne deklarativne geste

  S temi gestami želi otrok staršu posredovati neke zanj koristne informacije − kadar starš kaj išče, mu otrok to pokaže (Cochet in Vouclair, 2010).

Razvojna delitev gest:

1. Deiktične geste

Gre za prve geste, s katerimi otrok pridobi pozornost odraslega in začne komunikacijo. Povezane so z uporabo različnih predmetov in same po sebi ne nosijo sporočila (npr. kazati predmet, pokazati na predmet, dati predmet). Zanje je značilno, da se pojavijo pred govorom (Caponee in McGregor, 2004). Deiktične geste delimo na kontaktne in distalne oz. oddaljene (Crais, Watson in Baranek, 2009). Za kontaktne geste je značilen stik med predmetom in dojenčkom ali odraslim (ponujanje ali odrivanje). Te se pojavijo med sedmim in devetim mesecem. Pri distalnih gestah ni kontakta s predmetom (kazanje ali doseganje

igrače), le-te se pojavijo nekoliko kasneje v razvoju, in sicer okrog desetega do dvanajstega meseca starosti. Prehod iz kontaktnih deiktičnih gest na distalne deiktične geste se pojavi ob otrokovi zmožnosti simbolne predstave (Crais in dr., 2004).

Avtorici Kotarac in Kovačević (2003) pa deiktične geste delita na:

- Geste indiciranja.
- Geste kazanja – gre za v zgodnjem obdobju najpogostejše geste. Opisane so kot izteg roke in kazalca, usmerjenega proti želeni stvari. Namen takšne geste je, da se sporočilo prenese na drugega. Ta gesta je zelo pomembna za vzpostavitev skupne vezane pozornosti.

  Tomasello in sod. (2007: 714) predstavljajo tri glavne namene gest kazanja:

  - Otrok želi podeliti svoja čustva z odraslimi. Želi, da odrasli podoživi njegovo navdušenje nad nekim predmetom (izrazne deklarativne geste kazanja).
  - Otrok želi, da odrasli opazijo predmet, ki ga zanima, zato jim pomaga s kazanjem (informativna deklarativna gesta kazanja).
  - Otrok želi, da odrasli naredijo nekaj zanj. Prosi odrasle, da mu pomagajo pri dosegu cilja oziroma uresničitvi želje (imperativne geste kazanja).
- Geste poseganja − razvijejo se med devetim in trinajstim mesecem. V to skupino spadajo kretnje, s katerimi otrok želi doseči nek predmet, torej imajo imperativno funkcijo. Otrokova gesta se kaže kot odpiranje in zapiranje dlani, usmerjene proti želenemu predmetu (Capone in McGregor, 2004).
- Geste dajanja − služijo za dajanje predmetov, ki jih dojenček že lahko drži v roki.
- Geste kazanja − gre za geste, s katerimi dojenček le pokaže, kaj ima, vendar tega ne želi dati.

Dojenčki z različnimi vedenji vzpostavljajo in delijo pozornost ter s tem razvijajo različne funkcije komunikacije. Najpomembnejše pa je, da se proti koncu prvega leta naučijo, da je komunikacija učinkovita in prijetna pot, s katero pridobiš osebe v svoji okolici, in ti omogoča nekaj kontrole nad okoljem (Bijelić, 2007: 8-9).

2. Simbolične geste in reprezentativne geste

Simbolične geste so kretnje, pri katerih otrok uporablja predmet na način, iz katerega je razvidna njegova funkcionalna raba. Torej gre za domišljijsko, simbolno igro, pri kateri otrok predmet uporablja simbolno (npr. namesto avtomobilčka vzame kocko). Običajno se razvijejo, še preden otrok usvoji petindvajset besed, torej okrog dvanajstega meseca (Capone in McGregor, 2004).

Uporaba teh kretenj se opusti, ko se malček nauči besedo, ki jo predstavlja kretnja (Papalia, Wendkos Olds, Duskin Feldman, 2003).

Reprezentativne geste so geste brez uporabe predmeta, saj same po sebi predstavljajo simbol za določen predmet (npr. kriljenje za metulja). Pomembno je, da so vedno v enaki obliki (Capone in McGregor, 2004). Te geste so značilne za predšolsko obdobje.

Raziskave so pokazale, da so stavki otrok, ki uporabljajo reprezentativne geste, v povprečju daljši kot stavki otrok, ki teh gest ne uporabljajo (Guidetti in Nicoladis, 2008).

Otroci v obdobju dojenčka in malčka večinoma uporabljajo geste, ki se navezujejo na predmet. V tem obdobju so geste sestavni del komunikacije, saj le-te uporabljajo tako pred pojavom besed kakor tudi po tem kot dopolnitev govora.

Zanimiva je ugotovitev avtorjev Iverson in Goldin-Meadow (2005), da otroci tvorijo gesto za določen predmet tri mesece prej, preden ga poimenujejo.

Neverbalna komunikacija je torej podlaga, na kateri se bo razvila kasnejša verbalna komunikacija.

1.5 DRUŽINA

Človek je družbeno bitje, saj se vse od rojstva razvija v družbenem okolju. Njegovo neposredno okolje je družina (Papalia, Wendkos Olds in Duskin Feldman, 2003: 11).

Čačinovič Vogrinčič (1998: 23) razlaga, da je družina tista, v kateri se otrok rodi in živi. Otrok od rojstva naprej spremlja dogajanje v družini, se mu prilagaja ter privaja na določene trenutke. Ličen (1995) pa družino opredeljuje kot osnovno institucijo zasebnega življenja, kjer se oblikuje za ljudi večina pomembnih razmerij. Obenem pa družino predstavlja kot socialno skupino, v katero smo stalno in dolgotrajno vključeni.

Definicija družine se je v zadnjih desetletjih močno spremenila. Saj danes poznamo enoroditeljske družine, zakonce brez otrok, dopolnjene oz. sestavljene družine, družine, ki živijo v ločenih gospodinjstvih, izvenzakonske skupnosti, samska gospodinjstva, homoseksualne skupnosti (Čačinovič Vogrinčič, 1998: 18).

Obstaja veliko definicij družine. Večino avtorjev se strinja, da so spremembe v družini tiste, ki vplivajo na njeno definicijo. A. Švab (2006: 63) pravi, da je v zadnjem času glavna značilnost družinskega življenja ravno njeno spreminjanje. Družina je po njenih besedah še vedno temeljna družbena institucija s številnimi spremembami: v spolni in starostni strukturi, v družinskih vlogah ter v delitvi družinskega dela.

Juul (2009: 9) pa družino opredeljuje kot skupnost, ki ni več sestavljena le iz očeta, mame in otrok, temveč omenja številne spremembe, ki so zajele današnjo družino.

Ne glede na vse spremembe je družina še vedno najpomembnejša pri otrokovem razvoju, saj starši s svojim zgledom, nasveti in podporo pomagajo otroku razvijati se.

Družina je torej ključnega pomena za otrokov razvoj, zdravo družinsko vzdušje pa omogoča razvoj otrokovih nagnjen in danosti (Lešnik, 2014: 65).

1.5.1 DRUŽINSKO OKOLJE

Pomembno vlogo pri razvoju, še posebej v zgodnjem obdobju, pripisujemo družinskemu okolju.

Razlikujemo dva pomembna dejavnika družinskega okolja:

1. Kakovost družinskega okolja

Starši z oblikovanjem bolj ali manj kakovostnega družinskega okolja pomembno vplivajo na otrokov razvoj (Marjanovič Umek in dr., 2006). Družinsko okolje otroku ponuja različne možnosti za razvoj. Najpogosteje gre za posledico razlik v prepričanju staršev o pomenu spodbujanja govorno-jezikovnega razvoja. Te razlike vplivajo na izbiro dejavnosti, med katerimi vstopajo v govorno interakcijo s svojim otrokom. Otrok se v interakciji z najbližjimi uči komunikacije, vzpostavlja stik, sprejema sporočila drugih in sporoča svoje želje. Tako se oblikujejo glavni vzorci mišljenja, čustvovanja in komuniciranja (Gradišar, 2013). Za kakovostno družinsko okolje so značilni interaktivni odnosi, ki otroku omogočajo, da se nauči veščine komunikacije (McLean, 1999).

Lesar (1999:9) razlaga, da starši nosijo veliko odgovornost pri razvoju komunikacije, saj se z otroki vsakodnevno družijo in ukvarjajo. Odzivi staršev na otrokove komunikacijske poskuse (gibi, vokalizacija, obrazna ekspresija, geste, besede) so zanj spodbuda in nagrada (McLean, 1999). Kot govori tudi avtorica T. Žerdin (2003: 25), ki poudarja pomen otrokovega občutja veselja pri drugih ljudeh, kadar je v komunikaciji, je le-to zanj nagrada in motivacija za izražanje ter spodbuda za bogatenje jezika. Vsaka pozitivna izkušnja pa otroka še dodatno motivira za poslušanje in izražanje. Starši pri komunikaciji z otrokom uporabljajo poenostavljeno obliko komunikacije. Še bolj pomembno pa je, da ga spodbujajo in nagrajujejo (McLean, 1999).

Avtorica Kranjc (1999: 58) pravi, da lahko otroku pri govornem razvoju pomagamo s pogostnostjo različnih tem pogovorov in stavčnih vzorcev. Večja raznolikost besed v stavkih in temah bo pripomogla k hitrejšemu govorno-jezikovnem razvoju. Moramo pa se zavedati, da lahko z nepravilnim ravnanjem, kot je npr. prepogosto ali preočitno popravljanje, otroku škodimo, saj zatremo željo po komunikaciji.

Ustrezno družinsko okolje si prizadeva z raznolikimi strategijami otroku omogočiti čim bolj ustrezen in učinkovit govorno-jezikovni razvoj (npr. pripoved o vsem, kar je okoli njega). Večinoma odrasli ne razmišljajo o strategijah, ki jih uporabljajo, ampak to počnejo nezavedno, vsakič ko so v interakciji z malčkom (McLean, 1999). Za vzpostavitev kakovostnega okolja mora biti komunikacijski partner sposoben usmeriti pozornost na majhnega otroka in biti motiviran za vzpostavljanje in ohranjanje interakcije z njim. Kar pa je v današnjem načinu in tempu življenja lahko težavno (McLean, 1999).

2.Socialno-ekonomski status (tudi družbeno-ekonomski status ali SES)

Predstavlja več povezanih dejavnikov, kot so dohodek, izobrazba in poklic. Običajno na razvoj ne vpliva SES sam po sebi, ampak vplivajo dejavniki, ki so z njim povezani.

Socialno-ekonomski status družine je tesno povezan z domačim okoljem. Otroci se že v najzgodnejših letih svojega življenja srečujejo z neformalnim učenjem, hkrati pa ga ni trenutka v življenju, ko se ne bi učili. Kvalitetno zgodnje učenje predstavlja varovalni dejavnik pred razvojnim neuspehom in socialno odtujitvijo (Ball, 1994 v Košak Babuder, 2012). Podpora in spodbuda, ki jo starši nudijo otroku, pa je lahko pomanjkljiva, če so sami skromno pripravljeni na učenje otrok v zgodnjem obdobju, kadar so osamljeni, jim primanjkuje primerne podpore ali pa so preobremenjeni z vsakodnevnimi težavami, ki so posledica brezposelnosti, revščine ali šibkega zdravja (Ball, 1994 v Košak Babuder, 2012).

Avtorji (Papalia, Wendkos Olds in Duskin Feldman, 2003: 168) navajajo, da socialno-ekonomski status vpliva na količino in kakovost besedne interakcije med otrokom in starši ter na otrokov dolgoročni govorni in miselni razvoj. Risley in Hart (McLean, 1999) sta raziskovala interakcijo staršev z otroki glede na različni socialno-ekonomski status. Raziskave istih avtorjev (B. Hart in Riseley, 1989, 1992, 1996) govorijo o manj raznolikem govornem zgledu (imeli so manj priložnosti za interakcijo in bili so deležni manj spodbud za komunikacijo) kot tudi o omejenem besednjaku otrok staršev nižjega socialno-ekonomskega statusa, saj ti starši porabijo manj časa za pozitiven pogovor z otroki. Medtem ko starši iz višjega socialno-ekonomskega statusa z otrokom preživijo več časa, več se pogovarjajo z

njim in bolj se odzivajo na otrokov govor. Tudi Bernstein (1974, po Fekonja in dr., 2005: 55) je ugotovil, da starši iz družin z nižjim socialno-ekonomskim statusom v pogovoru uporabljajo omejen jezikovni kod, za katerega sta značilna omejeno upoštevanje slovničnih pravil in raba enostavnih in nepovezanih izjav. Starši iz družin z višjim socialno-ekonomskim statusom pa naj bi uporabljali izdelani jezikovni kod, za katerega je značilna raba širšega besednjaka in zapletenih izjav.

Nizek socialno-ekonomski položaj družine lahko škodi otrokovemu razvoju, saj vpliva na čustveno razpoloženje staršev in slog vzgoje.

1.5.2 VZGOJA

Raziskave (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004; Baumrind, 1980) kažejo, da je za otrokov razvoj pomembno, kakšne spodbude dobijo s strani staršev oziroma kakšne vzgojne metode uporabljajo. Pomemben vpliv na govorno-jezikovni razvoj ima tudi vzgoja in z njo povezan stil sporazumevanja.

D. Baumrind (1991) izpostavlja tri glavne vzorce starševskega vzgojnega sloga:

1. Avtoritarni vzgojni slog

Starši skladno s svojimi pričakovanji oblikujejo, nadzirajo in vrednotijo otrokovo vedenje in odnos. Veliko jim pomeni ubogljivost, verjamejo v red, avtoriteto in spoštovanje, so naklonjeni kaznovanju in omejujejo otrokovo voljo.

Za te starše je značilno, da ne spodbujajo otrokovega razvoja oz. komunikacije, saj je njihovo prepričanje, da mora otrok sprejeti svet in okolico po njihovo.

Pri avtoritarni vzgoji gre za enosmerno usmerjanje otrokove dejavnosti, kjer niso zaželene otrokove želje in vprašanja. Ideal avtoritarne vzgoje je molčeč otrok, ki vdano izpolnjuje navodila brez zahtev po utemeljitvah in pojasnilih. Za takšno vzgojo je značilno siromašenje govornega modela starša, saj za usmerjanje otrokovega vedenja ne potrebujejo skladenjsko zahtevnih, kompleksnih in popolnih stavkov (Kunst Gnamuš, 1979).

2. Avtoritativni (demokratični) vzgojni slog

Starši skušajo voditi otrokove aktivnosti, ga spodbujajo h komunikaciji in dejanjem, otrokom zagotavljajo razlago razlogov glede neodobravanja ali odobravanja, cenijo otrokove odločitve in mu dopuščajo avtonomijo, kljub nadzoru ga ne omejujejo.

Pomembno je, da se ti starši zavedajo otrokovih osebnih interesov in uporabljajo tako razlago kot tudi moč za dosego ciljev.

3. Permisivni vzgojni slog

Starši vzgajajo brez kazni, saj pri otroku vidijo le pozitivno. Otroku dovolijo, da počne, kar želi, in se pri tem izogibajo nadzoru, ne spodbujajo ga, da bi ubogal. Z njim se posvetujejo glede pravil v družini. Kljub temu da postavijo nekaj pravil, se teh večinoma ne držijo. Otroku predstavljajo sredstvo za izpolnitev želja in se ne vedejo kot nekdo, ki je odgovoren za oblikovanje otrokovega vedenja.

Permisivni starši za dosego ciljev uporabljajo razlago, ne pa tudi moči.

Obstaja še četrti vzgojni slog, ki se imenuje »zanemarjen«. Gre za starše, ki svoje otroke zanemarjajo in ignorirajo, so neodzivni. Med njimi in otrokom je zelo malo čustvene povezave. Za te starše so značilne številne stresne in depresivne motnje (Darling in Steinberg, 1993).

1.5.3 SOCIALNO DELO Z DRUŽINO

Stroka socialnega dela se ukvarja tudi z družinami, ki jim konfliktne situacije otežijo uravnoteženo življenje. Družini se stroka približa z metodami reševanja, koncepti dobre prakse in soustvarjanja dobrih izidov v delovnem odnosu (Čačinovič Vogrinčič, 2006).

Pri socialnem delu z družino gre za pomoč in oporo družini pri reševanju kompleksnih psihosocialnih problemov (Čačinovič Vogrinčič, 2006). Gre za reševanje problemov skupaj z družino, kar nam omogoča, da ostanemo v okviru konkretnega problema tukaj in zdaj ter pristanemo na tisti stvarni korak, ki ga je

resnično mogoče opraviti (Čačinovič Vogrinčič, 1991: 1-2). V bistvu gre pri socialnem delu z družino za pomoč, za iskanje novih rešitev, za raziskovanje uresničljivega, torej gre za:

- pomoč tam, kjer ljudje na znajo in ne zmorejo najti rešitve sami;
- odkrivanje in vzpostavljanje podpore naravni socialni mreži;
- mobilizacijo vseh udeleženih v problemu, da bi postali udeleženi v rešitvi (Lüssi,

  1990).

Avtorja Vries in Bouwkamp (1995) trdita, da pridejo v stik s socialnim delom predvsem manj premožni in manj izobraženi ljudje. Ker je družina sistem, lahko težave posameznika zelo neugodno vplivajo na njene člane, zlasti otroke. Vsakemu otroku je ob podpori družine omogočeno razviti svoje sposobnosti v okviru svojih zmožnosti. Pri tem pa je vloga staršev nepogrešljiva. Zato nikakor ne smemo pozabiti, da so starši strokovnjaki za svoje otroke, če pa česa ne zmorejo, se jim pridružijo socialni delavci kot strokovnjaki z znanjem za ravnanje (Čačinovič Vogrinčič, 2006).

1.5.3.1 Družine z nižjim socialno-ekonomskim statusom

Avtorja Vries in Bouwkamp (1995) z uporabo izraza nižji socialno-ekonomski status ne želita poudarjati nižjega socialno-ekonomskega statusa kot dejavnika, ki povzroča različne probleme. Njun namen je poiskati skupni imenovalec oseb iz te skupine, ki se zaradi različnih razlogov znajdejo v težavnih okoliščinah. Ravno zaradi tega avtorja obravnavata dve lastnosti oseb z nižjim socialno-ekonomskim statusom, ki sta pomembni pri zagotavljanju pomoči tem osebam. Gre za naravo problemov in za način, kako se te osebe lotevajo reševanja problemov (Vries in Bouwkamp, 1995:38).

Osebe z nižjim socialno-ekonomskim statusom se v vsakdanjem življenju srečujejo z različnimi stresnimi situacijskimi dejavniki. Gre za težave, kot so npr.

slabi bivanjski pogoji, nerešeno stanovanjsko vprašanje, šibko telesno zdravje, slabša samopodoba/samospoštovanje, konflikti v partnerskem odnosu in družini, opravljajo fizično težje delo, denarna negotovost ipd. (Vries in Bouwkamp, 1995: 39).

Nižji socialno-ekonomski status osebe ne prizadene zgolj po materialni plati, temveč je le-ta izpostavljena tudi drugim vrstam prikrajšanosti. Posredno je tako povezan s slabšimi bivanjskimi razmerami, slabšo izobrazbo, slabšim zdravstvenim stanjem, nezaposlenostjo, nizkimi mesečnimi dohodki ipd., kar vpliva na celotno družino.

1.5.3.2 Pomoč družini

Avtor Ramovš (1999) deli oblike socialnega delovanja v socialno kurativo (reševanje že nastalih socialnih stisk in težav), socialno oskrbo (oskrba ljudi s trenutno nerešljivimi težavami) in socialno preventivo (predhodno preprečevanje možnosti za nastanek ali poslabšanje socialnih težav). Po mnenju avtorja (Ramovš, 1999) je temeljni način socialnovarstvenega delovanja socialna preventiva (Meolic, 2006: 31). V letih 1995-1998 so Mesec in drugi naredili raziskavo preventivnih programov centrov za socialno delo. Ugotovili so, da ti programi prispevajo k družbeni povezanosti ljudi, ki so zaradi različnih razlogov ogroženi, saj pri udeležencih utrjujejo pozitivno doživljanje sebe in drugih, jih usposabljajo v socialnih veščinah in dvigujejo kvaliteto življenja. Zaradi teh ugotovitev menijo, da je potrebno še naprej razvijati in širiti te programe. Le-ti si še naprej zaslužijo največjo možno državno podporo (Mesec in drugi 1999: 149). Ker gre pri socialni preventivi za preprečitev nastanka socialnih težav in stisk, ki so pogosto povezane z neskladji v družinskem sistemu, moramo družino postaviti v ospredje preventivnega delovanja. Stritih meni, da je socialnovarstvena pomoč družini največja potreba današnjega časa, saj se ob podpori strokovnjakov lahko dvigne kvaliteta družinskega življenja (Stritih, 1993: 77).

Psihosocialna pomoč družini

Ko govorimo o psihosocialni pomoči družini, mislimo na pomoč, ki ni osredotočena zgolj na posameznikove somatske in psihične vidike, temveč se ozira tudi na različne odnose in dejavnike okolja (Vries in Bouwkamp, 1995). Pri psihosocialni pomoči gre za konkretno in direktno strokovno podprto pomoč družinam, ki se srečujejo s težavami pri funkcioniranju in s psihosocialno problematiko. Obsega neposredno pomoč staršem pri učenju in izvrševanju starševske vloge, aktivnega prevzemanja vlog za opravljanje družinskih opravil, pomoč pri socializaciji družine in družinskih članov, pomoč pri organizaciji prostega časa ipd. (Meolic, 2006: 34-35). Namen psihosocialne pomoči je torej izboljšati in ohraniti socialne zmožnosti družine kot celote. Ravno to potrebujejo družine z nižjim socialnim statusom, da posledično lahko otrokom ustvarijo boljše pogoje za razvoj.

2 EMPIRIČNI DEL

2.1 NAMEN RAZISKAVE

Namen raziskave je analiza stališč staršev do otrokove zgodnje socialne komunikacije, pri čemer me zanimajo morebitne razlike glede na socialno-ekonomski status družine.

2.2 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA IN HIPOTEZE

Glede na namen raziskave sem oblikovala osrednje raziskovalno vprašanje vezano na stališča staršev:

- Kakšne so razlike v stališčih staršev do zgodnje socialne komunikacije otrok glede na socialno-ekonomski status?

Raziskovalne hipoteze so:

1. V stališčih staršev do čustvovanja in usmerjanja pogleda glede na socialno-ekonomski status ni statistično pomembnih razlik.

2. V stališčih staršev do uporabe gest glede na socialno-ekonomski status ni statistično pomembnih razlik.

3. V stališčih staršev do komunikacije glede na socialno-ekonomski status ni statistično pomembnih razlik.

4. V stališčih staršev do glasov glede na socialno-ekonomski status ni statistično pomembnih razlik.

5. V stališčih staršev do besed glede na socialno-ekonomski status ni statistično pomembnih razlik.

6. V stališčih staršev do razumevanja glede na socialno-ekonomski status ni statistično pomembnih razlik.

7. V stališčih staršev do uporabe predmetov glede na socialno-ekonomski status ni statistično pomembnih razlik.

8. V stališčih staršev do denarja glede na socialno-ekonomski status ni statistično pomembnih razlik.

9. V stališčih staršev do časa glede na socialno-ekonomski status ni statistično pomembnih razlik.

10. V stališčih staršev do različnih možnosti glede na socialno-ekonomski status ni statistično pomembnih razlik.

2.2.1 SPREMENLJIVKE

1. Socialno-ekonomski status

Neodvisna spremenljivka socialno-ekonomski status je sestavljena iz sledečih spremenljivk:

- izobrazba matere,
- izobrazba očeta,
- zaposlenost matere,
- zaposlenost očeta,
- delovno mesto matere,
- delovno mesto očeta.

2. Stališča staršev do zgodnje socialne komunikacije

2.1 Stališča staršev do čustvovanja in usmerjanja pogleda

2.3 Stališča staršev do uporabe gest

2.4 Stališča staršev do glasov

2.5 Stališča staršev do besed

2.6 Stališča staršev do razumevanja

2.7 Stališča staršev do rabe predmetov

2.8 Stališča staršev do časa

2.9 Stališča staršev do denarja

2.10 Stališča staršev do možnosti

2.3 METODOLOŠKA OPREDELITEV

2.3.1 VRSTA RAZISKAVE

Raziskava temelji na deskriptivni in kavzalno-neeksperimentalni metodi empiričnega pedagoškega raziskovanja.

2.3.2 RAZISKOVALNI VZOREC

Empirična raziskava temelji na neslučajnostnem namenskem vzorcu staršev otrok, starih od 0 do 2 leti. K sodelovanju sem povabila vrtce in otroške dispanzerje na Koroškem. Raziskovalni vzorec zajema 87 staršev.

Uvodoma predstavljam relevantne podatke staršev, zajete v vzorcu, in sicer po spolu, stopnji izobrazbe matere, stopnji izobrazbe očeta in socialno-ekonomskem statusu družine.

Tabela 2.1: Število (f) in strukturni odstotki (f%) staršev po spolu.

Spol	**f**	**f%**
Ženski	72	82,8
Moški	15	17,2
Skupaj	87	100,0

Preglednica kaže, da je v raziskavi sodelovalo 87 staršev, od tega 72 (82,8 %) mater in 15 (17,2 %) očetov.

Tabela 2.2: Število (f) in strukturni odstotki (f%) staršev po izobrazbi matere.

Izobrazba matere	**f**	**f%**
Osnovna šola	2	2,3
Poklicna šola	7	8,1
Štiriletna srednja šola	30	34,5
Višja ali visoka šola	20	22,9
Univerzitetna izobrazba	21	24,1
Magisterij ali doktorat	7	8,1
Skupaj	87	100,0

Iz preglednice lahko razberemo, da ima največ mater (34,5 %) srednješolsko izobrazbo, sledijo matere z univerzitetno izobrazbo (24,1 %), nekoliko manj je mater z višjo ali visoko šolo (22,9 %). Enako število je mater z magisterijem ali doktoratom (8,1 %) in mater s poklicno šolo (8,1 %). Najmanj pa je mater, ki imajo osnovnošolsko izobrazbo (2,3 %).

Tabela 2.3: Število (f) in strukturni odstotki (f%) staršev po izobrazbi očeta.

Izobrazba očeta	**f**	**f%**
Osnovna šola	5	5,7
Poklicna šola	16	18,4
Štiriletna srednja šola	38	43,7
Višja ali visoka šola	11	12,6

Univerzitetna izobrazba	14	16,1
Magisterij ali doktorat	3	3,5
Skupaj	87	100,0

Kot je razvidno iz preglednice, ima največ očetov srednješolsko izobrazbo (43,7 %), sledijo očetje s poklicno šolo in z univerzitetno izobrazbo (16,1 %). Nekoliko manj je višje- ali visokošolsko izobraženih očetov (12,6 %), ki jim sledijo očetje z dokončano osnovno šolo (5,7 %). Najmanj je očetov z magisterijem ali doktoratom (3,5 %).

Tabela 2.4: Število (f) in strukturni odstotki (f%) učencev po socialno-ekonomskem statusu družine.

Socialno-ekonomski status	**f**	**f %**
Nižji socialno-ekonomski status	18	20,7
Srednji socialno-ekonomski status	56	64,4
Višji socialno-ekonomski status	13	14,9
Skupaj	87	100,0

Neodvisno spremenljivko socialno-ekonomski status sem izpeljala na podlagi šestih anketnih vprašanj (opora na vir: Lešnik, 2014). Združila sem odgovore staršev na šest vprašanj, od drugega do sedmega vprašanja (to so vprašanja o stopnji izobrazbe in poklicu mame ter očeta) in dodelila točke glede na podane odgovore.

Odgovore sem glede na doseženo število točk uvrstila v tri kategorije: nižji socialno-ekonomski status (0-6 točke), srednji socialno-ekonomski status (7-12 točk) in višji socialno-ekonomski status (13-18 točk).

Ugotavljam, da je v raziskavi sodelovalo največ staršev iz družin s srednjim

socialno-ekonomskim statusom (64,4 %), sledijo jim družine z nižjim socialno-ekonomskim statusom (20,7 %), najmanj je družin z višjim socialno-ekonomskim statusom (14,9 %).

2.3.3 POSTOPKI ZBIRANJA PODATKOV

2.3.3.1 Organizacija zbiranja podatkov

Podatke sem zbrala z anketnim vprašalnikom, ki je bil namenjen staršem otrok, starih od 1 do 2 leti. Z zbiranjem sem pričela novembra 2015, zadnje vprašalnike sem dobila vrnjene marca 2016. Nekaj vprašalnikov sem razdelila staršem otrok, ki obiskujejo logopedsko obravnavo in imajo otroka zahtevane starosti. Za pomoč pri razdeljevanju vprašalnikov sem prosila vse vrtce na Koroškem, kakor tudi posamezne otroške dispanzerje. Sama sem se odpravila na vsa mesta, kjer so mi zagotovili pomoč, in predstavila podrobnosti o namenu raziskave in o izpolnjevanju vprašalnikov. Na tak način sem razdelila 200 vprašalnikov za starše. Starši so nato izpolnjene vprašalnike vrnili v enoto, kjer so jih prejeli. Vrnjenih in pravilno izpolnjenih je bilo 87 vprašalnikov.

2.3.3.2 Vsebinsko metodološke značilnosti

V raziskavi sem uporabila anketni vprašalnik za starše, ki je sestavljen iz vprašanj zaprtega tipa. Vsa vprašanja imajo podano stopnjevalno lestvico in verbalne postavke. Anketni vprašalnik za starše je sestavljen iz sedmih različnih sklopov.

Uvodni sklop vprašanj predstavlja podatke o raziskovalnem vzorcu (spol, starost, stopnja izobrazbe matere, stopnja izobrazbe očeta, poklic matere, poklic očeta, delovno mesto matere, delovno mesto očeta).

Prvi sklop se nanaša na stališča staršev do otrokovega čustvovanja in usmerjanja pogleda v zgodnjem obdobju. Obsega šest postavk s petstopenjsko deskriptivno ocenjevalno lestvico (sploh se ne strinjam, se ne strinjam, niti se ne strinjam niti se strinjam, se strinjam, popolnoma se strinjam).

Drugi sklop meri stališča staršev do otrokove zgodnje socialne komunikacije. Obsega sedem izjav s petstopenjsko deskriptivno ocenjevalno lestvico (sploh se ne strinjam, se ne strinjam, niti se ne strinjam niti se strinjam, se strinjam, popolnoma se strinjam).

Tretji sklop se nanaša na stališča staršev do otrokove uporabe gest v zgodnji socialni komunikaciji. Obsega enajst izjav s petstopenjsko deskriptivno ocenjevalno lestvico (sploh se ne strinjam, se ne strinjam, niti se ne strinjam niti se strinjam, se strinjam, popolnoma se strinjam).

Četrti sklop meri stališča staršev do glasov pri zgodnji socialni komunikaciji. Vsebuje pet izjav s petstopenjsko deskriptivno ocenjevalno lestvico (sploh se ne strinjam, se ne strinjam, niti se ne strinjam niti se strinjam, se strinjam, popolnoma se strinjam).

Peti sklop se nanaša na stališča staršev do besed pri otrokovi zgodnji socialni komunikaciji. Obsega sedem izjav s petstopenjsko deskriptivno ocenjevalno lestvico (sploh se ne strinjam, se ne strinjam, niti se ne strinjam niti se strinjam, se strinjam, popolnoma se strinjam).

Šesti sklop se nanaša na stališča staršev do pomena razumevanja v zgodnji socialni komunikaciji. Vključuje osem izjav s petstopenjsko deskriptivno ocenjevalno lestvico (sploh se ne strinjam, se ne strinjam, niti se ne strinjam niti se strinjam, se strinjam, popolnoma se strinjam).

Sedmi sklop se nanaša na stališča staršev do rabe predmetov predvsem pri zgodnji igri otroka. Obsega pet postavk s petstopenjsko deskriptivno ocenjevalno lestvico (sploh se ne strinjam, se ne strinjam, niti se ne strinjam niti se strinjam, se strinjam, popolnoma se strinjam).

Osmi sklop se nanaša na stališča staršev do časa, ki ga imajo na razpolago za spodbujanje otrokovih komunikacijskih spretnosti. Vključuje tri izjave s petstopenjsko deskriptivno ocenjevalno lestvico (sploh se ne strinjam, se ne strinjam, niti se ne strinjam niti se strinjam, se strinjam, popolnoma se strinjam).

Deveti sklop se nanaša na stališča staršev do denarja, ki je potreben za spodbude v komunikaciji. Obsega tri postavke s petstopenjsko deskriptivno ocenjevalno

lestvico (sploh se ne strinjam, se ne strinjam, niti se ne strinjam niti se strinjam, se strinjam, popolnoma se strinjam).

Deseti sklop, ki je zadnji sklop postavk, se nanaša na stališča staršev do različnih možnosti, ki so na razpolago za spodbujanje komunikacije pri otroku. Obsega tri izjave s petstopenjsko deskriptivno ocenjevalno lestvico (sploh se ne strinjam, se ne strinjam, niti se ne strinjam niti se strinjam, se strinjam, popolnoma se strinjam).

2.3.3.3 Merske karakteristike

Veljavnost

Racionalna validacija vprašalnika za njegovo vsebinsko in oblikovno plat temelji na presoji mentorice.

V prid veljavnosti so bile upoštevane ugotovitve pred izvedbo eksperimenta. Anketni vprašalnik sem predhodno oz. pilotsko uporabila na vzorcu staršev (n=10) iz območja Koroške. Te starše sem prosila za mnenje glede vsebinskih in metodoloških značilnosti vprašalnika. Ker sem dobila zgolj pozitivna mnenja, sem v nadaljnji raziskavi uporabila isti anketni vprašalnik.

Zanesljivost

Zanesljivost anketnega vprašalnika sem preverila s Cronbachovim koeficientom alfa (α). Preizkus se je pokazal kot zanesljiv, saj je vrednost Cronbachovega koeficienta alfa 0,94. Slednja vrednost je v meji sprejemljive zanesljivosti. Na osnovi tega ocenjujem, da vprašalnik meri z zadovoljivo natančnostjo.

Tabela 2.5: Prikaz izračuna Cronbachovega koeficienta alfa (α).

Število postavk	Zanesljivost spremenljivk
58	0,94

Objektivnost

Objektivnost anketnega vprašalnika sem zagotovila s specifičnimi in enopomenskimi vprašanji ter razumljivo zapisanimi navodili, na osnovi katerih so starši samostojno reševali vprašalnik. Med samim anketiranjem pa je bila objektivnost zagotovljena s pomočjo uporabe stopnjevanih odgovorov, saj je s tem onemogočeno spreminjanje informacij glede na subjektivno presojo.

2.3.4 POSTOPKI OBDELAVE PODATKOV

Podatke sem obdelala s pomočjo programa za statistično obdelavo SPSS (Statistical Package for the Social Sciences). Podatki so obdelani na nivoju deskriptivne in inferenčne statistike, pri čemer sem uporabila naslednje statistične metode:

- frekvenčno distribucijo (f, f%) neštevilskih spremenljivk (spol, izobrazba, socialno-ekonomski status družine),
- deskriptivno statistiko za opis vzorca (standardni odklon (SD), minimalno (Min.) in maksimalno (Max.) vrednost),
- aritmetično sredino ($\overline{x}$) ponderiranih deskriptivno izraženih stopenj soglašanja staršev s trditvami o zgodnji socialni komunikaciji (1 − sploh se ne strinjam, 2 − se ne strinjam, 3 − niti se ne strinjam niti se strinjam, 4 − se strinjam, 5 − popolnoma se strinjam),
- χ^2 preizkus za analizo frekvence neštevilskih spremenljivk:
    - stališča staršev do zgodnje socialne komunikacije otrok glede na socialno-ekonomski status,
- Kruskall-Wallisov preizkus za preverjanje razlik v posameznih izjavah o zgodnji socialni komunikaciji s strani staršev glede na socialno-ekonomski status.

3 REZULTATI IN INTERPRETACIJA

3.1 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO ZGODNJE SOCIALNE KOMUNIKACIJE

Predstavljam:

- stališča staršev do otrokovega čustvovanja in usmerjanja pogleda;
- stališča staršev do uporabe gest pri otroku;
- stališča staršev do komunikacije otroka;
- stališča staršev do glasov, ki jih otrok uporablja;
- stališča staršev do besed, ki jih otrok izraža;
- stališča staršev do otrokovega razumevanja;
- stališča staršev do otrokove uporabe predmetov;
- stališča staršev do denarja za spodbujanje zgodnje socialne komunikacije;
- stališča staršev do časa za spodbujanje zgodnje socialne komunikacije;
- stališča staršev do različnih možnosti za spodbujanje zgodnje socialne komunikacije.

Pri tem so me zanimale razlike v stališčih staršev glede na njihov socialno-ekonomski status.

3.1.1 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO OTROKOVEGA ČUSTVOVANJA IN USMERJANJA POGLEDA V SMISLU ZGODNJE KOMUNIKACIJE

Tabela 3.1: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do otrokovega čustvovanja in usmerjanja pogleda pri zgodnji komunikaciji.

Trditve	**N**	**Min.**	**Max.**	**SD**	$\bar{x}$
Otrok se ob veselju smeje in nas gleda.	87	2	5	0,549	4,64
Otrok med igro z igračko večkrat izmenjujoče pogleda nas in nato zopet igračko.	87	2	5	0,693	4,09

Otrok vedno pogleda igračo, ki mu jo kažemo s prstom.	87	1	5	0,891	3,86
Otrok nam jasno pokaže, kadar je vznemirjen ali nezadovoljen.	87	3	5	0,534	4,62
Kadar je otrok prestrašen, poišče našo tolažbo.	87	3	5	0,469	4,74
Kadar smo z otrokom, nima težav z novimi ljudmi.	87	2	5	0,949	3,77

Kot je razvidno iz zgornje preglednice, je razpršenost strinjanja staršev največja pri zadnji izjavi »Kadar smo z otrokom, nima težav z novimi ljudmi.«. S to izjavo so se starši tudi najmanj strinjali, kar kaže najnižji rezultat aritmetične sredine ($\overline{x}$ = 3,77). Najmanjša razpršenost pa je bila pri izjavi »Kadar je otrok prestrašen, poišče našo tolažbo.«. Ravno tako je bila ta izjava tista, s katero so se starši najbolj strinjali ($\overline{x}$ = 4,74). Če pogledamo še preostale aritmetične sredine, se večinoma gibajo okoli 4, kar pomeni, da so se starši v povprečju strinjali z danimi izjavami glede na otrokovo čustvovanje in usmerjanje pogleda.

V tem sklopu izjav gre predvsem za neverbalne komunikacijske veščine, ki so osnova za socialno interakcijo in razvoj komunikacije. Dojenček je socialno bitje, kar se kaže v njegovih preferencah do dražljajev, ki prihajajo od ljudi (Zupančič, 2004). Tako je že v zgodnjem obdobju zmožen socialne interakcije z mamo oz. njegovo glavno referenčno osebo.

Kot sem že v teoretičnem delu omenila, je razvoj komunikacijskih veščin zelo pomemben, saj otroku omogoči vzpostavitev kontrole nad socialnim in čustvenim svetom ter vstopanje v odnose z drugimi.

Tabela 3.2: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do otrokovega čustvovanja in usmerjanja pogleda glede na socialno-ekonomski status.

Trditve	**Socialno-ekonomski status**	**$\bar{R}$**	**Izid K-W preizkusa**	
			χ^2	**P**
Otrok se ob veselju smeje in nas gleda.	Nižji	40,97	0,786	0,675
	Srednji	45,45		
	Višji	41,96		
Med igro z igračko otrok večkrat izmenjujoče pogleda nas in nato zopet igračko.	Nižji	47,22	1,187	0,552
	Srednji	44,25		
	Višji	38,46		
Otrok vedno pogleda igračo, ki jo kažemo s prstom.	Nižji	41,64	1,139	0,566
	Srednji	43,32		
	Višji	50,19		
Otrok nam jasno pokaže, kadar je vznemirjen ali nezadovoljen.	Nižji	46,83	0,411	0,814
	Srednji	43,29		
	Višji	43,15		
Kadar je otrok prestrašen, poišče našo tolažbo.	Nižji	52,61	4,636	0,098
	Srednji	41,75		
	Višji	41,77		
Kadar smo z otrokom, nima težav z	Nižji	48,83	1,103	0,576

novimi ljudmi.	Srednji	43,34		
	višji	40,15		

Iz preglednice je razvidno, da pri nobeni od izjav ne obstaja statistično značilna razlika. V raziskovalnem vzorcu se stališča staršev do otrokovega čustvovanja in usmerjanja pogleda sicer najbolj razlikujejo med višjim in nižjim socialno-ekonomskim statusom, vendar razlika ni statistično pomembna. Največja razlika med starši se kaže pri izjavi, da kadar je otrok prestrašen, poišče našo tolažbo. Starši z višjim in srednjim socialno-ekonomskim statusom se s trditvijo strinjajo precej manj kot starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom.

Iz rezultatov lahko sklepam, da se starši ne glede na socialno-ekonomski status strinjajo z danimi izjavami glede zgodnje komunikacije, kljub temu da le-ta ni vezana na verbalno izražanje.

3.1.2 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO OTROKOVE ZGODNJE KOMUNIKACIJE

Tabela 3.3: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do funkcij komunikacije v zgodnjem obdobju.

Trditve	**N**	**Min.**	**Max.**	**SD**	**$\bar{x}$**
Otrok nam jasno pokaže, kadar potrebuje našo pomoč (želi stvar, ne zmore odpreti ...).	87	3	5	0,516	4,60
Otrok nam jasno pokaže, kadar nečesa ne želi.	87	3	5	0,498	4,67
Ob prihodu ali odhodu nas pozdravi.	87	2	5	0,760	4,20

Otrok iztegne roke proti nam, kadar želi ... (objem, poljub ...).	87	4	5	0,502	4,53
Kadar nismo pozorni nanj, poskuša pritegniti našo pozornost na različne načine.	87	3	5	0,644	4,34
Otrok želi z nami deliti zanimive stvari (npr. kaže na sliko v knjigi).	87	3	5	0,568	4,48
Ob našem nerazumevanju nam otrok poskusi pojasniti še enkrat ali na drugačen način.	87	2	5	0,680	4,29

Aritmetične sredine kažejo, da se starši najbolj strinjajo s trditvijo, da nam otrok jasno pokaže, kadar česa ne želi ($\overline{x}$ = 4,67), najmanj pa s trditvijo, da nas otrok ob prihodu ali odhodu pozdravi ($\overline{x}$ = 4,20).

Iz preglednice je razvidna tudi razpršenost, ki je bila največja pri tretji trditvi − gre torej za trditev, s katero so se starši najmanj strinjali. Najmanjša razpršenost pa je bila pri drugi trditvi, kjer so se starši v povprečju najbolj strinjali.

Tabela 3.4: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do otrokove zgodnje komunikacije glede na socialno-ekonomski status.

Trditve	**Socialno-ekonomski status**	**$\bar{R}$**	**Izid K-W preizkusa**	
			χ^2	**P**
Otrok nam jasno pokaže, kadar potrebuje našo pomoč (želi stvar, ne zmore odpreti česa ...).	Nižji	51,44	2,942	0,230
	Srednji	41,50		
	Višji	44,46		
Otrok nam jasno pokaže, kadar česa ne želi.	Nižji	53,22	4,980	0,830
	Srednji	40,86		

	Višji	44,77		
Ob prihodu ali odhodu nas pozdravi.	Nižji	49,86	1,514	0,469
	Srednji	42,12		
	Višji	44,00		
Otrok iztegne roke proti nam, kadar želi ... (objem, poljub ...).	Nižji	42,75	0,429	0,807
	Srednji	45,08		
	Višji	41,08		
Kadar nismo pozorni nanj, poskuša pritegniti našo pozornost na različne načine.	Nižji	57,53	8,128	**0,017**
	Srednji	40,04		
	Višji	42,31		
Otrok želi z nami deliti zanimive stvari (npr. kaže na sliko v knjigi).	Nižji	48,67	1,432	0,489
	Srednji	43,63		
	Višji	39,15		
Ob našem nerazumevanju nam otrok poskusi pojasniti še enkrat ali na drugačen način.	Nižji	44,83	0,870	0,648
	Srednji	42,57		
	Višji	49,00		

Kot je razvidno iz zgornje preglednice, se samo v peti trditvi kaže statistično značilna razlika v stališčih o zgodnji komunikaciji glede na socialno-ekonomski status (P = 0,017). In sicer se starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom ($\overline{R}$ = 57,53) najbolj strinjajo z izjavo, da kadar nismo pozorni na otroka, le-ta poskuša pritegniti našo pozornost na različne načine, kar pomeni, da želi vzpostaviti združeno pozornost. To je ena izmed najpomembnejših spretnosti v razvoju

zgodnje socialne komunikacije. Njena prisotnost je tako pomembna, da se ji pripisuje pomen socio-kognitivne revolucije na način otrokovega doživljanja socialnega okolja (Tomasello, 1995).

Precej manj se s to trditvijo strinjajo starši z višjim socialno-ekonomskim statusom ($\bar{R}$ = 42,31). Najmanj pa se z dano trditvijo strinjajo starši s srednjim socialno–ekonomskim statusom ($\bar{R}$ = 40,04).

Povprečje rangov pri ostalih izjavah kaže, da se stališča staršev različnega socialno-ekonomskega statusa ne razlikujejo bistveno.

Razlaga, zakaj se je pri tej trditvi pokazala statistično značilna razlika, bi lahko bila naslednja: otroci staršev z nižjim socialno-ekonomskim statusom pogosto iščejo pozornost pri starših, ki – v kolikor nimajo zaposlitve – verjetno veliko več časa preživijo z njimi v primerjavi z zaposlenimi starši s srednjim in višjim socialno-ekonomskim statusom, ki so zaradi številnih službenih obveznosti veliko odsotni in tako preživijo manj časa z otroki. Zelo pomembno je spoznanje, da starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom v tem zgodnjem obdobju otroku posvečajo veliko pozornosti in mu s tem omogočajo optimalen razvoj.

3.1.3 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO UPORABE GEST

Tabela 3.5: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do otrokove uporabe gest v zgodnji komunikaciji.

Trditve	**N**	**Min.**	**Max.**	**SD**	**$\bar{x}$**
Otrok za komunikacijo uporablja geste, ki jih drugi ljudje zlahka razumejo (maha pa-pa, kaže s prstom ...).	87	2	5	0,607	4,48
Geste, ki jih otrok uporablja za komunikacijo, dajo pomembno informacijo o njegovem razvoju jezika.	87	2	5	0,747	4,24

Otrok pred razvojem besed namerno komunicira z uporabo gest.	87	1	5	0,769	4,11
Gesta, ki jo otrok uporabi v komunikaciji, ima enako vrednost kot izgovorjena beseda.	87	1	5	0,799	4,03
Naštete geste so pomembne za komunikacijo:					
Dvigne roke, da ga vzamemo v naročje.	87	3	5	0,542	4,57
Poda mi predmet.	87	3	5	0,525	4,52
Potisne predmet stran od sebe.	87	3	5	0,525	4,52
Pomaha.	87	3	5	0,546	4,54
S prstom pokaže na predmet ali sliko.	87	3	5	0,524	4,54
Prikima z glavo.	87	3	5	0,547	4,51
Odkima z glavo.	87	2	5	0,588	4,51

Kot je razvidno iz zgornje preglednice, se starši v glavnem strinjajo z danimi trditvami, saj se aritmetične sredine gibljejo okoli 4.

Največja razpršenost v strinjanju s trditvami se kaže pri trditvi, da ima gesta, ki jo otrok uporabi v komunikaciji, enako vrednost kot izgovorjena beseda. S to izjavo se določeni starši sploh niso strinjali, kar se kaže pri minimalnem rezultatu (min. = 1). Prav tako so svoje nestrinjanje izkazali tudi pri trditvi, da otrok pred razvojem besed namerno komunicira z uporabo gest, kjer je prav tako minimalna vrednost (min.= 1). Slednje bi lahko pojasnila z znanim dejstvom, da se starši pri komunikaciji zelo opirajo na besedno izražanje in tako zanemarijo pomen ostalih predverbalnih komunikacijskih spretnosti, s katerimi otrok enako dobro izraža svoje interese in občutja.

Tabela 3.6: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do uporabe gest glede na socialno-ekonomski status.

Trditve	**Socialno-ekonomski status**	**$\bar{R}$**	**Izid K-W preizkusa**	
			χ^2	**P**
Otrok za komunikacijo uporablja geste, ki jih drugi ljudje zlahka razumejo (maha pa-pa, kaže s prstom ...).	Nižji	41,19	2,744	0,254
	Srednji	42,75		
	Višji	53,27		
Geste, ki jih otrok uporablja za komunikacijo, dajo pomembno informacijo o njegovem razvoju jezika.	Nižji	44,19	0,636	0,727
	Srednji	42,89		
	Višji	48,50		
Otrok pred razvojem besed namerno komunicira z uporabo gest.	Nižji	45,86	0,178	0,915
	Srednji	43,68		
	Višji	42,81		
Gesta, ki jo otrok uporabi v komunikaciji, ima enako vrednost kot izgovorjena beseda.	Nižji	46,97	0,606	0,739
	Srednji	43,84		
	Višji	40,58		
Naštete geste so pomembne za komunikacijo:				
Dvigne roke, da ga vzamemo v naročje.	Nižji	47,33	0,593	0,743
	Srednji	43,42		
	Višji	41,88		
Poda mi predmet.	Nižji	45,39	0,125	0,939

	Srednji	43,40		
	Višji	44,65		
Potisne predmet stran od sebe.	Nižji	45,39	0,125	0,939
	Srednji	43,40		
	Višji	44,65		
Pomaha.	Nižji	44,11	0,012	0,994
	Srednji	44,11		
	Višji	43,38		
S prstom pokaže na predmet ali sliko.	Nižji	42,00	0,215	0,898
	Srednji	44,72		
	Višji	43,65		
Prikima z glavo.	Nižji	44,47	0,613	0,736
	Srednji	42,88		
	Višji	48,15		
Odkima z glavo.	Nižji	44,03	0,443	0,801
	Srednji	43,14		
	Višji	47,65		

Iz zgornje preglednice je razvidno, da se statistično pomembna razlika ne kaže pri nobeni trditvi.

Starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom se najbolj strinjajo s trditvijo, da je

otrokova gesta dviga rok (»Vzemi me v naročje!«) pomembna za komunikacijo, medtem ko se starši s srednjim socialno-ekonomskim statusom najbolj strinjajo s trditvijo, da je otrokovo kazanje s prstom pomembna gesta za komunikacijo.

Starši z višjim socialno-ekonomskim statusom pa so na področju uporabe gest največje strinjanje izkazali pri prvi trditvi, da otrok za komunikacijo uporablja geste, ki jih drugi ljudje zlahka razumejo. Torej sami pripisujejo pozitiven pomen gestam v smislu otrokovega sporazumevanja in se zavedajo, da imajo le-te velik vpliv na razvoj govora in jezika.

Ravno slednjo ugotovitev zagovarjata tudi avtorja Rowe in Goldin-Meadow (2009), ki sta v raziskavi ugotovila močno povezavo med socialno-ekonomskim statusom in med stopnjo ter količino uporabe gest. V svoji raziskavi razlagata, da bolj izobražene mame uporabljajo več gest, kadar komunicirajo s svojimi otroki.

3.1.4 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO UPORABE GLASOV PRI ZGODNJI KOMUNIKACIJI

Tabela 3.7: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do uporabe glasov v zgodnji komunikaciji.

Trditve	**N**	**Min.**	**Max.**	**SD**	**$\bar{x}$**
Otrok z glasovi izraža zadovoljstvo/nezadovoljstvo.	87	3	5	0,531	4,63
Otrok se z glasovi igra.	87	2	5	0,616	4,31
Otrok uporablja različne glasove.	87	3	5	0,585	4,44
Otrok z glasovi tvori zloge.	87	3	5	0,619	4,32
Zlogi, ki jih otrok proizvaja, so brez pomena (npr.mama ...).	87	1	5	1,253	2,41

Ob pogledu na preglednico vidimo, da so se starši najbolj strinjali s prvo trditvijo, ki govori o tem, da otrok svoje zadovoljstvo/nezadovoljstvo izraža z glasovi ($\overline{x}$ = 4,63). Pri tej trditvi so bili najbolj enotni, saj je razpršenost najmanjša (SD = 0,531). Predvsem gre za faze oglašanja od gruljenja do bebljanja in nazadnje imitacije, ki so značilne za vse otroke (gruljenje celo za gluhe dojenčke). Najmanj so se starši strinjali oz. se niso strinjali z zadnjo trditvijo, da so zlogi, ki jih otrok proizvaja, brez pomena ($\overline{x}$ = 2,41). Slednje bi lahko razložila z lastnimi izkušnjami − starši namreč ob podajanju anamneze pogosto opredelijo pojav prvih besed z obdobjem, za katerega je značilna faza bebljanja, v kateri se pojavljajo zlogi, ki so lahko povsem enaki besedam, vendar se otrok še ne zaveda njihovega pomena. Starši pa to fazo zamenjajo z uporabo pravih oz. pomensko ustreznih besed. Ravno pri tej zadnji izjavi je bila razpršenost rezultatov največja, torej so se stališča staršev najbolj razlikovala (SD = 1,253).

Tabela 3.8: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do rabe glasov v zgodnji komunikaciji glede na socialno-ekonomski status.

Trditve	**Socialno-ekonomski status**	**$\overline{R}$**	**Izid K-W preizkusa**	
			χ^2	**P**
Otrok z glasovi izraža zadovoljstvo/nezadovoljstvo.	Nižji	39,28	1,175	0,556
	Srednji	45,07		
	Višji	45,92		
Otrok se z glasovi igra.	Nižji	49,03	1,347	0,510
	Srednji	43,22		
	Višji	40,38		
Otrok uporablja različne glasove.	Nižji	46,81	0,528	0,768
	Srednji	43,80		

	Višji	40,96		
Otrok z glasovi tvori zloge.	Nižji	43,33	0,600	0,741
	Srednji	43,18		
	Višji	48,46		
Zlogi, ki jih otrok proizvaja, so brez pomena (npr.mama ...).	Nižji	43,28	0,590	0,745
	Srednji	45,26		
	Višji	39,58		

Z izidom Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa ne morem potrditi obstoja statistično pomembne razlike v nobeni izjavi. Kot kažejo povprečja rangov, se največja razlika med strinjanji glede na socialno-ekonomski status kaže pri drugi izjavi med starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom ($\bar{R}$ = 49,03) in starši z višjim socialno-ekonomskim statusom ($\bar{R}$ = 40,38). Starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom se s to trditvijo najbolj strinjajo, medtem ko se starši z višjim socialno-ekonomskim statusom najmanj strinjajo z dano trditvijo. Slednje kaže na to, da so starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom pozorni na svoje otroke, ne vemo pa, ali jih pri tem spodbujajo oz. ali se vključujejo v njihovo igro. Trditev govori o igranju z glasovi, ki je za zgodnje obdobje pomembna, saj otrok s tem uri svoje artikulacijske organe in tako glasovi postajajo vedno bolj oblikovani. S tem se razvijajo tudi glasovne izmenjave med starši in otrokom, ki pa so po mnenju avtorice temeljne za socialno interakcijo in razvoj pogovora (Buckley, 2003).

3.1.5 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO BESED V ZGODNJI KOMUNIKACIJI

Tabela 3.9: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do uporabe besed v zgodnji komunikaciji.

Trditve	N	Min.	Max.	SD	$\bar{x}$
Otrok za komunikacijo uporablja besede, ki so sogovorcu razumljive.	87	1	5	1,009	3,45
Otrok s prvimi besedami poimenuje njemu ljube stvari.	87	2	5	0,806	4,05
Obseg časa, ki ga starši preživijo z otrokom, pomembno vpliva na kasnejši obseg besednjaka.	87	2	5	0,780	4,14
Za razvoj besednjaka je bolj pomemben materin *način* interakcije kot *tipi* besed, ki jih mati uporablja.	87	2	5	0,769	3,89
Otrokove komunikacijske spretnosti so pomembnejše od tega, kdaj časovno se pojavi prva beseda.	87	1	5	0,913	3,87
Otrok za komuniciranje z okoljem ne potrebuje zgolj besed.	87	2	5	0,727	4,23
Obstaja širok razpon starosti, pri katerih otrok začne pri komunikaciji uporabljati besede.	87	2	5	0,672	4,11

Aritmetične sredine kažejo, da se starši najbolj strinjajo z izjavo, da otrok za komunikacijo z okoljem ne potrebuje zgolj besed. Kar je navdušujoče, saj je spoznanje staršev, da komunikacija niso zgolj besede, zelo pozitivno. S tem starši verjetno dajejo pomen ostalim komunikacijskim veščinam, ki so za razvoj govora in jezika zelo pomembne, in ne čakajo le na pojav besed.

Starši so se najmanj strinjali s prvo izjavo, ki govori, da otrok za komunikacijo

uporablja besede, ki so sogovorcu razumljive. Ravno pri tej izjavi je bila razpršenost največja, kar priča o večji neenotnosti v stališčih znotraj skupine. Najnižja ocena posameznega stališča je pri omenjeni izjavi znašala 1 (sploh se ne strinjam), najvišja pa 5 (popolnoma se strinjam).

Starši so bili znotraj skupine najbolj enotni pri zadnji izjavi, ki govori o tem, da obstaja širok spekter starosti, pri katerih otrok začne uporabljati besede.

Tabela 3.10: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do besed glede na socialno-ekonomski status.

Trditve	**Socialno-ekonomski status**	**$\bar{R}$**	**Izid K-W preizkusa**	
			χ^2	**P**
Otrok za komunikacijo uporablja besede, ki so sogovorcu razumljive.	Nižji	43,53	0,149	0,928
	Srednji	43,60		
	Višji	46,38		
Otrok s prvimi besedami poimenuje njemu ljube stvari.	Nižji	46,58	0,299	0,861
	Srednji	43,47		
	Višji	42,69		
Obseg časa, ki ga starši preživijo z otrokom, pomembno vpliva na kasnejši obseg besednjaka.	Nižji	46,67	0,726	0,696
	Srednji	44,20		
	Višji	39,46		
Za razvoj besednjaka je bolj pomemben materin *način* interakcije kot *tipi* besed, ki jih mati uporablja.	Nižji	50,08	3,687	0,158
	Srednji	44,41		
	Višji	33,81		

Otrokove komunikacijske spretnosti so pomembnejše od tega, kdaj časovno se pojavi prva beseda.	Nižji	45,42	0,477	0,788
	Srednji	44,47		
	Višji	40,00		
Otrok za komuniciranje z okoljem ne potrebuje zgolj besed.	Nižji	38,92	1,161	0,560
	Srednji	45,04		
	Višji	46,54		
Obstaja širok razpon starosti, pri katerih otrok začne pri komunikaciji uporabljati besede.	Nižji	42,92	0,427	0,808
	Srednji	45,04		
	Višji	41,04		

Iz zgornje razpredelnice je razvidno, da pri nobeni izmed danih trditev ni statistično pomembne razlike v stališčih staršev.

Kot kažejo povprečja rangov, so starši najbolj enotni pri prvi trditvi, da otrok za komunikacijo uporablja besede, ki so sogovorcu razumljive.

Najmanj enotni pa so pri četrti trditvi, ki govori o tem, da je za razvoj besednjaka bolj pomemben materin *način* interakcije kot *tipi* besed, ki jih mati uporablja. S to trditvijo se najbolj strinjajo starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom ($\bar{R}$ = 50,08), nekoliko manj se strinjajo starši s srednjim socialno-ekonomskim statusom ($\bar{R}$ = 44,41) in najmanj se z dano trditvijo strinjajo starši z višjim socialno-ekonomskim statusom ($\bar{R}$ = 33,81).

Slednje spoznanje govori o tem, da se starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom dobro zavedajo, da je za razvoj besednjaka veliko bolj pomemben način interakcije, kot tipi besed, ki jih starš pove. Zanimivo pa je, da se v literaturi pojavljajo ravno nasprotna spoznanja raziskovalcev, ki govorijo o pomenu interakcije.

Avtorici Marjanovič Umek in Fekonja Peklaj navajata, da se višji demografski dejavniki otrokove družine pozitivno povezujejo z obsegom in kakovostjo govorne interakcije (Marjanovič Umek, Fekonja Peklaj, 2008).

Številne raziskave govorijo v prid temu, da se pojavljajo statistično pomembne razlike v besednjaku med otroci staršev različnega socialno-ekonomskega statusa. Mc Lean (1999) pojasnjuje, da so otroci nižjega sloja v interakcijah priča manj številnim govornim zgledom in manj številnim besedam. Kar posledično privede do slabše razvitega besednjaka.

Tudi O`Hara in Pritchard (2008) sta v svoji raziskavi ugotovila enako. Navajata, da imajo otroci iz skupine višjega socialno-ekonomskega statusa dvakrat večji besednjak, kot otroci iz nižjega socialno-ekonomskega statusa. Kar naj bi bila posledica tega, da starši višjega socialno-ekonomskega statusa na uro izgovorijo povprečno 382 besed, medtem ko starši nižjega socialno-ekonomskega statusa na uro izgovorijo povprečno le 167 besed.

Raziskava (Hart in Riskey, 1992) tudi razlaga, da se starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom redkeje pogovarjajo s svojimi otroki, njihov govor pa je manj raznolik. Ti starši otrokom nudijo manj priložnosti za samostojno govorno ekspresijo, njihov besednjak je skop v primerjavi s starši višjega socialno-ekonomskega statusa.

Ugotovitve, ki se kažejo v rezultatih, bi lahko razložila s tem, da se starši zavedajo pomena interakcije z otrokom, vendar je kakovost le-te drugačna (manj raznolik govor, premalo spodbud k izražanju, siljenje h govorjenju, neučakanost in izgovarjanje besed namesto otroka, itn.).

3.1.6 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO POMENA RAZUMEVANJA V ZGODNJI KOMUNIKACIJI

Tabela 3.11: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do pomena razumevanja otroka pri komunikaciji.

Trditve	N	Min.	Max.	SD	$\bar{x}$
Če otroka pokličemo po imenu, se vedno odzove s pogledom.	87	2	5	0,694	4,28
Otrok se vedno ustrezno odzove na geste (npr. poda mi, obe iztegnjeni dlani ...).	87	2	5	0,759	4,07
Otrok razume nekatera enostavna navodila (daj mi, pridi sem ...).	87	2	5	0,607	4,47
Otrokova sposobnost razumevanja besed je pomembna pri razvoju komunikacije.	87	3	5	0,525	4,51
Otrok potrebuje priložnosti za interakcijo z odraslimi, da razvije razumevanje.	87	3	5	0,584	4,33
Za razumevanje otrok potrebuje pogosto ponovljene rutine – izkušnje.	87	2	5	0,708	4,15
Otrok se s preizkušanjem – skozi igro − uči razumevati svet.	87	2	5	0,626	4,49
Za razvoj razumevanja jezika otrok potrebuje širok razpon igralnih možnosti z različnimi predmeti.	87	2	5	0,827	4,11

Pri pogledu na preglednico je razvidno, da se starši najbolj strinjajo s trditvijo, da je otrokova sposobnost razumevanja besed pomembna pri razvoju komunikacije ($\bar{x}$ = 4,51). Pri slednji trditvi so si bili tudi najbolj enotni v strinjanju.

Starši so si najmanj enotni v stališčih do zadnje trditve, ki razlaga pomen širokega

razpona igralnih možnosti z različnimi predmeti za razvoj razumevanja.

Aritmetične sredine kažejo, da se starši v sklopu trditev o otrokovem razumevanju v povprečju strinjajo z vsemi danimi trditvami, saj se vrednost aritmetičnih sredin giba med $\overline{x}$ = 4,07 in $\overline{x}$ = 4,51.

Tabela 3.12: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do otrokovega razumevanja glede na socialno-ekonomski status.

Trditve	**Socialno-ekonomski status**	**$\overline{R}$**	**Izid K-W preizkusa**	
			χ^2	**P**
Če otroka pokličemo po imenu, se vedno odzove s pogledom.	Nižji	45,72	2,360	0,307
	Srednji	45,51		
	Višji	35,12		
Otrok se vedno ustrezno odzove na geste (npr. poda mi, obe iztegnjeni dlani ...).	Nižji	44,78	2,160	0,340
	Srednji	45,74		
	Višji	35,42		
Otrok razume nekatera enostavna navodila (daj mi, pridi sem ...).	Nižji	41,67	2,066	0,356
	Srednji	42,88		
	Višji	52,08		
Otrokova sposobnost razumevanja besed je pomembna pri razvoju komunikacije.	Nižji	45,89	0,259	0,878
	Srednji	43,89		
	Višji	41,85		
Otrok potrebuje priložnosti za	Nižji	40,22	3,745	0,154

interakcijo z odraslimi, da razvije razumevanje.	Srednji	42,72		
	Višji	54,73		
Za razumevanje otrok potrebuje pogosto ponovljene rutine – izkušnje.	Nižji	41,89	1,711	0,425
	Srednji	42,91		
	Višji	51,62		
Otrok se s preizkušanjem – skozi igro – uči razumevati svet.	Nižji	36,03	4,961	0,084
	Srednji	44,26		
	Višji	53,92		
Za razvoj razumevanja jezika otrok potrebuje širok razpon igralnih možnosti z različnimi predmeti.	Nižji	41,92	0,226	0,893
	Srednji	44,25		
	Višji	45,81		

Na področju otrokovega razumevanja med starši glede na različen socialno-ekonomski status ni prihajalo do statistično pomembnih razlik pri posameznih trditvah.

Pri pregledu povprečja rangov vidimo, da se največje razlike med posameznimi skupinami glede na socialno-ekonomski status kažejo pri predzadnji trditvi, ki razlaga, da se otrok s preizkušanjem – skozi igro − uči razumevati svet. S to trditvijo se najbolj strinjajo starši z višjim socialno-ekonomskim statusom ($\bar{R}$ = 53,92), nekoliko manj starši s srednjim socialno-ekonomskim statusom ($\bar{R}$ = 44,26). Najmanj se s to trditvijo strinjajo starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom ($\bar{R}$ = 36,03).

Igra ni le osnovna dejavnost, ampak potreba vsakega otroka in pogoj, da se normalno psihično in fizično razvija (Batistič Zorec, 2002). Torej je otrokova igra tista dejavnost, preko katere se otrok razvija in uči v zgodnjem obdobju.

Raziskave (Marjanovič Umek, 2006) kažejo, da otroci iz višjega socialno-ekonomskega okolja pogosteje uporabljajo igrače in igralno gradivo v simbolni funkciji. Torej igrače v igri pogosteje nadomeščajo s pomočjo govora ali pa rabo le-teh v simbolni igri pojasnjujejo in razširjajo z besedami ter tako izgrajujejo predstave in pojme.

Tudi Pellegrini (1994) navaja, da je pomembna komponenta jezikovnega razvoja, ki prepoznavno sodefinira simbolno igro, ravno govorno razumevanje.

Če pogledam otrokovo razumevanje iz kliničnega vidika, je le-to bistvenega pomena, saj napoveduje kasnejšo jezikovno kompetentnost. Za razumevanje je potrebno imeti dvoje: dovolj zrele možgane in pravo mero spodbud iz okolja. Ker se starši ne glede na socialno-ekonomski status dobro zavedajo pomena zgodnjega razumevanja, menim, da imajo otroci na razpolago dovolj spodbud za kompetenten razvoj slednjega.

3.1.7 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO OTROKOVE RABE PREDMETOV V RAZVOJU KOMUNIKACIJE

Tabela 3.13: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do otrokove ustrezne rabe predmetov pri razvoju komunikacije.

Trditve	**N**	**Min.**	**Max.**	**SD**	**$\bar{x}$**
Otroka zanima igra z različnimi predmeti.	87	3	5	0,588	4,48
Otrok se igra, tako da ustrezno uporablja različne vsakdanje predmete (npr. glavnik, žlico, avto ...).	87	1	5	0,718	4,21
Otrok se v igri z igračami pogosto pretvarja, da nekaj počne (hrani, češe, umiva ...).	87	2	5	0,631	4,30
Določene oblike otrokove igre (npr. ustrezna raba predmetov, pretvarjanje v igri) vplivajo	87	3	5	0,655	4,26

na razvoj komunikacije.					
Za razvoj komunikacije je pomembna vsakodnevna igra z otrokom.	87	2	5	0,750	4,25

Iz zgornje preglednice je razvidno, da se starši najbolj strinjajo s prvo trditvijo ($\overline{x}$ = 4,48), ki govori, da otroka zanima igra z različnimi predmeti. Pri tej trditvi so si bili starši najbolj enotni, kar kaže razpršenost v stališčih staršev (SD = 0,588).

Najmanj so se straši strinjali z drugo trditvijo ($\overline{x}$ = 4,21), ki govori o igri otrok na način ustrezne uporabe različnih vsakdanjih predmetov (npr. glavnika, žlice, avta ...).

Potrebno je omeniti, da gre za zelo male razlike med aritmetičnimi sredinami posameznih postavk, saj so vse aritmetične sredine višje od 4 ($\overline{x} > 4$), kar pomeni, da se starši na področju rabe predmetov v povprečju strinjajo z vsemi trditvami.

Starši so si bili najmanj enotni pri zadnji trditvi, kjer je razpršenost v stališčih največja (SD = 0,750). Zadnja trditev razlaga pomen interakcije z otrokom za njegov razvoj komunikacije. Otrok se uči na podlagi izkušenj, ki jih je v tem zgodnjem obdobju deležen skozi igro.

Igra otroku nudi številne informacije, s pomočjo katerih si sam ustvari neko shemo ali domnevo sveta. Ko je teh informacij več, otrok ugotovi, da mora spremeniti domnevo in prične z bolj izdelanim poskusom razumevanja sveta, zato informacije, ki jih je že pridobil, uredi na novo (Einon, 1999, str 122).

Torej starši lahko spodbujajo otroka, tako da mu vsak dan nudijo različne možnosti za igro in posledično spodbujajo njegov razvoj. Njihova naloga je, da otroku zagotovijo primeren prostor za igro, mu nudijo ustrezne materiale in pokažejo zanimanje za njegovo igro.

Tabela 3.14: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do otrokove ustrezne rabe predmetov glede na socialno-ekonomski status.

Trditve	Socialno-ekonomski status	$\bar{R}$	Izid K-W preizkusa	
			χ^2	P
Otroka zanima igra z različnimi predmeti.	Nižji	41,44	0,315	0,854
	Srednji	44,51		
	Višji	45,35		
Otrok se igra, tako da ustrezno uporablja različne vsakdanje predmete (npr. glavnik, žlico, avto ...).	Nižji	44,47	0,062	0,969
	Srednji	44,17		
	Višji	42,62		
Otrok se v igri z igračami pogosto pretvarja, da nekaj počne (hrani, češe, umiva ...).	Nižji	42,53	0,110	0,947
	Srednji	44,52		
	Višji	43,81		
Določene oblike otrokove igre (npr. ustrezna raba predmetov, pretvarjanje v igri) vplivajo na razvoj komunikacije.	Nižji	48,11	0,902	0,637
	Srednji	42,39		
	Višji	45,23		
Za razvoj komunikacije je pomembna vsakodnevna igra z otrokom.	Nižji	42,42	0,588	0,745
	Srednji	43,48		
	Višji	48,42		

Kruskall-Wallisov (K-W) preizkus ni pokazal statistično pomembnih razlik med skupinami glede na socialno-ekonomski status. Povprečja rangov kažejo, da je

strinjanje staršev v vse treh skupinah zelo podobno. Največje razlike se pojavljajo pri zadnji in predzadnji trditvi. Starši z višjim socialno-ekonomskim statusom so se pri zadnji trditvi najbolj strinjali s pomenom vsakodnevne igre z otrokom ($\overline{R}$ = 48,42), medtem ko so se starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom najmanj strinjali s to trditvijo ($\overline{R}$ = 42,42). Nekoliko višje je bilo strinjanje skupine staršev s srednjim socialno-ekonomskim statusom v primerjavi s starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom ($\overline{R}$ = 43,48). Slednja ugotovitev ni presenetljiva, saj sem že v teoretičnem uvodu navedla pozitiven vpliv interakcije staršev na razvoj otroka. Starši odigrajo ključno vlogo pri vodenju zgodnje interakcije, saj lahko odločilno vplivajo na sisteme v možganih, ki so ključni za zadovoljivo življenje (Sunderland, 2010).

Pri trditvi, da določene oblike otrokove igre (npr. ustrezna raba predmetov, pretvarjanje v igri) vplivajo na razvoj komunikacije, se največje razlike kažejo med starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom in starši s srednjim socialno-ekonomskim statusom. Le-ti se najmanj strinjajo s to trditvijo ($\overline{R}$ = 42,39), medtem ko je strinjanje staršev z nižjim socialno-ekonomskim statusom največje ($\overline{R}$ = 48,11).

Pretvarjanje v igri je v tesni povezavi z govornim razvojem, saj je igra pokazatelj otrokovih simbolnih sposobnosti, ki pa so zelo pomembne za usvajanje jezika.

Raziskave kažejo, da otroci iz nižjega socialno-ekonomskega okolja pokažejo nižje razvojne stopnje v igri glede na njihovo starost, kar temelji na zmanjšanih možnostih uporabe številnejših igrač oz. imajo na razpolago manj različnih igrač (Engelhardt, 2009).

Če povzamem, se starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom zavedajo pozitivnega vpliva igre na razvoj komunikacije, vendar so otroci teh staršev omejeni pri raznolikosti igrač, ki jih imajo na voljo.

3.1.8 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO ČASA, KI GA IMAJO NA VOLJO ZA SPODBUJANJE RAZVOJA KOMUNIKACIJE

Tabela 3.15:Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do časa za spodbujanje otrokovega razvoja komunikacije.

Trditve	N	Min.	Max.	SD	$\bar{x}$
Starši imajo ob vseh službenih obveznostih premalo časa za otroka.	87	1	5	0,876	3,90
Otrok za dober razvoj komunikacije potrebuje veliko pozornosti (časa) staršev.	87	2	5	0,810	4,17
Čas, ko so starši brez obveznosti, je pomembno vedno nameniti otroku.	87	2	5	0,824	4,25

Ob pregledu aritmetičnih sredin je razvidno, da se starši v povprečju strinjajo z vsemi trditvami. Če pogledamo preglednico, lahko vidimo, da se starši najmanj strinjajo s prvo trditvijo, ki govori o pomanjkanju časa za otroka ($\bar{x}$ = 3,90), najbolj pa se strinjajo z zadnjo trditvijo, ki razlaga pomen časa, ki ga preživimo z otrokom ($\bar{x}$ = 4,25).

Najbolj enotni so starši pri trditvi, da otrok za dober razvoj komunikacije potrebuje veliko pozornosti staršev oz. časa, o pomenu katerega sem predhodno že govorila.

Starši so najmanj enotni pri prvi trditvi, ki govori, da imajo ob službenih obveznostih premalo časa za otroka.

Tabela 3.16: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do časa glede na socialno-ekonomski status.

Trditve	**Socialno-ekonomski status**	**R̄**	**Izid K-W preizkusa**	
			χ^2	**P**
Starši imajo ob vseh službenih obveznostih premalo časa za otroka.	Nižji	49,17	2,558	0,228
	Srednji	44,53		
	Višji	34,58		
Otrok za dober razvoj komunikacije potrebuje veliko pozornosti (časa) staršev.	Nižji	54,06	5,486	0,064
	Srednji	42,93		
	Višji	34,69		
Čas, ko so starši brez obveznost, je pomembno vedno nameniti otroku.	Nižji	45,83	1,090	0,580
	Srednji	42,21		
	Višji	49,19		

Med stališči staršev glede na socialno-ekonomski status ni statistično pomembnih razlik pri trditvah, ki govorijo o časovnih zmožnostih za spodbujanje otrokovih komunikacijskih spretnosti.

Največje razlike se med skupinami kažejo pri drugi trditvi, ki razlaga pomen pozornosti staršev oz. časa za otrokov dober razvoj komunikacije. S to trditvijo se najmanj strinjajo starši z višjim socialno-ekonomskim statusom (R̄ = 34,69), sledijo starši s srednjim socialno-ekonomskim statusom (R̄ = 42,93), največje strinjanje s trditvijo so pokazali starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom (R̄ = 54,06).

Izkazalo se je, da starši z nižji socialno-ekonomskim statusom dajo velik pomen interakciji z otrokom in se slednje tudi pogosto poslužujejo, saj predvidevam, da

imajo v primerjavi s starši z višjim socialno-ekonomskim statusom tudi več priložnosti za interakcijo. Zanimivo je, da se kljub njihovim zavedanjem v raziskavah še vedno pojavljajo razlike med otroki različnih socialno-ekonomskih statusov, kar bi lahko zopet pripisali kvaliteti in ne kvantiteti interakcije.

3.1.9 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO DENARJA, KI JE POTREBEN ZA OPTIMALNO SPODBUJANJE RAZVOJA KOMUNIKACIJE

Tabela 3.17: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do denarja za spodbujanje razvoja komunikacije.

Trditve	N	Min.	Max.	SD	$\bar{x}$
Za spodbujanje razvoja komunikacije ne potrebujemo denarja.	87	3	5	0,691	4,41
Na voljo je veliko brezplačnih aktivnosti, ki se jih lahko udeležimo z otrokom.	87	1	5	1,027	4,06
Vključitev otroka v vrtec je za družino velik finančni zalogaj.	87	2	5	0,913	3,87

Iz zgornje razpredelnice je razvidno, da se starši najbolj strinjajo s prvo trditvijo ($\bar{x}$ = 4,41), da za spodbujanje komunikacije ne potrebujemo denarja. Medtem ko se najmanj strinjajo ($\bar{x}$ = 3,87) s trditvijo o veliki finančni obremenitvi za družino pri vključitvi otroka v vrtec.

Pri trditvi, da je na voljo dovolj brezplačnih aktivnosti, ki se jih lahko udeležimo z otrokom, se kaže največja neenotnost v stališčih staršev.

Tabela 3.18: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do denarja glede na socialno-ekonomski status.

Trditve	Socialno-ekonomski status	$\bar{R}$	Izid K-W preizkusa	
			χ^2	P
Za spodbujanje razvoja komunikacije ne potrebujemo denarja.	Nižji	38,69	1,245	0,537
	Srednji	45,44		
	Višji	45,15		
Na voljo je veliko brezplačnih aktivnosti, ki se jih lahko udeležimo z otrokom.	Nižji	40,72	1,850	0,397
	Srednji	46,48		
	Višji	37,85		
Vključitev otroka v vrtec je za družino velik finančni zalogaj.	Nižji	44,64	4,725	0,094
	Srednji	46,83		
	Višji	30,92		

Z izidom Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa ne morem potrditi statistično značilne razlike glede na socialno-ekonomski status.

Ob pogledu na rezultate vidimo, da se s prvo trditvijo, ki govori o spodbujanju razvoja komunikacije brez potrebe po denarju, najmanj strinjajo starši nižjega socialno-ekonomskega razreda. Večje strinjanje izkazujejo starši z višjim in srednjim socialno-ekonomskim statusom, katerih strinjanje je precej podobno.

Z drugo trditvijo, da je na voljo veliko brezplačnih aktivnosti, ki se jih lahko udeležimo z otrokom, se najmanj strinjajo starši z višjim socialno-ekonomskim statusom, sledijo jim starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom. Starši s srednjim socialno-ekonomskim statusom se z dano trditvijo najbolj strinjajo.

Zadnja trditev, ki govori o velikem finančnem zalogaju družine, kadar je otrok vključen v vrtec, pa kaže najmanjše strinjanje staršev z višjim socialno-ekonomskim statusom, ki jim denar ne predstavlja problema. Nekoliko večje strinjanje z dano trditvijo izkažejo starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom, medtem ko se starši s srednjim socialno-ekonomskim statusom s slednjo trditvijo najbolj strinjajo. Kar bi lahko povezala z dejstvom, da starši s srednjim socialno-ekonomskim statusom plačajo relativno visoko ceno vrtca, kar za te starše predstavlja težavo, medtem ko dobijo starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom pri plačilu vrtca pomoč občine.

Povzamem lahko, da starši za spodbujanje komunikacije načeloma ne potrebujejo denarja, saj je na voljo dovolj brezplačnih aktivnosti, koriščenje slednjih pa je pogosto pogojeno z drugimi dejavniki, ki posledično vplivajo na komunikacijske spretnosti.

3.1.10 ANALIZA STALIŠČ STARŠEV DO RAZLIČNIH MOŽNOSTI, KI SO NA VOLJO ZA SPODBUJANJE OTROKOVEGA RAZVOJA KOMUNIKACIJE

Tabela 3.19: Nekateri parametri deskriptivne statistike glede na stališča staršev do možnosti za spodbujanje razvoja komunikacije

Trditve	**N**	**Min.**	**Max.**	**SD**	**$\bar{x}$**
Vključitev v vrtec spodbudno vpliva na otrokov razvoj komunikacije.	87	1	5	0,659	4,56
Na voljo je dovolj informacij (npr. strokovne knjige, splet, TV oddaje idr.) glede razvoja komunikacije.	87	2	5	0,812	4,06
Kadar opazimo otrokove težave na področju razvoja komunikacije, vemo, kam po nasvet.	87	1	5	0,888	4,05

Iz zgornje preglednice lahko razberemo, da se starši najbolj strinjajo ($\bar{X}$ = 4,56) s prvo trditvijo, da vrtec spodbudno vpliva na otrokov razvoj komunikacije.

Najmanjše strinjanje ($\overline{X}$ = 4,05) so starši izrazili pri zadnji trditvi, ki govori o tem, da kadar opazimo težave na področju razvoja komunikacije, vemo, kam po nasvet. Pri tej postavki se kaže večja neenotnost v stališčih staršev.

Pri vseh postavkah gre za visoko strinjanje, torej lahko sklepam, da imajo starši na voljo dovolj koristnih informacij o otrokovi zgodnji komunikaciji.

Tabela 3.20: Izid Kruskall-Wallisovega (K-W) preizkusa razlik v stališčih staršev do različnih možnosti glede na socialno-ekonomski status.

Trditve	**Socialno-ekonomski status**	**$\bar{R}$**	**Izid K-W preizkusa**	
			χ^2	**P**
Vključitev v vrtec spodbudno vpliva na otrokov razvoj komunikacije.	Nižji	44,72	0,230	0,891
	Srednji	43,25		
	Višji	46,23		
Na voljo je dovolj informacij (npr. strokovne knjige, splet, TV oddaje idr.) glede razvoja komunikacije.	Nižji	43,42	0,222	0,895
	Srednji	43,54		
	Višji	46,81		
Kadar opazimo otrokove težave na področju razvoja komunikacije, vemo, kam po nasvet.	Nižji	40,94	3,825	0,148
	Srednji	42,31		
	Višji	55,50		

Kot je razvidno iz zgornje razpredelnice, se pri nobeni od trditev ni pokazala statistično značilna razlika.

Pri pregledu posameznih postavk vidimo, da se starši višjega socialno-ekonomskega statusa najbolj strinjajo z danimi postavkami, najmanj pa starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom.

Pri prvi trditvi, ki govori o spodbudnem vplivu vrtca na otrokov razvoj komunikacije, vidimo najvišje strinjanje staršev z višjim socialno-ekonomskim statusom, sledijo jim starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom, najmanjše strinjanje pa so s to trditvijo pokazali starši s srednjim socialno-ekonomskim statusom.

Druga postavka govori o velikem izboru informacij glede razvoja komunikacije. S slednjo se najbolj strinjajo starši z višjim socialno-ekonomskim statusom, nekoliko manj starši s srednjim socialno-ekonomskim statusom, najmanj pa se s trditvijo strinjajo starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom.

Spoznanje, da vemo, kam se obrnit po pomoč, kadar opažamo težave na področju komunikacije, je najvišje ocenjeno pri starših z višjim socialno-ekonomskim statusom, sledijo jim starši s srednjim socialno-ekonomskim statusom in nazadnje starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom, ki so pokazali najmanjše strinjanje s to trditvijo.

Izkazalo se je, da so starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom izrazili najmanjše strinjanje glede različnih možnosti, ki so na voljo za spodbujanje otrokove komunikacije, saj ima pri tem pogosto velik vpliv finančna zmožnost staršev.

4 RAZPRAVA

Komunikacija je proces, v katerem vsi udeleženci prejemajo, pošiljajo in interpretirajo sporočila oz. simbole, ki jim osebe pripisujejo določen pomen. Komunikacija je zelo pomembna, saj omogoča vstop v odnose z drugimi ter vzpostavitev nadzora nad čustvenim in socialnim svetom.

Kljub njeni pomembnosti se je le malokdaj načrtno učimo. V literaturi obstajajo različne teorije o razvoju komunikacije. Ene pripisujejo velik pomen genetiki, druge izkušnjam, ki jih otrok dobi v svojem okolju. Sama se strinjam, da gre za mešanico obeh. Poleg dobrih genetskih predispozicij, ki se nanašajo na motorični in intelektualni razvoj, je zelo pomembno tudi okolje, ki otroku omogoča razvoj komunikacijskih spretnosti v največji meri. Raziskovalci ugotavljajo, da so specifični vzorci komunikacije vezani na določeno socialno-ekonomsko okolje, način vzgoje in komunikacija v družini pa pomembno vplivata na govor in jezik otrok. Na govor spodbudno vplivajo tudi lastnosti staršev (npr. potrpežljivost, empatija, ekstrovertiranost, enotnost pri vzgoji ipd.), še posebej pa njihova izobrazba. Predvsem je pomembna izobrazba matere, saj se le-ta povezuje s kakovostjo družinskega življenja. Mame z višjo izobrazbo so otroke pogosteje spodbujale k rabi jezika, se vključevale v govorne interakcije med aktivnostmi, jim pogosteje brale, skupaj so obiskovali knjižnico, predstave ipd.(Marjanovič Umek idr., 2006: 53-55). Od družin in njenih značilnosti (npr. intenzivni interaktivni odnosi, ki vključujejo veliko združene pozornosti, dialoga, odzive na otrokove komunikacijske poskuse, uporabo interpretativne funkcije jezika in predvsem motivacije za komunikacijo; avtoritativni (demokratični) vzgojni slog, ki spodbuja komunikacijo, saj je zanj značilna uporaba odprtih vprašanj, zaželene so otrokove želje in vprašanja ipd.) je odvisno, koliko podpore in spodbud bo dobil otrok z njihove strani, kar bo posledično vplivalo na otrokov razvoj, predvsem pri komunikaciji.

Z magistrskim delom sem želela ugotoviti, kakšna so stališča staršev do zgodnje komunikacije glede na socialno-ekonomski status staršev. Ugotovila sem, da se starši ne glede na njihov socialno-ekonomski status dobro zavedajo pomena zgodnje komunikacije svojih otrok in se trudijo, da le-to v veliki meri spodbujajo. Zanimivo je, da se je v moji raziskavi pokazala statistično pomembna razlika pri

sklopu trditev o zgodnji komunikaciji, kjer je otrok že aktivnejši in lahko jasneje sporoča svoje želje. Pri tem je predvsem bistvenega pomena odzivnost nanj oziroma pozornost, ki jo namenimo otroku. Torej gre za pomen združene pozornosti, za katero sem že v teoretičnem uvodu povedala, da ima zelo velik vpliv na razvoj komunikacije in je temelj vsega nadaljnjega razvoja. Pri trditvi o otrokovi pozornosti so največje strinjanje izrazili starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom, precej manj so se s trditvijo strinjali starši z višjim socialno-ekonomskim statusom in najmanj starši s srednjim socialno-ekonomskim statusom. Torej stališča staršev z nižjim socialno-ekonomskim statusom kažejo, da se le-ti dobro zavedajo pomena zgodnje interakcije z otrokom in ji vsaj na deklarativni ravni posvečajo veliko pozornosti.

Tuje raziskave kažejo na razlike v komunikaciji med otroki glede na socialno-ekonomski status družine. Huttenlocher (2010) govori o statistično pomembnih razlikah pri 26-mesečnih otrocih, ki se kažejo v številu besed in sestavni raznolikosti. Tudi Hart in Risley (1995) govorita o razlikah v besednjaku med otroki različnih socialno-ekonomskih statusov družine. Raziskovalci te razlike pripisujejo okolju. Avtorja (Raizada in Kishiyama, 2010) poudarjata, da stres in okoljski faktorji lahko privedejo do motenj v razvoju možganov.

V povezavi z raziskavami bi svoje ugotovitve lahko razložila s tem, da se starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom zavedajo pomena zgodnje interakcije, kar se kaže v stališčih, vendar ne morem z gotovostjo trditi, da je njihovo vedenje pri dejanski komunikaciji enako. Obstaja lahko korespondenca med dejansko komunikacijo in merjenjem stališč o komunikaciji. Sklepanje, da je vedenje staršev z nižjim socialno-ekonomskim statusom v interakciji enako njihovim stališčem, je torej nezanesljivo. Pri zagotavljanju kakovostne interakcije je pomembno omeniti tudi vpliv ostalih dejavnikov, ki te starše v vsakdanjem življenju obremenjujejo in posledično vplivajo na otroka. Ena izmed teh je zagotovo stres, ki pa ga v takšnem družbenem položaju ni malo. Stres po raziskavah (Hackman in dr., 2010; Pruessner in dr., 2009) povzroča povečanje kortizola, s čimer je mogoče razložiti funkcionalne in strukturne spremembe v nekaterih področjih možganov. Povečane vrednosti kortizola so odkrili pri otrocih iz družin nižjega socialno-ekonomskega statusa (Lupien in dr., 2001). Stres pa vpliva tudi na starševski vzgojni slog. Vemo,

da je za optimalen razvoj otroka nasploh in ne le komunikacijskih spretnosti pomemben vzgojni slog, ki vključuje toplino z visokimi pričakovanji in jasnimi pravili. Raziskave kažejo, da je za starše z višjim socialno-ekonomskim statusom značilen ali avtoritativen (demokratičen) ali permisiven vzgojni slog (Hoff, Laursen, Tardif, 2002). Za te starše je značilno, da postavljajo vprašanja odprtega tipa, kar spodbuja razvoj govora (Clark, 2009). Nasprotno starši nižjega socialno-ekonomskega statusa težijo k avtoritarnemu vzgojnemu slogu, kar pomeni, da uporabljajo več imperativnih in 'da-ne vprašanj', ki inhibirajo otrokov odgovor in govorni razvoj (Clark, 2009).

Med okoljskimi dejavniki vplivanja bi lahko navedla tudi različni jezikovni kod družine (Marjanovič Umek, Fekonja in Pečjak, 2011), ki se nanaša na kvalitativne razlike pri komunikaciji z otrokom. Starši višjega in srednjega sloja v komunikaciji z otrokom uporabljajo razširjen jezikovni kod s slovnično zapletenimi stavki, raznolikim besediščem, skratka jezik, s katerim spodbujajo otrokovo komunikacijo. Medtem ko starši nižjega socialno-ekonomskega razreda uporabljajo prav nasproten jezikovni kod, za katerega so značilni krajši, slovnično enostavni stavki, ponavljajoča raba preprostih veznikov in siromašno besedišče (Marjanovič Umek, Fekonja in Pečjak, 2011). Tudi Hoff (2003) se pri razlagi razlik v besednjaku med otroki različnih socialno-ekonomskih statusov opira na različne jezikovne izkušnje, ki jih otrok dobi v družini.

V zaključku lahko rečem, da se v moji raziskavi niso pokazale statistično pomembne razlike med stališči staršev glede zgodnje komunikacije. Nasprotno, pokazalo se je, da se vsi starši − ne glede na socialno-ekonomski status − zavedajo pomena spodbud oz. interakcije. Zakaj se torej v praksi in raziskavah, ki so opisane v teoretičnem uvodu, kljub temu pojavljajo razlike v jeziku med otroki glede na socialno-ekonomski status? Verjetno zaradi vpliva številnih drugih že omenjenih dejavnikov, kot so lastnosti staršev, vzgojni slog, jezikovni kod družine, stres ipd. K nepričakovanim rezultatom moje raziskave pa je najbrž veliko prispevala tudi neusklajenost stališč vprašanih o komunikaciji z njihovo dejansko komunikacijo. Raziskovalci ugotavljajo, da je komunikacija eno od področij, kjer se ne moremo zanesti zgolj na merjenje stališč in je treba raziskovanje stališč dopolniti s sistematičnim opazovanjem konkretnih interakcij. Šele tako si ustvarimo

bolj kompleksno in poglobljeno sliko o pojavu.

Družine z nižjim socialno-ekonomskim statusom se spoprijemajo s številnimi psihosocialnimi problemi, ki vplivajo na vse člane družine. V takšnih okoliščinah ima velik pomen socialno delo, ki družino podpre pri reševanju kompleksnih psihosocialnih problemov. Ti problemi v največji meri prizadenejo razvoj otrok, saj jim otežujejo ali celo onemogočajo odraščanje v okolju, kjer prevladujejo pozitivni medsebojni odnosi in kjer se počutijo varne in sprejete. Družina z nižjim socialno-ekonomskim statusom je pogosto na robu obupa, zato potrebuje pomoč s strani socialne delavke. Ta v sodelovanju z družinskimi člani vzpostavi delovni odnos, ki zagotovi pogoje za skupno raziskovanje in razvoj sprememb, ki so v družini potrebne. Potrebno se je zavedati, da je družina ekspert za svoje življenje in da ima določene kompetence, ki jih moramo skupaj z družino poiskati, okrepiti in po potrebi razviti. Zato je pomembno oblikovati in ponuditi storitve ter programe psihosocialne pomoči družinam, predvsem tistim z nižjim socialno-ekonomskim statusom, da bodo lahko udejanjali svoja stališča in s svojimi spoznanji ter pozornostjo, ki jo namenjajo interakciji z otrokom, pozitivno vplivali na njegov razvoj. Pri tem ni pomembna samo pomoč (kurativa), ko do problemov že pride, ampak tudi varovanje obstoječih virov odpornosti družinskih članov, tudi otrok (npr. v vzgojno-izobraževalnih zavodih), da bi preprečili (preventiva) nastanek problemov. S pomočjo varovanja virov in krepitve odpornosti lahko že na nižjih stopnjah v sistemu vzgoje in izobraževanja prispevamo k zmanjševanju razlik med tistimi kompetencami (npr. komunikacijskimi) otrok, ki so odvisne od vpliva dejavnikov, kot so socialni-ekonomski status družine, vzgojni slog staršev idr. Bistvena je vzpostavitev strokovne mreže, ki deluje varovalno in se takoj odzove na zaznane (komunikacijske) težave otrok. Zato je posebej pomembno, da se okrepi vloga socialnega dela v vrtcu.

Starši otroku zagotavljajo optimalen razvoj po svojih najboljših močeh. Skozi raziskavo sem spoznala, da se predvsem starši nižjega socialno-ekonomskega statusa zelo trudijo in zavedajo, kaj je za njihovega otroka dobro. Kljub temu – predpostavljam, da zaradi vpliva vseh ostalih dejavnikov, ki vplivajo na razvoj otroka in zaradi vse večjih pričakovanj in zahtev, s katerimi se otroci srečujejo v procesu odraščanja – se že v osnovni šoli pokažejo razlike v komunikacijskih

spretnostih (Košak Babuder, 2002, 2009; Magajna, 2008; Kavkler, 2001) otrok glede na socialno-ekonomski status njihove družine. Te razlike sem opazila tudi sama pri svojem delu. Moje delovne izkušnje, ki jih kot terapevtka pridobivam pri delu z otroki in posledično z njihovimi starši, kažejo, da je socialno-ekonomski status pomemben dejavnik uspešnosti razvoja spretnosti otrokove socialne komunikacije.

5 SKLEPI

Rezultati so pokazali, da so stališča staršev do zgodnje komunikacije konsistentna, da se zavedajo pomena teh zgodnjih spretnosti in – kolikor lahko zaupamo njihovim stališčem – otroku posvečajo veliko pozornosti.

Raziskava ni bila oblikovana tako, da bi lahko proučevala tudi dejansko interakcijo oz. vedenje staršev z otrokom v fazi zgodnjega razvoja komunikacije. Sprva sem želela izkoristiti svoje delovno mesto za neposredno opazovanje interakcije, vendar zaradi majhnega števila obravnavanih otrok v tem zgodnjem obdobju to ni bilo mogoče. Kljub temu lahko na podlagi zaključkov tujih raziskav in osebnih izkušenj pri delu s to populacijo sklepam, da tudi v mojem vzorcu vprašanih obstaja potencialni razkorak med stališči in dejanskim vedenjem staršev. Predvidevam, da bi neposredno opazovanje interakcije med starši in majhnimi otroki potrdilo pričakovane razlike v komunikacijskih spretnostih otrok, h katerim prispevajo socialno-ekonomski dejavniki, vzgojni slog, jezikovni kod idr.

Na podlagi teoretičnega in empiričnega raziskovanja zgodnje komunikacije otrok tako ugotavljam:

Niz sklepov iz teoretičnega dela:

- Sodobne raziskave kažejo, da ima lahko način komunikacije staršev z otrokom dolgoročne posledice na njegove možganske funkcije.
- Pomembno vlogo pri razvoju otroka, še posebej v zgodnjem obdobju, pripisujemo družinskemu okolju. Starši z vsakodnevno interakcijo otroku omogočajo, da se uči veščin komunikacije.
- Raziskave kažejo, da socialno-ekonomski status vpliva na količino in kakovost besedne interakcije med otrokom in starši ter na otrokov dolgoročni komunikacijski razvoj.
- Zelo pomembna je varovalna vloga socialnega dela v vrtcu in povezovanje oz. sodelovanje z drugimi poklici (npr. zdravnik, psiholog, logoped, specialni in rehabilitacijski pedagog idr.) z namenom preprečevanja otrokovih težav v razvoju komunikacijskih spretnosti. Prav tako je pomembna tudi psihosocialna pomoč družini (kurativa), kadar so težave že prisotne. Skozi delovni odnos družina lahko okrepi svoje vire, da otroku nudi občutek

varnosti in sprejetosti, kar doseže tako, da starši oblikujejo dober medsebojni odnos, da podpirajo drug drugega, da se odzivajo na komunikacijske poskuse otroka, da so motivirani za vzpostavljanje in ohranjanje interakcije z otrokom, da se izogibajo avtoritarnega vzgojnega sloga idr.

- Socialnopolitično delo v smeri odpravljanja razlik. Izboljšanje strukturnih dejavnikov otrokove družine in s tem omejitev stresa ter drugih negativnih vplivov. Z različnimi storitvami in programi socialnega varstva država in stroka prispevata k ustvarjanju ustreznih pogojev za kakovostno življenje in krepitvi družin za spopadanje s stresom, kamor sodi tudi izboljšanje kakovosti interakcije z otrokom in posledično izboljšanje njegovih komunikacijskih spretnosti.

Niz sklepov glede na empirično raziskavo:

- Starši z nižjim socialno-ekonomskim statusom so se najbolj strinjali s trditvijo, da kadar nismo pozorni na otroka, le-ta poskuša pritegniti našo pozornost na različne načine. Pri tej trditvi se je pokazala statistično značilna razlika med starši glede na socialno-ekonomski status. Rezultat razlagam s tem, da otroci staršev z nižjim socialno-ekonomskim statusom pogosto iščejo pozornost pri starših, ki – v kolikor nimajo zaposlitve – verjetno veliko več časa preživijo z njimi v primerjavi z zaposlenimi starši s srednjim in višjim socialno-ekonomskim statusom, ki so zaradi številnih službenih obveznosti veliko odsotni in tako preživijo manj časa z otroki.
- V raziskavi so bila stališča staršev o zgodnji komunikaciji ne glede na socialno-ekonomski status precej enakovredna. V povprečju so se visoko strinjali z danimi trditvami.
- Starši so pokazali, da se zavedajo pomena spretnosti zgodnje komunikacije in načinov ravnanja, ki prispevajo k temu, da se le-ta optimalno razvija.

Sklepi, ki se tičejo metodologije raziskovanja:

- Vprašalnik o stališčih ne zadošča, raziskovanje je potrebno dopolniti z neposrednim opazovanjem interakcije in komunikacije.

- Vprašalnik se je s pilotskim preizkusom pokazal za uporabnega za ugotavljanje stališč.
- Anketiranje je bilo metodološko korektno oz. »objektivno«, kar sem zagotovila s pomočjo uporabe stopnjevanih odgovorov, saj sem s tem onemogočila spreminjanje informacij glede na svojo subjektivno presojo analitičarke.

6 PREDLOGI

- Raziskati, ali si družine želijo psihosocialne pomoči in kdaj se jim le-ta zdi najbolj potrebna.
- Natančneje proučiti sinergične učinke dejavnikov, ki pomembno vplivajo na razvoj zgodnje (socialne) komunikacije.
- Izdelati študije primerov, v katerih bi bolj poglobljeno in celostno proučili vpliv socialno-ekonomskega statusa družine na razvoj komunikacijskih spretnosti otroka.
- Raziskati, kakšna je obstoječa in kakšna potrebna dodatna sistemska ponudba preventivnih dejavnosti (mreže) za varovanje virov družin in skupnosti ter krepitev njihove odpornosti na ovire, do katerih prihaja v povezavi z nizkim socialno-ekonomskim statusom družin.
- Raziskati, kakšen je sistem socialne preventive v Sloveniji, kje in kako deluje.
- Podpirati in širiti storitve ter programe za preprečevanje psihosocialnih problemov (npr. v zvezi z razvojem spretnosti socialne komunikacije) in za psihosocialno pomoč družinam z nižjim socialno-ekonomskim statusom.
- Izobraževanje študentov socialnega dela o razvojni psihologiji, o varovalnih dejavnikih zgodnje komunikacije in o oblikah pomoči, ko pride do težav.
- Pomembno je, da se strokovni delavci, ki se srečujejo s to populacijo, naučijo kako konkretno delati oz. ravnati v situacijah, kjer je potrebno varovanje virov družine, saj zgolj teoretično znanje ni dovolj za uspešno ravnanje.

- Socialne delavke in delavci morajo biti kompetentni tudi za organiziranje in vodenje multidisciplinarnih timov, ki se lahko oblikujejo za namene podpore in pomoči otroku, ki ima razvojne težave v socialnem komuniciranju.

7 LITERATURA

1. Andrejc, M. (2011), Vpliv družinskega okolja na otrokov jezikovni razvoj ter vloga jezika pri oblikovanju človekovega pogleda na stvarnost. Ljubljana: Pedagoška fakulteta UL (diplomsko delo).

2. Bates, E. in Goodman, J.C. (2001), On the inseparability of grammar and the lexicon: Evidence from acquisition. V : M. Tomasello in E. Bates(ur.), Language development (str.134-163). Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers Ltd.

3. Baumrind, D. (1991), The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. Ournal of Early Adolescence, 11(1), 56-95.

4. Bijelić, D. (2007), Ocenjevanje pred-jezikovnih sposobnosti z lestvicami komunikacie in simbolnega vedenja – razvojni profil pri dojenčkih in malčkih. Ljubljana: Medicinska fakulteta, katedra za otorinolaringologijo (specialistična naloga).

5. Bloom, L. (1993), The Transition from Infancy to Language, Chambridge. UK: Cambridge University Press.

6. Borden, J. in Harris, S. K. (1984), Speech Science Primer, 2nd edn. London: Williams and Wilkins.

7. Buckley, B. (2003), Children`s Communication Skills: From Birth to Five Years. New York: Routledge.

8. Bzoch, M. in League, R. (1991), Receptive – Expressive Emergent Language Scales, 2nd edn. Austin: PRO-ED, Inc.

9. Capone, N. C. in McGregor, K. K. (2004), Gesture Development: A Review for Clinical and Research Practices. Journal of Speech, Language, and Hearin Research, Vol. 47, 173-186.

10. Clark, E. (2009), First Language Acquisition. New York, NY: Cambridge University Press. pp.: 44-46

11. Cochet, H. in Vouclair, J. (2010), Features of spontaneous pointing gestures in toddlers. Gesture, 10: 1, 86-107.

12. Cooke, J. in Williams, D. (2000), Working with Children`s Language. Bicester Oxon: Winslow Press Ltd.

13. Cozolino, L. J. (2010), The neuroscience of psychotherapy: healing the social brain. New York: London: W. W. Norton & Company.

14. Crais, E. in Roberts, J. (2004), Assessing communication skills. V McLean, M. Wolery in D. Bailey (Eds.), Assessing Infants and Preschoolers with Specal Needs. Upper Saddle River, NJ: Pearson/Merrill/Prentice Hall.

15. Crais, E., Watson, L. in Baranek, G. (2009), Use of Gesture Development in Profiling Children`s Prelinguistic Communication Skills. AJSLP, 18, 95-108.

16. Čačinovič Vogrinčič, G. (1991), Socialno delo z družino. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

17. Čačinovič Vogrinčič, G. (1998), Psihologija družine. Prispevek k razvidnosti družinske skupine. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

18. Čačinovič Vogrinčič, G. (2006), Socialno delo z družino. Fakulteta za socialno delo Ljubljana.

19. Čačinovič Vogrinčič, G. (2008), Socialno delo z družino. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

20. De Vries, S. in Bouwkamp, R. (1995), Psihosocialna družinska terapija. Firis. Logatec.

21. Drling, N. in Steinberg, L. (1993), Parenting style as context: An integrative model. Psychological Bulletin, 113, 487-496.

22. Einon, D. (1999), Vodnik za zgodnje učenje. Radovljica. Didakta.

23. Engelhardt, S. (2009), The relationship between socioeconomic status and levels of pretend play. ProQuest LLC.

24. Fekonja, U., Marjanovič Umek, L. in Kranjc, S. (2005), Otrokov govorni razvoj v povezavi z njegovim spolom in izobrazbo staršev. Psihološka obzorja, 14, 53-79.

25. Fogel, A., King, B., Shanker, S. (2009), Human Development in the 21st Century, Cambridge University Press: Cambridge UK.

26. Foster, S. H. (1990), The communicative competence of young children. A modular approach. (Studies in language and linguistics). London, New York: Longman, 238 str.

27. Frost, L., Bondy, A. (2002), The Picture Exchange Communication System training mannual 2nd ed. Pyramid Educational Consultants, Inc.

28. Garman, M. (1990), Psycholinguistics, Cambridge. UK: Cambridge University Press.

29. Gec, V. (2002), Zgodnja logopedska habitacija v predgovorni fazi možgansko oškodovanih novorojencev. V Naših 40-let – zbornik referatov simpozija. (36-38). Rektorat Univerze v Mariboru, Center za sluh in govor Maribor.

30. Gradišar, M. (2013), Stališča vzgojiteljev do aktivnega vključevanja staršev v proces vzgoje v vzgojnih zavodih. Ljubljana: Pedagoška Fakulteta (magistrsko delo).

31. Guidetti, M. in Nicoladis, E. (2008), Introduction to Special Issue: Gestures and communicative development. First Language, Vol 28 (2), 107-115.

32. Hackman, D. A., Farah, M. J., Meaney, M. J. (2010), Socioeconomic status and the brain: mechanistic insights from human and animal research. Nat Rev Neurosci. 11: 651-659.

33. Halfon, N., Schulman, E. & Hochstein, M. (2001), Brain Development in Early Childhood. UCLA Centre for Healthier Children, Families and Communities, California, pp. 1-24.

34. Harris, M., Coltheart, M. (1989), Language Processing in Children and Adults. An Introduction. (Introduction to Modern Psychology). London: Routledge, 274 str.

35. Hart, B. in Risley, T. R. (1989), The longitudinal study of interactive systems. Education and Treatmentof Children, 12, 347-358.

36. Hart, B. in Risley, T. R. (1992), American parenting of language-learning children: Persisting differences in family-child interactions observed in natural home enviroments. Developmental Psychology, 28, 1096-1105.

37. Hart, B. in Risley, T. R. (1995), Meaningful Differences in the Everyday Experience of Young American Children. Baltimore, MD: Paul H Brookes Pub Co.

38. Hart, B. in Risley, T. R. (1996), Individual differences in early intellectual experience of typical American children: Beyond SES, race, and IQ. Address at the annual convention of the American Psychological Association, Toronto, Canada.

39. Hoff, E., Laursen, B., Tardif, T. (2002), Handbook of parenting: Volume 2, Biology and ecology of parenting. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Association. pp.: 231-252

40. Hoff, E. (2003), The Specificity of Environmental Influence: Socioeconomic Status Affects Early Vocabulary Development via Maternal Speech. Child Development 74 (5): 1368-78.

41. Huttenlocher, J., Waterfall, H., Vasilyeva, M. in dr. (2010), Sources of variability in children`s language growth. Cogn Psychol. 61: 343-365.

42. Iverson, J. M. in Goldin-Meadow, S. (2005), Gesture Paves the Way for Language Development. Psychological science, Volume 16 (5).

43. Juul, J. (2009), Družinske vrednote. Življenje s partnerjem in otroki. Radovljica: Didakta.

44. Kavkler, M. (2001), Prostovoljci in socialna izključenost otrok: Izboljšajmo učno uspešnost otrok, ki izhajajo iz manj spodbudnega okolja zaradi revščine, s pomočjo šolskih in nevladnih organizacij ter prostovoljcev. WHO kolaborativni

center SZO za duševno zdravje otrok in mladostnikov, Slovenska filantropija. Ljubljana, 49-58.

45. Kompan Erzar, K. (2006), Ljubezen umije spomin. Ljubljana: Brat Frančišek: Frančiškanski družinski inštitut; Celje: Celjska Mohorjeva družba.

46. Košak Babuder, M. (2002), Vpliv revščine na otrokov psihosocialni razvoj in učno uspešnost. Defektologica Slovenica, 10 (3), 63-73.

47. Košak Babuder, M. (2009), Otroci, ki izhajajo iz manj spodbudnega okolja zaradi revščine in programi pomoči. Mednarodna znanstvena konferenca. Spremembe v sistemu vzgoje in izobraževanja (str. 336-342). Ljubljana: Zveza društev pedagoških delavcev Slovenije.

48. Košak Babuder, M. (2012), Bralno razumevanje in razvoj branja za učenje pri otrocih iz manj spodbudnega okolja zaradi revščine. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Pedagoška fakulteta (doktorska disertacija).

49. Kotarac, I. in Kovačević, M. (2003), Geste u ranoj komunikaciji. V Ljubišić, m. (ur.), Biti roditelj. Model diagnostičko - savjetodavnog praćenja ranog dječjeg razvoja i podrške obitelji s malom djecom (105-115). Zagreb: Državni zavod za zaščitu obitelji, materinstva i mladeži.

50. Kranjc, S. (1999), Razvoj govora predšolskih otrok. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. Ljubljana

51. Kranjc, S. (1992), Razvoj otroškega govora. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti (diplomsko delo).

52. Kranjc, S. (1993), Otrokov govor v zgodnjem obdobju svojega razvoja. Anthropos 25, 3-4, 125-137.

53. Kumin, L. (2003), Early Communication skills for children with Down Syndrome. Woodbine House.

54. Kunst Gnamuš, O. (1979), Vloga jezika v spoznavnem razvoju šolskega otroka. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani.

55. Lapides, F. (2011), The implicit realm in couples therapy: improving right hemisphere affect – regulation capabilites. Clinical social work journal, 39, 2: 161-169.

56. Lees, J. in Urwin, S. (1991), Children with Language Disorders. LondonWhurr.

57. Lesar, I. (1999), Nekaj besed o … otrokovem govornem razvoju na predšolski stopnji. Ljubljana: Viški vrtci.

58. Lešnik, S. (2014), Vloga socialno-kulturnega okolja pri učenju tujih jezikov. Doktorska disertacija. Maribor: Pedagoška fakulteta.

59. Lexmond, J., Reeves, R. (2009), Building character: Parents are the principal architects of a fairer society. DEMOS: London.

60. Ličen, N. (1995), Učenje za družino. Andragoška spoznanja, št. ¾, str. 5-8.

61. Ljubešić, M. (2002), Može li se predvidjeti jezični razvoj prije nego li dijete spregovori. V Naših 40 let – zbornik referatov simpozija (19-24). Rektorat Univerze v Mariboru, Center za sluh in govor Maribor.

62. Locke, J. L. (1993), The Child`s Path to Spoken Language, Cambridge. MA: Harvard University Press.

63. Lupien, S., King, S., Meaney, M., McEwen, B. (2001), Can poverty ge tunder your skin? Basal cortisol levels and cognitive function in children from low and high socioeconomic status. Dev Psychopathol. 13: 653-676.

64. Lüssi, P. (1990), Sistemski nauk v socialnem delu. Socialno delo 29: 81-94. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

65. Magajna, L., Kavkler, M., Vogrinčič Čačinovič, G., Pečjak, S., Golobič, Bregar K. (2008). Učne težave v osnovni šoli: koncept dela. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

66. Mandler, J. Bauer, P. in McDonagh, L. (1991), Separating the sheep from the goats, Cognitive Psychology, 23:263-298.

67. Marchman, V. in Bates, E. (1994), Continuity in lexical and morphological development: a test of the critical mass hypothesis. Journal of Child Language, 21, 339-366.

68. Marjanovič Umek, L. (1990), Mišljenje in govor predšolskega otroka. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 107.

69. Marjanovič Umek, L. in Fekonja, U. (2004), Govorni razvoj dojenčka in malčka. V Marjanovič Umek, L. in Zupančič, M. (ur.) Razvojna psihologija. Ljubljana: Rokus, 215-230.

70. Marjanovič Umek, L. in Fekonja Peklaj, U. (2008), Sodoben vrtec: Možnosti za otrokov razvoj in zgodnje učenje. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

71. Marjanovič Umek, L. in Fekonja Peklaj, U. in Pečjak, S. (2011), Govor in branje otrok: ocenjevanje in spodbujanje. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.

72. McLean, J. in McLean L. K. (1999), How children learn language. San Diego: Singular Publishing Group, Inc.

73. Meolic, N. (2006), Evalvacija programa »Socialnopedagoška pomoč družini« Centra za Socialno delo Murska Sobota. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (magistrsko delo).

74. Mesec, B., Poštrak, M., Rode, N., Kern, B., Cigoj Kuzma, N. (1999), Evalvacija preventivnih programov centrov za socialno delo 1995-1998. Socialno delo, 38, 3: 135-150.

75. O`Hara, S. in Pritchard, R. (2008), Teaching Vocabulary with Hypermedia, 6-12. Prentice Hall.

76. Palmer, D. (2002), Ali središče drži? Uvod v zahodno filozofijo. Ljubljana: DZS.

77. Papalia, E. D., Olds, Wendkos, S. in Feldman, Duskin, R. (2003), Otrokov svet. Otrokov razvoj od spočetja do konca mladostništva. Lj: Educy: 47-202.

78. Pellegrini, A. D. (1994), Play, toys and language. V: Goldstein, J. H. (ur.). Toys, play and child development. Cambridge: Cambridge University Press, 27 – 45.

79. Ponebšek, K. (2012), Deiktične geste pri malčkih. Ljubljana: Pedagoška fakulteta UL (diplomsko delo).

80. Popenko, D. (2011), Zgodnji razvoj komunikacije. Ljubljana: Pedagoška fakulteta UL (diplomsko delo).

81. Pruessner, J. C., Dedovic, K., Pruessner, M. in dr. (2009), Stress regulation in the central nervous system: evidence from structural and functional neuroimaging studies in human populations. Psychoneuroendocrinology: 1-13.

82. Raizada, R. D. S. in Kishiyama, M. (2010), Effects of socioeconomic statuson brain development, and how Cognitive Neuroscience may contribute to leveling the playing field. Frontiers in Human Neuroscience.

83. Ramovš, J. (1999), Slovenska sociala med včeraj in jutri. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.

84. Rowe, M. L., Goldin – Meadow, S. (2009), Early gesture selectively predicts later language learning. Dev Sci., 12 (1), 182 - 187.

85. Rutten Saris, M. (1992), Porajajoči se jezik telesa. Assen: Van Gorcum and Comp. B. V.

86. Salzmann, Z. (2007), Language, culture and society: an introduction to linguistic anthropology. Oxford: Westview.

87. Shonkoff, J. P., Phillips, D. A. (2000), From Neurons to Neighbourhoods: The science of early child development, National Academy Press, Washington, DC.

88. Siegel, J. D. (1999), The developing mind: how relationships and the brain interact to shape who we are. New York: The Guilford Press.

89. Siegel, J. D. in Payne Bryson, T. (2013), Celostni razvoj otroških možganov: 12 revolucionarnih metod, s katerimi spodbujamo razvoj otroških možganov. Domžale: Družinski in terapevtski center Pogled.

90. Skamlič, N. (2014), Od joka do prvih besed,priročnik za spodbujanje komunikacije, govora in jezika v prvem letu življenja. Radovljica: Didakta.

91. Slosberg Andersen, E. (1992), Speaking With Style. The Sociolinguistic Skills of Children. London, New York: Routledge, 200 str.

92. Stackhouse, J. in Wells, B. (1997), Children`s Speech and Literacy Difficulties. London: Whurr Publishers Ltd.

93. Stark, R. E. (1986), Prespeech Segmental Feature Development, in P. Fletcher in M. Garman (eds), Language Acquisition, 2nd edn. Newcastle upon Tyne: Cambridge University Press.

94. Stritih, B. (1993), Normativi in standardi v socialnem varstvu. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

95. Sundrland, M. (2010), Znanost o vzgoji. Radovljica: Didakta.

96. Švab, A. (2006), Družinske spremembe. V Darovec, D. (ur.) Družine in družinsko življenje v Sloveniji. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Založba Annales.

97. Tomasello, M. (1995), Joint attention as social cognition. In C. Moore in P. dunham (eds.), Joint attention: Its origins andr olein development (pp. 103-130). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

98. Tomasello, M. Carpenter, M. in Liszkowski, U. (2007), A New Look at Infant Pointing. Child Development, Vol. 78/3, 705-722.

99. Vygotsky, L.S. (1998), VR. W. Rieber (ur.), The collected works of L. S. Vygotsky. Vol. 5. Child Psychology. New York: Plenum Press.

100. Zupančič, M. (2004), Socialni razvoj dojenčka in malčka. V Marjanovič Umek, L. in Zupančič, M. (ur.) Razvojna psihologija. Ljubljana: Rokus, 255-270.

101. Žagar, M. (2013), Nevrološko-sinergetski opis procesov soustvarjanja in integracije novih vzorcev sistema v kontekstu pomoči. Ljubljana: Fakulteta za Socialno delo UL (diplomsko delo).

102. Žerdin, T. (2003), Motnje v razvoju jezika, branja in pisanja. Ljubljana: Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše ter društvo Bravo.

SPLETNI VIRI

1. Batistič Zorec, M. (2002), Psihološki vidiki otrokove igre in novejša spoznanja.

http://www.pef.uni-lj.si/~vilic/gradiva/1-rp-t4-igra.doc (12.03.2016)

2. Kodrič, J. (2013), Kognitivni razvoj, razvoj govora in komunikacije. Posvet o spodbujanju govora s KPK.

http://www.downov-sindrom.si/prenosi/kodric-Kognitivni-razvoj-razvoj-govora-in-komunikacije-1.pdf (06.01.2016)

3. University of Maine Cooperative Extension. Brain development: what we know about how children learn, Bulletin 4356.

http://www.umext.maine.edu/ (23.01.2016)

4. Child Welfare Information Gateway (2001), Understanding the Effects of Maltreatment on Early Brain Development: Bulletins for Professionals.

http://www.childwelfare.gov/pubs/focus/earlybrain/index.cfm (23.01.2016)

5. Goswami, U. (2008), Mental Capital and wellbeing: making the most of ourselves in the 21st centrury, Government Office for Science: UK.

http://www.foresight.gov.uk/Mental%20Capital/SR-E1 (09.01.2016)

8 PRILOGA

Spoštovani starši

Vabljeni ste k sodelovanju v raziskavi, katere namen je pridobiti stališča staršev glede zgodnje socialne komunikacije. Raziskava poteka v okviru magistrskega študija na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani. Vaše sodelovanje v raziskavi je prostovoljno, anketa je anonimna, javno pa bodo objavljeni le skupni rezultati.

Za sodelovanje se vam najlepše zahvaljujem.

Mateja Salčnik

1. OSNOVNI PODATKI (Prosim, če obkrožite črko pred ustreznim odgovorom ali odgovor napišete.)

1. Spol: a.) ženski b.) moški

2. Stopnja izobrazbe matere: a.) osnovna b.) poklicna c.) srednja
   d.) višja / visokošolska e.) univerzitetna f.) magisterij/doktorat

3. Stopnja izobrazbe očeta: a.) osnovna b.) poklicna c.) srednja
   d.) višja / visokošolska e.) univerzitetna f.) magisterij/doktorat

4. Poklic matere (npr. kuharica, frizerka, zdravnica...):
_____

5. Poklic očeta (npr. avtomehanik, učitelj, pravnik...):
_____

6. Delovno mesto matere: _____

7. Delovno mesto očeta: _____

2. STALIŠČA DO ZGODNJE SOCIALNE KOMUNIKACIJE

(Naslednje trditve se nanašajo na vaše izkušnje in stališča glede zgodnje socialne komunikacije. Prosim, če z znakom **X** pred vsako trditvijo označite trditev, ki najbolje opiše vaše mnenje.)

		Sploh se ne strinjam	Se ne strinjam	Niti se ne strinjam niti se strinjam	Se strinjam	Popolnoma se strinjam
ČUSTVOVANJE IN USMERJANJE POGLEDA						
1.	Otrok se ob veselju smeje in nas gleda.					
2.	Med igro z igračko otrok večkrat izmenjujoče pogleda nas in nato zopet igračko.					
3.	Otrok vedno pogleda igračo, katero kažemo s prstom.					
4.	Otrok nam jasno pokaže, kadar je vznemirjen ali nezadovoljen.					
5.	Kadar je otrok prestrašen, poišče našo tolažbo.					
6.	Kadar smo z otrokom, nima težav z novimi ljudmi.					
KOMUNIKACIJA						
7.	Otrok nam jasno pokaže, kadar potrebuje našo pomoč (želi stvar, ne zmore odpreti...).					
8.	Otrok nam jasno pokaže kadar nečesa ne želi.					
9.	Ob prihodu ali odhodu nas pozdravi.					
10.	Otrok iztegne roke proti nam, kadar želi... (objem, poljub...).					
11.	Kadar nismo pozorni nanj, poskuša pritegniti našo pozornost na različne načine.					
12.	Otrok želi z nami deliti zanimive stvari (npr. kaže na sliko v knjigi).					

		Sploh se ne strinjam	Se ne strinjam	Niti se ne strinjam niti se strinjam	Se strinjam	Popolnoma se strinjam
13.	Ob našem nerazumevanju nam otrok poskusi pojasniti še enkrat ali na drugačen način.					
UPORABA GEST						
14.	Otrok za komunikacijo uporablja geste, ki jih drugi ljudje zlahka razumejo (maha pa-pa, kaže s prstom...).					
15.	Geste, ki jih otrok uporablja za komunikacijo, dajo pomembno informacijo o njegovem razvoju jezika.					
16.	Otrok pred razvojem besed namerno komunicira z uporabo gest.					
17.	Gesta, ki jo otrok uporabi v komunikaciji, ima enako vrednost kot izgovorjena beseda.					
18.	Naštete geste so pomembne za komunikacijo:					
	Dvigne roke, da ga vzamemo v naročje.					
	Poda mi predmet.					
	Potisne predmet stran od sebe.					
	Pomaha.					
	S prstom pokaže na predmet ali sliko.					
	Prikima z glavo.					
	Odkima z glavo.					
GLASOVI						
19.	Otrok z glasovi izraža zadovoljstvo/nezadovoljstvo.					
20.	Otrok se z glasovi igra.					

		Sploh se ne strinjam	Se ne strinjam	Niti se ne strinjam niti se strinjam	Se strinjam	Popolnoma se strinjam
21.	Otrok uporablja različne glasove.					
22.	Otrok z glasovi tvori zloge.					
23.	Zlogi, ki jih otrok proizvaja so brez pomena (npr.mama...).					
BESEDE						
24.	Otrok za komunikacijo uporablja besede, ki so sogovorcu razumljive.					
25.	Otrok s prvimi besedami poimenuje njemu ljube stvari.					
26.	Obseg časa, ki ga starši preživijo z otrokom, pomembno vpliva na kasnejši obseg besednjaka.					
27.	Za razvoj besednjaka je bolj pomemben materin *način* interakcije kot *tipi* besed, ki jih mati uporablja.					
28.	Otrokove komunikacijske spretnosti so pomembnejše od tega, kdaj časovno se pojavi prva beseda.					
29.	Otrok za komuniciranje z okoljem ne potrebuje zgolj besed.					
30.	Obstaja širok razpon starosti, pri katerih otrok začne pri komunikaciji uporabljati besede.					
RAZUMEVANJE						
31.	Otrok se ob klicanju po imenu vedno odzove s pogledom.					
32.	Otrok se vedno ustrezno odzove na geste (npr. poda mi, ob iztegnjeni dlani...).					

		Sploh se ne strinjam	Se ne strinjam	Niti se ne strinjam niti se strinjam	Se strinjam	Popolnoma se strinjam
33.	Otrok razume nekatera enostavna navodila (daj mi, pridi sem...).					
34.	Otrokova sposobnost razumevanja besed je pomembna pri razvoju komunikacije.					
35.	Otrok potrebuje priložnosti za interakcijo z odraslimi, da razvije razumevanje.					
36.	Za razumevanje otrok potrebuje pogosto ponovljene rutine – izkušnje.					
37.	Otrok se s preizkušanjem – skozi igro uči razumevati svet.					
38.	Za razvoj razumevanja jezika otrok potrebuje širok razpon igralnih možnosti z različnimi predmeti.					
RABA PREDMETOV						
39.	Otroka zanima igra z različnimi predmeti.					
40.	Otrok se igra tako, da ustrezno uporablja različne vsakdanje predmete (npr. glavnik, žlica, avto...).					
41.	Otrok se v igri z igračami pogosto pretvarja, da nekaj počne (hrani, češe, umiva...).					
42.	Določene oblike otrokove igre (npr. ustrezna raba predmetov, pretvarjanje v igri) vplivajo na razvoj komunikacije.					
43.	Za razvoj komunikacije je pomembna vsakodnevna igra z otrokom.					

		Sploh se ne strinjam	Se ne strinjam	Niti se ne strinjam niti se strinjam	Se strinjam	Popolnoma se strinjam
ČAS						
44.	Starši imajo ob vseh službenih obveznostih premalo časa za otroka.					
45.	Otrok za dober razvoj komunikacije potrebuje veliko pozornosti (časa) staršev.					
46.	Čas, ko so starši brez obveznost, je pomembno vedno nameniti otroku.					
DENAR						
47.	Za spodbujanje razvoja komunikacije ne potrebujemo denarja.					
48.	Na voljo je veliko brezplačnih aktivnosti, katerih se lahko udeležimo z otrokom.					
49.	Vključitev otroka v vrtec je za družino velik finančni zalogaj.					
MOŽNOSTI						
50.	Vključitev v vrtec spodbudno vpliva na otrokov razvoj komunikacije.					
51.	Na voljo je dovolj informacij (npr. strokovne knjige, splet, TV oddaje idr.) glede razvoja komunikacije.					
52.	Kadar opazimo otrokove težave na področju razvoja komunikacije, vemo, kam po nasvet.					